

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE
آراشدیرمه لری

balted

ARAŞTIRMALARI
TALAFATLILARDA
TÜRK DİLİ VE
EDİBİYATI
BALKANLARDA

KIŞ-WINTER2024
ISSN: 2667-6699

6/1

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈيۈمۈ بۆلۈمۈ
ARAŞTIRMALARI
balted

ISSN / eISSN: 2667-6699

Yıl/Year: 2024

Cilt/Volume: 6

Sayı/Issue: 1

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları veya kısa adıyla *BALTED*, yılda iki kez yayımlanan ve DergiPark sisteminde yer alan uluslararası, hakemli bir dergidir.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları or with short name *BALTED* is a scientific referee journal which is published twice a year and takes part in DergiPark system.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları (BALTED),
Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

YAYIN SAHİBİ / Owner

Doç. Dr. Atif AKGÜN

EDİTÖR / Editor

Doç. Dr. Alpay İÇCi

(2024). *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 6(1)

YAYIN KURULU / Editorial Board

Prof. Dr. Edina SOLAK (Zeniça Ü./Bosna Hersek)

Prof. Dr. Mustafa İSEN (Emekli-Gazi Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Nazım İBRAHİM (Üsküp Aziz Kiril Met. Ü./K.Makedonya)

Prof. Dr. Oktay AHMED (Üsküp Aziz Kiril Met. Ü./K.Makedonya)

Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ (Kırklareli Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İzmir Demokrasi Ü./Türkiye)

Doç. Dr. İbrahim Kelağa AHMET (Trakya Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Neriman HASAN (Köstence O. Ü./Romanya)

Doç. Dr. Nevriye ÇUFADAR (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Doç. Dr. Ömer AKSOY (Trakya Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Xhemile ABDIU (Tiran Ü./Arnavutluk)

Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU (İstanbul Medeniyet Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Harun BEKİR (Filibe Ü./Bulgaristan)

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZKAN (Afyon Kocatepe Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emre ÇELİK (Ondokuz Mayıs Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Rabia UÇKUN (Emekli-Ege Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KURT (Çanakkale O.M.Ü./Türkiye)

Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK (Prizren Yunus Emre Ens./Kosova)

KURUCU / Founder

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

İngilizce Editörü

Doç. Dr. Pınar FEDAKÂR

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Agiemim BAUBEC (Bükreş Ü./Romanya)

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Trakya Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Alena CATOVIĆ (Saraybosna Ü./Bosna Hersek)

Prof. Dr. Arif AGO (Emekli/K.Makedonya)

Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırkkale Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Bülent BAYRAM (Kırklareli Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Ekrem ČAUŠEVIĆ (Zagreb Ü./Hrvatistan)

Prof. Dr. Fadil HOCA (U. Vizyon Ü./K.Makedonya)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Emekli/Türkiye)

Prof. Dr. Halil ÇELTİK (Gazi Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Hamdi HASAN (Emekli/K.Makedonya)

Prof. Dr. Haşim AKİF (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH (Erciyes Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM (Ankara Ü./Türkiye)

Prof. Dr. İrfan MORİNA (Priştine Ü./Kosova)

Prof. Dr. İrina SARAIIVANOVA (Kliment Ohridski Ü./Bulgaristan)

Prof. Dr. Lindita XHANARI LATIFI (Tiran Ü./Arnavutluk)

Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (İştıp Gotse Delçev Ü./K.Makedonya)

Prof. Dr. M. Dursun ERDEM (Ul. Balkan Ü./K.Makedonya)

Prof. Dr. Melahat PARS (Ankara Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIĆ (Belgrad Ü./Sırbistan)

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH (Erciyes Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Mustafa BALCI (İstanbul Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Nedret MAHMUT (Köstence Ü./Romanya)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (BAL-TAM/Kosova)

Prof. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Ridvan CANIM (Trakya Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Sevim PİLİÇKOVA (Emekli/K.Makedonya)

Prof. Dr. Suzan CANHASI (Priştine Ü./Kosova)

Prof. Dr. Tacida HAFIZ (BAL-TAM/Kosova)

Prof. Dr. Tuba İşinsu İSEN DURMUŞ (TOBB Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU (Gazi Ü./Türkiye)

Prof. Dr. Yusuf HAMZAOĞLU (Emekli/Türkiye)

Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Aktan AGO (Halkbilim Ens./K.Makedonya)

Doç. Dr. Atilla JORMA (Ul. Vizyon Ü./K.Makedonya)

Doç. Dr. Éva CSÁKI (Pazmany Peter Katolik Ü./Macaristan)

Doç. Dr. Ergin JABLE (Priştine Ü./Kosova)

Doç. Dr. İrina DRİGA (Bilimler Akademisi/Ukrayna)

Doç. Dr. Liubovi CIMPOEŞ (Hitit Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Menent ŞÜKRİYEVA (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Doç. Dr. Meryem SALİM (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Doç. Dr. Nuran MALTA MUHAXHERİ (Priştine Ü./Kosova)

Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ (İnönü Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA (Sakarya Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Sibel BAYRAM (Düzce Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Terane Turan REHİMLİ (Pedogoji Ü./Azerbaycan)

Doç. Dr. Tudora ARNAUT (Kiev Taras Şevçenko Ü./Ukrayna)

Doç. Dr. Zeki GÜREL (Gazi Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir HAYBER (Gazi Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SAÇKESEN (S. Zaim Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Albana TAHIRI (Tiran Ü./Arnavutluk)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZBAY (Gazi Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Melinda BOTALIĆ (Tuzla Ü./Bosna Hersek)

Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Rana GÜREL (Gazi Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan GÜNEŞ (Muş Alparslan Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ozaj SULİMAN (Hatay M.Kemal Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Selma SOL (Trakya Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (İ.Kâtip Çelebi Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Vejdi HASAN (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Dr. Öğr. Üyesi Zehra KADERLİ (Hacettepe Ü./Türkiye)

Öğr. Gör. Dr. Cuneys NURESKİ (Trakya Ü./Türkiye)

Öğr. Gör. Dr. Gözde ÖZLEM (Uludağ Ü./Türkiye)

Öğr. Gör. Dr. Gültü KARANFİL (İ. Aydın Ü./Türkiye)

Öğr. Gör. Emine HALİL (Emekli/Bulgaristan)

Öğr. Gör. Feyyaz SAĞLAM (Emekli/Türkiye)

BU SAYININ HAKEMLERİ / Referees of this issue

Prof. Dr. Adem ÖGER (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü.)

Prof. Dr. Emine Zeynep GÜNAL (Ankara Hacı Bayram Veli Ü.)

Prof. Dr. Lindita XHANARI LATIFI (Tiran Ü.)

Prof. Dr. Mehmet TEMİZKAN (Ege Ü.)

Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ (Bolu Abant İzzet Baysal Ü.)

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İzmir Demokrasi Ü.)

Doç. Dr. Mehmet Emre ÇELİK (Ondokuz Mayıs Ü.)

Doç. Dr. Pınar FEDAKÂR (Ege Ü.)

Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA (Sakarya Ü.)

Dr. Öğr. Üyesi Önder SEZER (Uşak Ü.)

Dr. Öğr. Üyesi Şehnaz ŞİŞMANOĞLU ŞİMŞEK (Kadir Has Ü.)

Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK (Prizren Yunus Emre Ens.)

Dergimize gelen tüm yazılar, bilimsel etiğe uygunluk yönünden ön kontrol aşamasında

programıyla denetlenmektedir.

DİZİNLER / Indexes

ProQuest
Index Copernicus (ICI)
Modern Language Association (MLA
Bibliography)
Academic Resource Index (ResearchBib)
Directory Of Research Journal Indexing (DRJI)
Open Science Aggregated (Paperity)
OCLC WorldCat
Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS
Index)
TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
Türk Eğitim İndeksi (TEİ)
İdealonline
Scilit
CiteFactor

SEKRETARYA / Secretariat

Raziye Ayşenur YALÇIN

HALKLA İLİŞKİLER / Public Relations

Arş. Gör. Elif ALAKUŞ
Kübra BIŞKIN

GÖRSEL TASARIM / Visual Design

Doç. Dr. Mustafa FİDAN
Arş. Gör. Ali BALCI

Dizgi / Typography

Ali Onur KARA

YURT DIŞI HABERLEŞME ÜYELERİ

ABD – Ali EMİNOV
ARNAVUTLUK – Albana TAHIRI
AZERBAJCAN – Terane Turan REHİMLİ
BOSNA HERSEK – Samir VİLDİÇ
BULGARİSTAN – Harun BEKİR
FİNLANDİYA – Okan DAHE
FRANSA – Remy DOR
GÜRCİSTAN – Makvala KHAREBAVA
HOLLANDA – F. De JONG
İNGİLTERE – Arthur HATTO
KIBRIS - Mustafa YENİASIR
KOSOVA – Taner GÜÇLÜTÜRK
K.MAKEDONYA – Yıldız ŞARE
MACARİSTAN – Atilla JORMA
MOLDOVA – Todur ZANET
GAGAUZYERİ – Güllü KARANFİL
ROMANYA - Tahsin CEMİL
RUSYA – Dimitry VASİLYEV
UKRAYNA – Vasili KELİOGLO
YUNANİSTAN – Mümin MÜMİN

E-YAYIN / E-publication

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/balted>

Yayın Tarihi: 31 Ocak 2024

YAZIŞMA ADRESİ / Correspondence

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları
Enstitüsü, 35100 / Bornova – İZMİR / TÜRKİYE

E-posta / E-mail: balted2019@gmail.com

YAYIN POLİTİKASI

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları ve kısa adıyla *BALTED*, Balkan sahasında Türk dili ve edebiyatı konulu akademik çalışmaları, ilgili alan uzmanlarının değerlendirmesine sunmak ve yine bu alanda çalışan diğer bilim insanları ile söz konusu yayımları buluşturmayı amaçlayan uluslararası-hakemli-açık erişimli bilimsel bir dergidir. Yazar ve okuyucularından herhangi bir ücret talep etmez. Dergiye yayın başvurusunda bulunan makaleler ön kontrol aşamasında bilimsel etiğe uygunluk bakımından intihal programıyla denetlenir. Makale gönderimi DergiPark sistemi üzerinden yapılmakta ve makalelerin değerlendirme süreci DergiPark sistemi üzerinden nesnel ölçütler dikkate alınarak tamamlanmaktadır. Aday makale 15 gün içinde ön değerlendirmeye alınır. Ön değerlendirme sonrası *BALTED* yayın ilkelerine uymayan çalışmalar yazarlarına iade edilir. Olumlu sonuçlanan ön değerlendirme sonrasında iki hakem ataması yapılan makalenin hakemde bekleme süresi 30 gün, uzatma süresi ise 7 gündür. Hakem değerlendirmesinde bir olumlu, bir olumsuz rapor çıkması durumunda aday makalenin yayın kararı 3. hakem değerlendirmesi ve 3/2 olumlu çoğunluğun sağlanması ile verilir. Dergide yer alan yazıların içerikleriyle ilgili her türlü sorumluluk yazarlarının uhdesindedir. Yayımlanan makalelerin tüm yayın hakları *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*'na aittir.

Publication Policy

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları or with short name *BALTED*, is an international, peer-reviewed, open-access scientific journal that aims to present academic studies on Turkish language and literature in the Balkan field to the evaluation of relevant field experts and to bring together the publications in question with other scientists working in this field. It does not charge any fee from its authors and readers. Articles that apply for publication in the journal are checked with a plagiarism program for compliance with scientific ethics at the pre-check stage. Article submission is made through the DergiPark system, and the evaluation process of the articles is completed by taking into account objective criteria through the DergiPark system. The candidate article is pre-evaluated within 15 days. After preliminary evaluation, studies that do not comply with *BALTED* publication principles are returned to their authors. The manuscript, for which two referees were appointed after the positive preliminary evaluation, has a waiting period of 30 days and an extension period of 7 days. If there is one positive and one negative report in the referee evaluation, the publication decision of the candidate article is made by the third referee evaluation and a 3/2 positive majority is achieved. All responsibilities regarding the content of the articles in the journal belong to the authors. All publishing rights of the published articles belong to Turkish Language and Literature Research in the Balkans.

Dergideki çalışmalarda ifade edilen düşünce ve görüşler sadece yazarlarının olup, derginin görüşlerini yansıtmazlar.

The opinions and views expressed in the Works are the authors' solely and do not reflect the views of the journal.

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
پایان نامه‌ها، تالیفات و ادبیات آراشد برمه لری

balted

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
دراسة اللغة التركية والأدب في البلقان

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları
Studies on Turkish Language and Literature in the Balkans
Cilt 6/Sayı 1 (2024) - Volume 6/Issue 1 (2024)

İÇİNDEKİLER
CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

BARIŞ PEHLİVAN

Makedonya Türkleri Arasında Bir Ağıt “Hamdi” Türküsü: Hikâyesi ve İncelemesi

A Lament Among Macedonian Turks, “Hamdi” Folk Song: Story and Analysis

ss/pp: 1 - 18

CÜNEYT AKIN

Altay Suroy Recepoğlu ve Mağcan Cumabayev’in “Türkistan” Şiirlerinde Bellek Mekânları

Spaces of Memory in Altay Suroy Recepoğlu and Mağcan Cumabayev’s “Turkistan” Poems

ss/pp: 19 - 30

RECEP BAŞAK, SEİTKAZY ABİBULLA

Karamanlıca Bir Destan: Ortodoksianın Pederi Merhum Patrik III. İoakim’e Methiye Beyitleri

A Karamanlidika Epic: Ortodoksianın Pederi Merhum Patrik III. İoakim’e Methiye Beyitleri

ss/pp: 31 – 50

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE IN THE BALKANS
بalkanlarda Türk Dil ve Edebiyatı Araştırmaları

balted

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları
Studies on Turkish Language and Literature in the Balkans
Cilt 6/Sayı 1 (2024) - Volume 6/Issue 1 (2024)

MEHMET ÖNDER KARACAOĞLU
Türkçe Öğretimi Bağlamında Balkan/Rumeli İsimli Dergiler Üzerine Bir İnceleme
A Study on "Balkan/Rumeli" Named Journals in the Context of Teaching Turkish
ss/pp: 51 - 68

MUVAFFAK DURANLI
Çarlık Rusya'sında Arnavutluk ve Arnavutlar Üzerine Yapılmış Çalışmalara Genel Bir Bakış
General Overview of Studies of Albania and Albanians in Tsarist Russia
ss/pp: 69 - 87

Kitap Tanıtımı / Book Review

GÜLÇİN BALAT
Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar-
Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar-
ss/pp: 89 - 94

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları

Studies on Turkish Language and Literature in the Balkans

Cilt 6/ Sayı 1/ 2024 - Volume 6/ Issue 1/ 2024

Editör Mektubu / Letter from the Editor

Saygıdeğer Okuyucu,

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları'nın 2024 yılı ilk sayısı huzurunuzda. 6. cildin birinci sayısını sunmanın memnuniyeti ve gururuyla sesleniyoruz. Altıncı yılına ulaşan dergimiz her yönden gelişimini sürdürüyor.

Dergimiz Balkan topraklarına dair araştırma ve çalışmaların yayın sahası olma görevini yürütüyor. Türklük araştırmaları içinde tamamen veya kısmen Balkan kapsamına giren yeni çalışmalar da 2024 yılı 6. cilt 1. sayısı içinde sürecini tamamlayıp bilimin faydasına sunulmuştur.

Bu sayıda araştırma makaleleri olarak Barış Pehlivan'ın türkü konulu çalışması "Makedonya Türkleri Arasında Bir Ağıt "Hamdi" Türküsü: Hikâyesi ve İncelemesi"; Prof. Dr. Cüneyt Akın'ın "Altay Suroy Recepoğlu ve Mağcan Cumabayev'in "Türkistan" Şiirlerinde Bellek Mekânları" adlı makalesi; Öğr. Gör. Recep Başak ve Seitkazy Abibulla'nın Karamanlı Türkçesi alanındaki ortak çalışması "Karamanlıca Bir Destan: Ortodoksanın Pederi Merhum Patrik III. İoakim'e Methiye Beyitleri"; dergimizin de araştırma kapsamında olduğu, Dr. Mehmet Önder Karacaoğlu'nun çalışması "Türkçe Öğretimi Bağlamında Balkan/Rumeli İsimli Dergiler Üzerine Bir İnceleme"; Prof. Dr. Muvaffak Duranlı'nın Arnavutluk ve Arnavutlara dair yapılmış çalışmaları ele alan makalesi "Çarlık Rusya'sında Arnavutluk ve Arnavutlar Üzerine Yapılmış Çalışmalara Genel Bir Bakış" ve Dr. Gülçin Balat tarafından hazırlanan kitap incelemesi "Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar-" yerini almıştır.

BALTED'in 6. cilt 1. sayısı Kuzey Makedonya, Kosova, Kazakistan, Türkiye, Rusya coğrafyalarının bugününü ve tarihini kapsayan araştırmaları içermiştir. Yeni sayımızın Balkan sahası araştırmalarına, Türkçeye ve kültüre yönelik incelemelere yararlı olması dileklerimizle...

Doç. Dr. ALPAY İĞCİ

Editör

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
EDİBİYATI ARAŞTIRMALARI
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE
AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈيۈمۈ بۇرۇن
بۇرۇن تۈرك دۈيۈمۈ بۇرۇن

balted

Makedonya Türkleri Arasında Bir Ağıt “Hamdi” Türküsü: Hikâyesi ve İncelemesi

A Lament Among Macedonian Turks, “Hamdi” Folk Song: Story and Analysis

BARIŞ PEHLİVAN*

Öz

Balkanlarda yaşayan Türkler zengin bir edebî kültürü sahiptir. “Hamdi” ağıtı da Makedonya Türkleri arasında gelişen halk edebiyatı eserlerine örnek gösterilebilir. Yugoslavya Krallığı devrinde, ormanların tamamı devlet mülküydü. Bu yüzden serbest şekilde ağaç kesmek yasaktı ve ormanlarda bekçiler bulunuyordu. Ağıtın doğduğu ve hikâyesinin geçtiği bölge Makedonya'nın Güneydoğu bölgesindeki Ustrumca kasabasına bağlı Çanaklı köyüdür. Türkünün baş karakteri olan Hamdi de annesinin yakacak odun ihtiyacı için kaçak olarak ağaç kesmeye gider. Ağaç kestiği sırada ormancı ile karşılaşır. Ormancı ile aralarında geçen arbede sonrası ormancı tarafından öldürülür. Hamdi ölümü sonrası geri de gözleri yaşlı bir anne ve nişanlı bırakır. Bu olay üzerine annesi tarafından makalede konusu geçen ağıt yakılır. Bu olay tüm çevredeki köyleri de etkiler. Hatta Makedon köylerine bile bu ağıt yayılır. Dilden dile yayılan bu ağıt, Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç eden Türkler aracılığı ile Türkiye'ye de gelir. Ağıt yakılışından günümüze kadar değişim geçirmiş, bu süreçte türküye dönüşerek ve notaya dökülerek TRT repertuvarına da girmiştir. Makalede ağıtın hikâyesi, ilk haline en yakın örneği, uğradığı değişim ve yayılışı, farklı çeşitlerinin Türkler ve Makedonlar arasındaki farkları saptanacaktır. Ağıtın hikâyesi de doğru hali ile saptanarak alana katkı sağlamak amacıyla aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ağıt, Makedonya Türkleri, türkü, Hamdi, Yugoslavya.

Abstract

Turks living in the Balkans have a rich literary culture. “Hamdi” lament can be cited as an example of folk literature developed among the Macedonian Turks. During the time of the Kingdom of Yugoslavia, all forests were state property. Therefore, it was forbidden to cut trees freely and there were rangers in the forests. The region where the lament originated and its story takes place is the village of Çanaklı, belonging to the Ustrumca region in southeastern Macedonia. The main character of the folk song, Hamdi, goes to illegally cut trees for his mother's firewood needs. While cutting a tree, he encounters a forest ranger. After a struggle between them, Hamdi is killed by the ranger. Hamdi's death leaves behind a tearful mother and a fiancée. In response to this incident, Hamdi's mother composes the lament mentioned in the article. This event affects all the surrounding villages, and the lament even spreads to Macedonian villages. This lament also comes to Turkey through the Turks who immigrated to Turkey from Yugoslavia. In this process, it was transformed into a folk song and notated and entered the TRT repertoire. In the article, the story of the lament, its closest original version, the changes it has undergone, and its dissemination will be examined. The different variations of the lament among Turks and Macedonians will be identified and compared. The true version of the lament's story will be accurately presented to contribute to the field.

Keywords: Lament, Macedonian Turks, folk song, Hamdi, Yugoslavia

* Yüksek lisans öğrencisi / Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, İzmir/TÜRKİYE, pehlivan.baris35@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4997-9718

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 14/06/2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 26/09/2023

Araştırma Makalesi | Research Article

Giriş

Türk Milleti zengin bir edebî kültüre sahip olmakla beraber, bu kültür birikimini dünyanın birçok coğrafyasına yaymıştır. Bu durumu tarih boyunca etkileşimde buldukları milletlerin dil ve edebiyat ürünlerinde tespit etmek mümkündür. Balkanlarda yaşayan Türklerin, Anadolu’da yaşayan Türklerden farklı şekilde bir edebî kültür geliştirdiğini düşünemeyiz. Yalnızca Balkanlardaki Slav etkilerini gözlemleyebiliriz. Dilsel açıdan, ağız farkını ortaya koyarsak Osmanlı Devleti’nin Balkanlara yolladığı Oğuz Türkleri ile Anadolu Türkleri süre gelen kadim Türk edebî kültürünün yaşatıcıları olmuşlardır. Ağıtlar da bu edebî kültürün birer parçasıdır. Özellikle halk edebiyatına baktığımızda koşma, varsağı, türkü ve ağıt gibi farklı edebî çeşitlerin yaygın olduğu görülmektedir. Makedonya coğrafyasına yerleşen Türklerde halk edebiyatına katkılar sağlayarak farklı konularda ağıt, güzelleme tarzında eserler kazandırmışlardır (Hasan, 2008, s. 7). Makedonya coğrafyasında yaşayan Türklerin ekserisi Anadolu’nun muhtelif yerlerinden bölgeye yerleştirilmiştir. Selanik ve Ofçabolu Yörük taifelerinin Makedonya coğrafyasında meskûn olduğunu görüyoruz. İnceleyeceğimiz ağıt da Kuzey Makedonya’nın Ustrumca bölgesinde, Selanik Yörüklerine ait bir Yörük köyünde yaşanmış olayın üzerine yakılan bir ağıttır.

Türk Kültüründe Ağıt

Vefat eden bir kişinin ardından yas tutma, dünyadaki tüm milletlerde olduğu gibi Türk kültüründe de eski çağlardan beri varlığını sürdüren bir gelenektir. Özellikle insanlar çevresindeki yakınları, akrabaları ve sevdikleri için yas tutar, cenaze törenlerinde bu yası dile getirecek söylevlerde bulunurlar. İşte tam burada ortaya “ağıt” çıkmaktadır. Türk kültüründe en erken dönemlerden itibaren özellikle vefat eden devlet büyükleri için “yuğ” adı verilen cenaze törenleri yapıldığını ve bu törenlerde “sagu” adı verilen ağıtların yakıldığını görmekteyiz. Orhun abidelerinde de “yoğ” ve ağlama manasına gelen “sığıt” terimlerine rastlıyoruz (Ergin, 2015, s. 60).

Ağıt kelimesine baktığımızda eski Türkçede bulunan “sığıt” kelimesi içindeki “ığı-, ığ-, ağ-” kökleri ile alakalı olduğunu görmekteyiz. Ağıt terimi birçok Türk lehçesinde de görebileceğimiz “ağ-” yani ağlamak fiilinden “t” eki ile yas sırasında söylenen şiirsel bir feryat terimine (sağū->ağıt) dönüşmüştür (Çağbayır, 2007, s. 138), (Gülensoy, 2007, s. 55). Ağıt kültürünün tüm Türk halkları arasında genel olarak yaygın olduğunu görüyoruz. Cenaze törenlerinde ölen kişinin yakınları tarafından yakılan ağıtlar, hece ölçüsü ile söylenmekte ve mâni, koşma, destan şekillerinde olabilmektedirler (Demir, 2015, s. 200-202). İnsanlar ölümün yanı sıra, ayrılık ve sevilen hayvanların ölümüne de ağıtlar yakmışlardır. Çeşitli konularda ağıtların acı ve kederi yansıttığını görmekteyiz.

Ağıtların şekil bakımından en çok yedi, sekiz ve on birli hece ölçüsü ile söylendiğini, kafiye yapılarında değişkenlik gösterdiğini söyleyebiliriz (Şenel, 1988, s. 472). Yakılan ağıtların genel manada eski Türklerden beri saz, kopuz, dombra ve kam davulu gibi enstrümanlar eşliğinde acıklı şekilde törenlerde, çeşitli anma günlerinde söylendiğini biliyoruz (Şenel, 1988, s. 473) (Demir, 2015, s. 200). Makedonya bölgesindeki ağıtlar genellikle vefat eden kişinin en yakını, eşi veya annesi ağzından söylenmiştir. Lakin bazı ilginç ağıtlar vardır ki olayın kahramanı yani vefat eden kişi ağzındandır (Hasan, 2008, s. 42). İnceleyeceğimiz “Hamdi” ağıtı başta olmak üzere bazı ağıtların da diyaloglar şeklinde oluştuğunu görmekteyiz.

“Hamdi” Ağıtının Hikâyesi

Makedonya Türklerini genel manada Osmanlı İmparatorluğu devrinde Anadolu’dan gelen Yörüklerin oluşturduğunu görmekteyiz. İnceleyeceğimiz “Hamdi” ağıtı da Kuzey Makedonya’nın Ustrumca şehrine bağlı Çanaklı isimli Türk köyünde ortaya çıkmıştır. Ustrumca bölgesi Osmanlı İmparatorluğu devrinde Rumeli’de yer alan Yörük taifelerinden Selanik Yörüklerinin yerleşim yerlerinden olmuştur (Gökbilgin, 2008, s. 74-76). Ağıtın ortaya çıktığı Ustrumca’ya bağlı Çanaklı köyü de 1831 tarihli nüfus defterinde Evlad-ı Fatihan yani Yörük köyü olarak görülmektedir (BOA, NFS.d 6901, s. 34). Çanaklı köyünde ortaya çıkan ağıt kısa sürede tüm Makedonya bölgesine yayılmıştır. Daha sonra ise göçler yolu ile Türkiye’ye aktarılmıştır. Makalede cevaplarını arayacağımız sorular ise; Ağıt ne zaman yakılmıştır? Ağıt ne zaman yaygınlık kazanmaya başlamıştır? Türküye dönüşüm süreci nasıl olmuştur? Ve ağıtın ilk haline en yakın örneği hangisidir? Olacaktır.

Ağıtı Türkiye’de ilk olarak derleyen kişi Hüseyin Yaltırık olmuştur. Hüseyin Yaltırık ağıtı, 1981 yılında İngilizce öğretmenliği yaptığı Kırklareli’nin İnece köyünde, Makedonya’dan akrabalarını ziyarete gelen Ethem Güneş’ten derlemiştir. Hikâyesi ile beraber derlemiş olsa dahi olaya ikinci dereceden tanıklık edenlerle yaptığımız sözlü tarih çalışmaları neticesi hikâyenin eksik ve bazı kısımlarının hatalı olduğunu saptamış bulunuyoruz. Ağıt, türkü türüne evrilerek 1982 yılında ilk defa TRT İzmir radyosunda Hüseyin Yaltırık tarafından seslendirilmiştir. Daha sonra Arif Şentürk’ün 1983’te çıkardığı Hamdi isimli albümde yer almıştı. 1986 yılında ise Rüstem Avcı tarafından notaya alınarak TRT Türk Halk Müziği repertuarına 2864 sıra numarası ile kaydedilmiştir (K.K.1, Yaltırık, 1957) (Yaltırık, 2021).

Hamdi ağıtının hikâyesi hakkında olaya ikinci dereceden tanıklık eden üç kişi ile sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Kaynak kişilerimizden Atike Taşpınar ve Yaşar Yalçın olayın yaşandığı Çanaklı köyünde doğup büyümüş ve olayı birebir yaşayanlardan dinlemiş kişilerdir. Bir diğer kaynak kişimiz olan Rasim

Bahtiyar ise ağıtta adı geçen Hamdi'nin nişanlısı Fatime'nin oğludur. İnternet üzerinde bulunan ağıt hikâyelerinin eksik, hatalı olduğu saptanmıştır. Bahsettiğimiz üç sözlü kaynaktan yaptığımız derleme ile ağıtın gerçeğe en yakın hikâyesi aşağıdaki gibidir;

“Hamdi isimli genç Makedonya Ustrumca şehrine bağlı Çanaklı ismindeki Yörük köyünde annesi ile yaşamaktadır. Hamdi'nin aynı köyden bir de Fatime isminde bir nişanlısı vardır. Askerlik yaşı gelen Hamdi, Yugoslavya Krallığı ordusuna askere çağrılır. Askerlik sırasında Hamdi köyünü ve annesini özler, aldığı izin ile köyü Çanaklı'ya döner. İzine gelen Hamdi askerde iken yalnız kalan annesinin durumuna çok üzülür. Annesi kendi başına geçinmekte zorlanmaktadır. Kış için yakacak odunu dahi kalmamıştır. Hamdi bu duruma içerenip, odun kesme dönemi olmamasına rağmen odun kesmeye gitmek ister. Annesi ise odun kesmek için dozlovası (izin belgesi) olmadığını ve şumarın (ormancı) onu yakalayacağını söyler ve gitmesini istemez. Hamdi izine gelmiş bir asker olduğunu için izinsiz odun keser ise şumar tarafından tutuklanabilir ve askerliği yanabilirdi. Buna rağmen Hamdi, yakın arkadaşı Yakup'u da ikna ederek Ustrumca Balkan'ına odun kesmeye çıkar. Hamdi ve Yakup ormanda odunları kesmiş eşeklerine yüklemiş ve evlerine dönerken Ekiz Taş mevkiinde şumar yollarına çıkar. Şumar Hamdi ve Yakup'a dozlova sorar lakin dozlovası olmayan Hamdi ve Yakup telaşlanır. Hamdi ve şumar arasında tartışma başlar, Hamdi dozlovanın eşeğin heybesinde olduğunu söyleyerek, eşeğin yanına gider. Heybeden çıkardığı bir odun ile şumarın kafasına vurarak, şumarı bayıltır. Hamdi ve Yakup hemen eşekleri ve odunları ile oradan uzaklaşarak köylerine dönerler. Odunları indiren Hamdi olayı annesine anlatır. Hamdi kafasına vurduğu şumarı öldürdüğünü düşünerek vicdan azabı çekmeye başlar ve ormana geri giderek şumarı kontrol etmek ister. Annesi ve Yakup gitmemesini söylese de Hamdi onları dinlemez ve tekrar Ustrumca Balkan'ına çıkar. Şumarın hâlâ hareketsiz olarak yerde yattığını gören Hamdi şumara doğru yaklaşır. Şumar o sırada kendine gelmeye başlar ve üzerine baltası ile gelen Hamdi'nin kendisini öldüreceğini düşünerek silahına davranır. Şumar Hamdi'yi başından vurarak yaralar. Yaralanan Hamdi, arkasından onu takip eden Yakup tarafından bulunur. Şumar ve Yakup tarafından köylüler yardımı ile İştip'te hastaneye götürülür. Lakin hastanede hayatını kaybeder. Geride ise gözleri yaşlı bir anne ve nişanlı bırakır (K.K.2, Bahtiyar, 1951) (K.K.3, Taşpınar, 1938) (K.K.4, Yalçın, 1942) (Hasan, 2008, s. 344).”

Olayların gerçekleştiği yani Hamdi'nin öldürüldüğü tarihi tam olarak saptayamasak da ağıtta ismi geçen nişanlısı Fatime 1914 doğumludur. Muhtemelen ağıtın baş karakteri Hamdi de o tarihlerde doğmuş olmalıdır. Ufak bir matematiksel hesaplama yaparsak, muhtemelen olay 1932-1933 yıllarında yaşanmış olmalıdır. Bu olaydan sonra Hamdi'nin geride kalan nişanlısı Fatime ise komşu Yenimahalle köyünden Recep ile 1936 yılında evlenmiştir (K.K.2,

Bahtiyar, 1951). Yugoslavya Devletinde odun kesmek için belirli dönemler oluyordu. Bu dönemler dışında odun kesmek yasaktı. Bunun dışında odun kesmek için dozlova isminde bir izin almak zorunluymdu (K.K.5, Selvi, 1929). Dozlovası olmayan ve odun kesenler ise şumar tarafından durdurulur, kestikleri odun, yanlarındaki eşyalar ve hayvanlarına el konularak ceza kesilirdi (K.K.2, Bahtiyar, 1951). *Dozlova* veyahut doğru yazılışı ile *Dozvola* Makedoncada “izin” anlamına gelmektedir. Şumar ise Makedonca “ormancı” manasına gelmektedir, orman anlamına gelen *şuma* kelimesinden türemiştir (Pars, 2019, s. 175, 305).

Görüldüğü üzere devletin ortaya koyduğu odun kesme ve ormancılık ile alakalı bir yasa sonucu ortaya böyle acı bir olay çıkmıştır. Devlet politikasının halk edebiyatına etkisine bir örnek olarak, “Hamdi” uygulanan yasaya uymamış ve sonunda öldürülmüştür. Bunun sonucu ortaya annesi tarafından yakılan ve halk edebiyatında yerini alacak bir ağıt kalmıştır. Ağıt olayın gerçekleşmesinden sonra 1930’lu yılların başında yakılmıştır. (K.K.2, Bahtiyar, 1951) Yaşanan bu acı olay ve ağıt sadece Çanaklı köyü ile sınırlı kalmamış ve Makedonya’daki diğer Türk, Arnavut ve Makedon köylerine de yayılmıştır. Halk arasında yaşanan olay geniş bir yankı bulmuştur.

Hamdi Ağıtının Çeşitleri ve İncelemesi

Ağıt yukarıda da bahsettiğimiz üzere ilk defa Hüseyin Yaltırık tarafından Kırklareli İnce köyünde derlenmiştir. Daha sonra ağıt Sevim Piliçkova tarafından Makedonya’da da Makedonca ve Türkçe olmak üzere farkı çeşitlerde derlenmiştir (Piliçkova, 1985). Ağıt ilk ortaya çıktığı 1930’lu yıllardan sonra Ustrumca bölgesindeki köylerde özel günlerde söyleniyor ve biliniyordu. Özellikle kınalarda ağır ritmik şekilde daireler eşliğinde söyleniyordu (K.K.5, Selvi, 1929). 1980’li yıllarda ağıt keşfedilmiş ve kayıt altına alınarak, notaya dökülmüş ve TRT Türk Halk Müziği repertuvarlarına girmiştir. Lakin ağıtın ilk derlendiği kaynak kişi olan Ethem Güneş, ağıtın hikâyesini eksik ve hatalı aktarmıştır. Eksikler ile hataları gidererek olayı yaşayanlardan ve yaşanan köyde bulunanlardan derledik. Benzer şekilde ağıtın Sevim Piliçkova tarafından Makedonya köylerinde derlenen farklı çeşitleri olduğunu görmekteyiz. Özellikle Piliçkova Makedon köylülerden de bu türkünün Makedonca örneklerini derlemiştir. Bunun yanı sıra Makedonya’da yaşamakta olan Hamdi Hasan da ağıtı Ustrumca dışındaki farklı köylerden derleyerek, ağıtın Makedonya geneline yayıldığını ortaya koymuştur (Hasan, 2008). Ağıtın gerçeğe en yakın hikâyesi, ele alınan ağıt örneklerinin yayılışı, gerçeğe en yakın örneği ve ağıtın türküye ne vakit dönüşmeye başladığı saptanmaya çalışılacaktır.

Ağıtın Hüseyin Yaltrık tarafından derlenerek TRT Türk Halk Müziği repertuarında bulunan şekli aşağıdaki şekildedir;

“Gitme Hamdi’ m gitme bre oğlum

Sen bugün oduna

Kafir Şumar çıkacak oğlum

Senin yoluna

Giderim giderim bre annem

Yol uzun bitmez

Kafir Şumar’ın kurşunundan

Geriye dönülmez

Nişan yağlıcını bre annem

Beline bağlayıver

Neler olmuş Hamdi’ me deyip

Başımda ağlayıver

Hamdi’ nin odunlarını

Kimler yakacak

Karagözlü Fatime’ yi

Kimler saracak

Yayla düzünde bre annem

Odun var mıydı

Hamdi Şumar’ın (v)uracağından

Haberin var mıydı (TRT, THM, 2864) (Yaltrık, 1981).”

Ağıt içinde diyaloglardan oluşan bir aktarım olduğu görülmektedir. Düzenli bir hece ölçüsü olmamakla beraber hikâyeye göre bir örgüsü bulunmaktadır. İlk mısralarda 9’lu ve 8’li ikinci mısralarda ise 5’li ve 6’lı olmak üzere farklı hece ölçüleri kullanılmıştır. Genel olarak “bre” bağlacı ile doldurma yapılmaya da çalışılmıştır. Diyaloga baktığımızda ise ağıtın Hamdi, annesi ve üçüncü bir kişi tarafından oluşan söylemlerin bulunduğu dörtlüklerden oluştuğunu görmekteyiz. Uyak şemasına baktığımızda ise “a,b,a,b” / “c,d,c,d”/“e,f,g,f”/... şeklinde çapraz uyak şeklinde ilerlerken bazı düzensizlikler gösterdiğini görüyoruz.

Sevim Piliçkova Yugoslavya’da çıkan “Sesler” dergisinde yayınladığı bir makalede, yeni zamanda yaratılmış olarak aktardığı Hamdi ağıtının 1983-1984

yıllarında Makedon ve Türk köylerinde farklı çeşitlerde derlemiştir (Piličkova, 1985, s. 90).

Sevim Piličkova tarafından 1983 yılında Ustrumca'nın Murtino köyünden Yovan Velkov'dan derlenen Makedonca Hamdi ağıtı;

“Amdi se sprema za drva da odi,
Majka mu ne go puštaše.
Abre, Amdi, edinets, na majka,
Nemoj da odiş za drva,
Nemoj da odiş za drva, Amdi bre
Majka e loş son sonila,
Majka e loş son sonila, Amdi bre
Besno te kuçe uala.
Besno te kuçe uala, Amdi le
Tebe na drva mi donese,
Besno te kuçe uala, Amdi le
Krvavi drva mi donese.
Amdi si majka ne posluša,
Pa si ojde za drva.
Koga se vrakal nazad, bre Amdi
Na pat go sretnal şumaror.
Abre Amdi, Amdi bre bratuçed,
Ja podaj mi dozvola.
Amdi si ajde dozvola nemaşe,
Ta si zema sekira.
Pa si zema Amdi sekira, çanam,
Pa udri şumar po glava,
Şumarot padna mrtov na zemja,
Amdi si trgna za doma,
Pastovari Amdi drvata doma,
Pa se vrati vo şuma,
Pa se vrati nazad çanum,
Da vidi şumar şto stana,
Togaj mi şumar stana na kolena,
Pa si zema puşkata, çanam,
İ go ubi Amdija (Piličkova, 1985, s. 90, 91).

Hamdi oduna gitmeye hazırlanıyor,
Annesi bırakmıyordu.
Abre Hamdi, ananın bir oğlu,
Odun toplamaya gitme,
Oduna gitme, Hamdi bre,
Anan kötü bir rüya gördü,
Anan kötü rüya gördü, Hamdi bre,
Seni kuduz köpek ısırды,
Seni kuduz köpek ısırды, Hamdi,
Seni oduna getirdi
Kuduz köpek ısırды, Hamdi
Kanlı odunlar getirdin bana,
Hamdi anasını dinlemedi,
Hazırlanıp oduna gitti.
Geri dönerken Hamdi,
Yolda ormancı ile karşılaştı.
Ha be Hamdi ha be yeğenim,
Ehliyetin var mı?
Ehliyeti yoktu Hamdi'nin,
Baltayı eline aldı,
Baltayı Hamdi eline aldı, canım.
Ormancının başına indirdi,
Ormancı yere düştü.
Hamdi eve doğru yürüdü,
Evde odunları yere indirdi.
Sonra ormana döndü,
Geri dönüverdi canım,
Ormancıya ne oldu baktı,
O anda ormancı dize kalktı,
Tüfeği eline aldı, canım,
Hamdi'yi öldürdü (Piličkova, 1985, s. 91).

Ağıtın Makedonca olarak derlenen versiyonuna baktığımızda, manzum şekilde bir eser karşımıza çıkmaktadır. Ağıtın hikâyesinin manzum şeklinde aktarıldığı görülmektedir. Yaşanan olayın sadece Türkler arasında değil Makedonlar arasında da geniş yankı bulduğunu görüyoruz.

Sevim Piličkova tarafından 1984 yılında Ustrumca'nın İlovitsa köyünde Angelov George isimli bir Makedon'dan yapılan ikinci derleme biraz daha farklıdır;

Ajde Hamdi, ajde bre bratuçed,
Da ojme denes na drva.
Çekaj, Yakup, Çekaj bre bratuçed,
Da ja praşam majka mi.
Ej bre mari, ti stari majçitse,
Ke odam denes na drva.
Nemoj, bre sinu, edinets na majka,
Denes da odiş na drva.
Nemaş si ti dozvola Amdija,
Ke te fati şumarot.
Amdi si majka ne posluša,
Grabna si baltija vo ratse,
Grabna baltija vo ratse Amdija,
Sivo koçe pod nego,
Pa si pojde vo gora zelena,
Da si drva nabere,
Ştom si drva nabera Amdija,
Eve go şumar kaj ide,
Abre, Amdi, ti mlado, vojnitse,
İmaş li ti dozvola?
Ej ti şumar, ti şumska sverko,
Men ne treba dozvola,
Jas sum mlado vojnitse,
Vojnitse na otsustvo.
Se razluti kleto şumartse,
İ na Amdi mu govore,
Pukna puška Amdija si padna,
Gore vo gora zelena.
Vikna si Amdi na Yakup togaj,
Abre Yakup, bratuçedu mili,
Me otepa toj kleti şumar,
İ mi duşata mlada zede (Piličkova, 1985, s. 91, 92).

Hadi Hamdi, Hadi yeğen,
Gidelim oduna bugün.
Dur Yakup, dur bre yeğenim,
Anama bir sorayım.
Hey gidi yaşlı anam,
Bugün oduna gideceğim.
Sakın oğlum, anasının bir tanesi,
Bugün oduna gitme,
Ehliyetin yok senin Hamdi,
Ormancı yakalar seni.
Hamdi anasını dinlemedi,
Baltayı eline aldı,
Baltayı eline aldı Hamdi,
Kır atının sırtına atladı.
Yeşilim ormanı boyladı,
Odun toplamaya gidiverdi.
Hamdi odun topladı derken,
İşte ormancı belirdi.
Abre Hamdi, gencecik asker,
Ehliyetin var mı senin?
Hey sen ormancı, orman canavarı,
Bana ehliyet gerekmez,
Ben gencecik askerim,
İzne gelen asker.
Küplere biniverdi kahrolası ormancı,
Hamdi'ye dönüverdi,
Tüfek patlattı, Hamdi yere serildi,
Yukarıda yeşilim ormanda.
O zaman Hamdi Yakup'a dedi ki,
Abre Yakup tatlı yeğenim,
Öldürdü beni kahpe ormancı,
Gencecik canımı aldı (Piličkova, 1985, s. 92)

Sevim Piličkova tarafından Makedonca olarak derlenen ikinci versiyona baktığımızda birinciden farklı olarak olay örgüsünün daha ayrıntılı işlendiği, Hamdi'nin arkadaşı Yakup ve Hamdi'nin askerlikten izine gelmesi olaylarının

da yer aldığını görüyoruz. Ağıtın Makedonca olan iki örneğinin de manzum şekilde olduğu görülmektedir. Olayın yaşandığı dönemlerde şumar korkusunun her iki millet arasında da ne kadar önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Ağıtın Makedonca örnekleri de diyalog üzerine kuruludur. Hamdi, annesi, Yakup ve şumarın karşılıklı konuşmaları yer almaktadır. Devlet tarafından verilen izin ve odun kesme sezonunun yetersiz olduğu ve sık sık bölgedeki halkların izinsiz odun kestiğini görüyoruz. Piličkova tarafından derlenen, manzum olarak ortaya çıkan Makedonca iki örneği incelediğimizde hikâye ile birebir örtüşmeler saptanmaktadır. Makedonca iki örnek Ustrumca'nın Murtino ve İlovitsa köylerinde derlenmiştir. Ağıtın yakıldığı köyün Çanaklı köyü olduğu göz önünde bulundurulursa, ağıtın kaynağına en yakın olarak derlemenin yapıldığı köyler Murtino ve İlovitsa köyleridir.

Ağıtın Hüseyin Yaltırık tarafından 1981 yılında Kırklareli'nde derlenmesinden sonra Makedonya'da ilk Türkçe derlenmesi Sevim Piličkova tarafından yapılmıştır. Yukarıda aktardığımız Makedonca örneklerinin yanı sıra Türkçe örnekleri de bulunmaktadır.

Sevim Piličkova tarafından Türkünün Makedonya'daki ilk Türkçe derlemeleri Ustrumca'ya bağlı Dorlombos (Dorlu Obası) köyünde İlmiye İbrahim'den (1), İştıp, Radoviş'e bağlı Konçe köyünde de Ali Recep'ten (2) derlenmiştir.

1.

Gitme oğlum, gitme bre Amdi,
 Sen bugün oduna, sen bugün oduna,
 Kafir şumar çıkacak, bre oğlum,
 Senin yoluna.
 Getirdiğin odunları, Hamdi,
 Kimler yakacak, kimler yakacak,
 Kara gözlü Fatime yavuklunu,
 Eller saracak.
 Kasabadan aldırırım, Amdi,
 Bir dürge urgan, bir dürge urgan,
 Öteyüz bayırın, bre Amdi,
 Sen misin kurban,
 Öteyüz bayırın, bre Amdi,
 Sen oldun kurban.
 Öteyüz bayırın, bre Amdi'm,
 Mumların yanar, mumların yanar,
 Mumların değil, olum Amdi,

Kanların yanar,
Nişan yalımı, bre Fatime’ m,
Belime dolayver, belime dolayver,
Amdi’ me (n)olmuş diyever,
Başımda ağlaver (Piliçkova, 1985, s. 93, 94).

2.

Ayde Amdi, Amdi bre arkadaş,
Ay gidelım bugün oduna,
Ay gidelım o felidi keselim,
Em eve getirelim.
Ayde Amdi, Amdi bre oğlum,
Gitme sen bugün oduna,
O şumar, kafir bre şumar,
Çıkar onun yoluna.
Ayde Amdi, Amdi bre arkadaş,
Varmi ya sende dozvola?
Abre şumar, kafir bre şumar,
Bendaim sana dozlova (Piliçkova, 1985, s. 95).

Ağıtın Makedonya’da derlenen Türkçe örneklerine göz attığımızda, manzum şekilde, 8’li ve 9’lu ağırlıklı olmak üzere karışık hece ölçülerinden oluştuğunu görüyoruz. Birinci örnekte “sen bugün oduna”, “kimler yakacak” ve “bir dürge urgan” v.b. tekrar cümleler ile olayın akışındaki belirli noktalar vurgulanmaktadır. Her iki örnekte de “abre, bre, ay, ayde” gibi doldurma kelimelerde bulunmaktadır. Türkiye’de derlenen ve Makedonca örneklerinde olduğu gibi Makedonya’daki Türklerden derlenen iki örnekte de diyaloglara rastlıyoruz. Ağıtlarda Hamdi, annesi, şumar ve Yakup arasında geçen konuşmalar bulunmaktadır. Makedonya’da derlenen Makedonca ve Türkçe örnekleri karşılaştırdığımızda ise Türkçe örneklerin birebir şekilde Makedoncaya çevrilmediği görülmektedir.

Ağıt Ustrumca dışında Valandova, İştıp gibi bölgelere de yayılmıştır. Yukarıda Sevim Piliçkova’nın derlediği iki numaralı örnek İştıp Radoviş’e bağlı Konçe köyüne aittir. Bunun yanı sıra Makedonya Radoviş doğumlu olan öğretmen Hamdi Hasan’da Konçe’de aynı versiyonu derlemiştir (Hasan, 2008, s. 328). Hamdi Hasan bunun yanı sıra Valandova bölgesinde bulunan Dedeli ismindeki Yörük köyünde ağıtın iki farklı örneğini daha derlemiştir;

1.

Gitme Amdi gitme evladım
Sen bugün oduna
Kafir şumar çıkacak be Amdi'm
Senin yoluna

Getirdiğin odunları Amdi
Kimler yakacak
O yanık yürekli anneni
Kimler bakacak

A bre Amdi a bre arkadaş
Hadi gidelim oduna
Keselim pelit odunları
Getirelim eve

A bre Yakup arkadaş kalk gidelim eve
Şopların köpekleri çok zalim salar
Kafir şumar yola çıkmış
Obyava arar

Yaylacığa çıktık be Yakup başımız selamet
Ekizlerin taşına varmadan be Yakup koptu kıyamet
Koş be Yakup koş Üseyin amcama haber ver
Şu kafir şumar dayadı beni Gabere (Hasan, 2008, s. 327).

Hamdi Hasan tarafından derlenen ilk örneğe baktığımızda diğer örneklerde olduğu gibi yine düzensiz bir hece ölçüsü olduğu görülüyor. Bunun yanı sıra diyaloglar ile hikâye örgüsü ağıt içinde devam etmektedir. Diğer örneklerden farklı olarak burada “Şoplar” namında bir terim bulunmaktadır. Şoplar, Plaçkovitsa dağının Güney bölgesinde bulunan Berova ve Pehçevo bölgesindeki dağlık alanda yaşayan Bulgarlara verilen bir etnonimdir. Gaddar ve huysuz oldukları sıklıkla dile getirilmektedir (K.K.4, Yalçın, 1942). Ağıtın bu örneğinde son dörtlüğe baktığımızda “Çökertme” türküsünden “başımız selamet” ve “koptu kıyamet” alıntılarının yerleştiğini görmekteyiz.

2.

Gitme Hamdi gitme be yavrum
Sen bugün oduna (2x)

Kafir şumar çıkacak Hamdi'm
Senin de önüne (2x)

Kasabadan aldım be Hamdi'm
Bir dürge urgan (2x)

Öte yüz bayırında Hamdi'm
Sen idin kurban (2x)

Ekiz taşında be Hamdi'm
Mumların mı yanar (2x)

Mum değil oğlum, mum değil yavrum
Küllerin yanar (2x)

Fatime'nin kapıları Hamdi'm
Açılmaz da oldu (2x)

Fatime'nin yanakları oğlum
Sıkılmaz oldu (2x)

Arabalar gelir geçer Hamdi'm
Çöl ovada dayanır (2x)

Hamdi'nin beyaz teni
Al kana boyanır (2x)

Şumar'ın setiresi kiyattan ince
Nasil kıydın be Şumar kız gibi gence (2x)

Yetiş Yakup yetiş arkadaş

Anlım tutuştu (2x)

Ne yetişeyim be Hamdi kardeş

Gençliğin gitti

Getirdiğin odunları Hamdi'm

Kimler yakacak (2x)

Kara gözlü Fatime'yi Hamdi'm

Kimler alacak (2x)

Radoviş kasabasında Hamdi'm

Duman pürüdü (2x)

Hamdi'nin beyaz tenleri

Yerde çürüdü (2x) (Hasan, 2008, s. 344, 345).

Hamdi Hasan tarafından yine Valandova Dedeli köyünde derlenen ikinci örneğe göz attığımızda diğer örneklerin aksine ikilik beyitlerden oluştuğunu görmekteyiz. İkinci mısraların tekrara düştüğünü de görüyoruz. Diğer örneklerde olduğu gibi benzer şekilde bu örnekte diyaloglardan oluşmaktadır ve hece ölçüsü bakımından düzensizdir. Diğer örneklerle nazaran uyak şeması bakımından “a,b / a,c / a,d...” şeklinde daha düzenli olarak ilerlemektedir.

Sonuç

Hamdi ağıtının Hüseyin Yaltrık tarafından 1981 yılında Türkiye’de derlenen bir örneği, Sevim Piliçkova tarafından 1983-1984 yıllarında Makedonya’da derlenen iki Makedonca, iki Türkçe örneği ve Hamdi Hasan tarafından Makedonya’da derlenen iki Türkçe örneği olmak üzere ağıtın yedi örneği çalışmada ele alınmıştır. Bununla beraber ağıtın hikâyesi tarafımızdan olaya en yakın kişilerden derlenerek çalışmaya dahil edilmiştir.

Ağıtın 1932-1933 yıllarında olay yaşandıktan sonra yakıldığı sözlü tarih çalışması ile saptanmıştır. 1940’larda ve 1950’lerde kınalarda ve özel günlerde ağıt daire eşliğinde ritmik olarak söylenmektedir (K.K.5, Selvi, 1929). 1935-1950 arası dönemde ağıtın çevre köylere yayılarak ritmik bir yapıda okunduğunu gözlemliyoruz. Ağıt Yaltrık tarafından ilk derlemenin yapıldığı

1981 yılına kadar gelişimini ve yayılmasını sürdürmüştür. Ağıt öncelikli olarak Ustrumca, İştıp ve Valandova bölgesinde yayılmıştır. 1950-1960 Yılları arasında Ustrumca bölgesinden Türkiye’ye başlayan kitlesel göç ile ağıt Türkiye’ye de taşınmıştır. Ağıtın kaynağı olan Hamdi’nin ailesi ve nişanlısı Fatime İzmir ve Manisa’ya göç etmiştir (K.K.2, Bahtiyar, 1951). Lakin ağıtın yakıldığı coğrafya ve zaman göz önüne alındığında aradan geçen uzun süreçte ağıt ilk halinden büyük farklar ile uzaklaşmamıştır. Makedonya’da Piliçkova ve Hasan tarafından yapılan derlemeler Türkiye’deki derlemeden sonradır. Bu derlemeler coğrafi bakımdan kaynağa daha yakın ve köy ortamında etkileşime kapalı derlemeler olduğundan ilk haline daha yakın olma olasılığını arttırmaktadır. Nitekim Piliçkova tarafından yapılan iki Makedonca derleme ağıtın yakıldığı köye en yakın köylerde derlenmiştir. Makedonca örnekler hikâye ile birebir örtüşerek, hikâyenin birebir aktarımına benzemektedir. Piliçkova tarafından Dorlombos köyünde derlenen örnek, kaynağa en yakın derlenen Türkçe örnektir. Hamdi Hasan tarafından Dedeli köyünde derlenen birinci örneğe baktığımızda “başımız selamet” ve “koptu kıyamet” alıntılarını görüyoruz. Bu alıntılar neticesinde ağıtın dışarıdan etkileşim ile değişime uğradığı görülmektedir.

Ağıtın Hüseyin Yaltırık tarafından TRT İzmir radyosunda okunmasından sonra Makedonya’da Sevim Piliçkova’nın da 1983 ve 1984 yıllarında Ustrumca köylerini gezerek ağıtı derlediği görülüyor. Sevim Piliçkova yaptığı derleme de ağıtı 2/4’lük nota sistemi ile kaydetmiştir (Piliçkova, 1985, s. 93-95). Türkiye’de ise Rüstem Avcı tarafından 7/8’lik bir türkü olarak notaya alınmıştır (TRT, THM, 2864). Görülüyor ki, ağıt Makedonya’da halk arasında daha ağır bir şekilde söyleniyor. 1981-1984 yılları arasında Türkiye ve Makedonya’da ilk derlemelerin yapıldığı dönemlerde ağıt artık türküyeye dönüşmek için olgunlaşmıştır. Piliçkova ve Yaltırık tarafından bir nota sistemine oturtulmuştur. Türkiye’de ise, yaptığımız gözlemler neticesinde, Makedonya göçmenleri tarafından daha hareketli bir şekilde düğünlerde “horo” eşliğinde oynandığı görülmüştür. Bu şekilde bir ağıtın düğünlerde hareketli bir halay ile oynanması örneğini “Hey Onbeşli” ağıtında da görmekteyiz. Benzer şekilde Türk halk edebiyatı içinde ağıt niteliği taşıyan bazı türkülerin hareketli bir nota sistemine sahip olarak düğünlerde ve eğlencelerde çalınarak, oynandığını anlıyoruz. İncelediğimiz ağıt örnekleri içinde serbest ölçüler ve düzensiz bir uyak yapısı karşımıza çıkmasına rağmen ağıtın kendine has bir ritmik yapısı vardır. Bu yapı sayesinde de kolaylıkla türkü olarak derlenmiştir.

Sonuç olarak ağıt 1930’ların başlarında Çanaklı köyünde ilk defa yakılmıştır. 1935-1950 yılları arasında ağıt Ustrumca’ya bağlı köylere yayılmaya başlamış ve daire eşliğinde ritmik olarak okunmaya başlanmıştır. Makedonya’da yayılan ağıt, Makedonya’dan Türkiye’ye başlayan göçler ile 1960’lı yıllarda Türkiye’nin çeşitli şehirlerine ulaşmıştır. 1960-1980 yılları

arasında ağıt hem Makedonya hem de Türkiye’de türküleşme sürecine girmiştir. 1981-1984 yılları arasında yapılan derlemelerde olgunlaşmış olan ağıt türküleşmeye hazır hale gelmiştir. Makedonya’da ağır bir ritimde okunan ağıt, Türkiye’de hareketli bir ritimde notaya aktarılarak okunmuştur. Ağıt kaynak coğrafyadan ve yakıldığı tarihten uzaklaştıkça, ilk halinden farklılaşarak değişimi artacaktır. Bu yüzden ağıtın yakıldığı köye en yakın köylerde Piliçkova tarafından derlenen Makedonca ve Türkçe örnekler, ağıtın ilk haline en yakın örneklerdir. Özellikle Piliçkova tarafından derlenen Makedonca örnekler birebir hikâye ile örtüşmektedir. Lakin Kırklareli’nde Yaltırık tarafından derlenen ve TRT repertuarına girerek türkülen örnek de ilk halinden çok fazla uzaklaşmamıştır. Hamdi Hasan tarafından Valandova Dedeli köyünde derlenen örnekler ise dış etkileşim nedeni ile ağıtın ilk örneğine en uzak örneklerdir. Böylece ağıt 1980’lerde Türkiye’de türkülerle TRT Repertuarına girmiştir. Ağıt niteliği taşıyan Hamdi türküsü günümüzde Türkiye’de ve Makedonya’da yaşadığı değişimle hareketli bir ritim kazanarak düğünlerde “horo” eşliğinde oynanmaktadır. Makalemizde Hamdi ağıtı hakkında sordüğümüz; Ağıt ne zaman yakılmıştır? Ağıt ne zaman yaygınlık kazanmaya başlamıştır? Türkiye dönüşüm süreci nasıl olmuştur? Ve ağıtın ilk haline en yakın örneği hangisidir? Sorularına cevap bulmaya çalışarak, ağıtın örneklerini ve hikâyesini inceleyerek önerilerde bulunduk.

Kaynakça

Arşiv:

BOA. (NFS.d 6901). NFS.d.

TRT. (THM, 2864).

Kaynak Kişiler:

K.K.1: Hüseyin Yaltırık, Doğum Tarihi ve Yeri: 1957, Kuşadası Görüşme Tarihi: 21 Mayıs 2023

K.K.2: Rasim Bahtiyar, Doğum Tarihi ve Yeri: 1951, Ustrumca, Yeni Mahalle Görüşme Tarihi: 1 Haziran 2023

K.K.3: Atike Taşpınar, Doğum Tarihi ve Yeri: 1938, Ustrumca, Çanaklı Görüşme Tarihi: 26 Nisan 2023

K.K.4: Yaşar Yalçın, Doğum Tarihi ve Yeri: 1942, Ustrumca, Çanaklı Görüşme Tarihi: 13 Mart 2023

K.K.5: Hasan Selvi, Doğum Tarihi ve Yeri: 1929, Ustrumca, Veleüs Görüşme Tarihi: 10 Ağustos 2022

Kitap ve Makaleler:

- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük (Cilt 1)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demir, G. K. (2015). Dede Korkut Anlatmalarından Hareketle Ağıt Türü. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), 195-203.
- Ergin, M. (2015). *Orhun Abideleri* (49 basım). İstanbul: Boğaziçi.
- Gökbilgin, M. T. (2008). *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan* (2 basım). İstanbul: İşaret.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü (Cilt 1)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hasan, H. (2008). *Makedonya Türklerince Söylenen Türküler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Köprülü, M. F. (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi* (2 basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Pars, M. (2019). *Türkçe-Makedonca Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Piliçkova, S. (1985). İki Dilde Söylenen Halk Türkülerinin İncelenmesi Üstüne. *Sesler*, 21(194), 81-95.
- Şenel, S. (1988). Ağıt. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s. 472-473). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

İnternet Kaynakları:

- Yaltrık, H. (1981, 1 1). (R. Avcı, Prodüktör, & TRT THM) [Erişim tarihi: 22.05.2023] (<https://www.repertukul.com/GITME-HAMDI-M-GITME-SEN-BUGUN-ODUNA-2864>)
- Yaltrık, H. (2021, Mayıs 18). Gitme Hamdi'm Sen Bugün Oduna - Hüseyin Yaltrık. [Erişim tarihi: 23.05.2023] (<https://youtu.be/GqRxxUdwYcs>)

Etik, Beyan ve Açıklamalar:

1. Bu makalenin yazarı/yazarları, etik kurul iznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu makalenin yazarı/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu makalenin yazarı/yazarları, kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.

Altay Suroy Recepoğlu ve Mağcan Cumabayev'in "Türkistan" Şiirlerinde Bellek Mekânları

Spaces of Memory in Altay Suroy Recepoğlu and Magcan Cumabayev's "Turkistan" Poems

CÜNEYT AKIN*

Öz

Balkanlardan Kazak ve Kırgız bozkırlarına kadar uzanan Türkistan coğrafyasını ve bu coğrafyanın bellek mekânlarını şiirinde işleyen Altay, Mağcan Cumabayev'in Türkistan şiirindeki Aral ve Balkaş göllerini şiirine almıştır. Siri Derya ve Amu Derya'nın yer aldığı Maveraünnehir, Altay'nın şiirinde sihirli ve ürperticidir. Cumabayev ise bu iki mübarek suyun kenarında, atalarının kutsal mezarlarını bulmanın heyecanıyla yaşamaktadır. Her iki şair de Türk'ün kutsal dağlarından bahseder. Altay, Hisar Dağları, Pamir ve Tanrı Dağları'nı şiirine almıştır. Cumabayev'de dağlar daha da ağırlık kazanmıştır. Pamir Dağları'ndan, Alay, Tyen-Şan, Tanrı ve kutsal Kızılkurt Dağı'ndan bahsetmiş, Kutsal Kızılkurt Dağı olmasaydı, Nuh'un Gemisi'nin kurtulmayacağıni belirterek, insanlığın kaderini, Türkistan'ın bu kutsal dağına bağlamıştır. Her iki şair de Türkistan coğrafyasındaki çöl ve bozkırlara şiirlerinde yer vermiştir. Altay, Kızıl Kum ve Kara Kum çöllüklerini, Cumabayev ise, Turan'ın uçsuz bucaksız çölleri, rüzgâr esmeyen, ıssız, sapsarı ve kumsar çölleri ve mezarlığı andırırlar. Altay ise bu çölleri, göklerin indirilmek istediği mekânlar olarak telakki etmiştir. Balkaş'ı bağına basan Tarbagatay bozkırlarından bahseden Cumabayev'in yanında, Kırgız bozkırlarından bahisle şiirini sonlandıran bir şair bulunmaktadır. Çalışmada, iki Türkistan şiirindeki bellek mekânlarından yola çıkılarak, şairlerin millî duyguları ve Balkanlardan Kazak ve Kırgız bozkırlarına kadar uzanan Türkistan coğrafyasının bellek mekânları, her iki şiirde kullanılan bağlamsal anlamlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mağcan Cumabayev, Altay Suroy Recepoğlu, Türkistan, bellek mekânları, Türkistan şiiri.

Abstract

Seeing the geography of Turkestan from the Balkans to the Kazakh and Kyrgyz steppes and memory places of this geography in his poem, Altay included the Aral and Balkaş lakes, the poem of Magcan Cumabayev in Turkestan, into his poem. Transoxiana, with Siri Derya and Amu Derya, is magical and creepy in Altay's poetry. Cumabayev, on the other hand, lives with the excitement of finding the holy tombs of his ancestors in these two blessed waters. Both poets talk about the sacred mountains of the Turk. Altay included Hisar, Pamir and Tanrı Mountains in his poetry. In Cumabayev, the mountains gained even more weight. He talked about the Pamir, Alay, Tian-Shan and the holy Kızılkurt Mountain. Both poets included the outside and steppes of the Turkestan geography in their poems. Altay expressed the security of Kızıl Kum and Black Sand, and Cumabayev expressed the vast deserts of Turan. In Cumabayev, these vast circles, windless, desolate, yellow and sandy circles resemble a cemetery. Altay, considered these standards as places where the heavens are wanted to be lowered. There is a poet who ends his poem by observing the Kyrgyz steppes next to Cumabayev, who talks about the Tarbagatay steppes, which embraced Balkhash. In the study, starting from the memory places in the two Turkestan poems, the national feelings of the poets and the memory spaces of the Turkestan geography extending from the Balkans to the Kazakh and Kyrgyz steppes, the contextual meanings used in both poems will be tried to be evaluated.

Keywords: Magcan Cumabayev, Altay Suroy Recepoğlu, Turkestan, places of memory, Turkestan poetry.

* Prof. Dr. / Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Afyonkarahisar/TÜRKİYE, cuneytakin@aku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6230-7222

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 26/07/2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 22/11/2023

Araştırma Makalesi | Research Article

“İnsan, kendini tümüyle gerçekleştirebilmek için zaman ve mekân talep eder.”

(Bakhtin, 2001, s. 29)

1. Giriş

Yukarıda Bakhtin'in sözünü ettiği talep, coğrafya içinde yaşayan insanlara kimlik kazandıran önemli bir değere dönüşmektedir (bk. Şahin, 2018, s. 381). Hafıza Mekânları adlı çalışmasında geçmişi “hatırlamanın” bir yolu olarak ulusal bellek mekânlarının (lieux de memoire) yaratılması gerekliliği üzerinde duran Nora, fiziksel bir mekânla sınırlandırılmayacak sembolik anlam ve pratikleri de içeren hafıza mekânlarının, ulusal hafızayı tarihsel bir gelenek olarak kurduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, söz konusu hatırlama yoluyla, tarihe kaydolmuş anların bellekte kendine yer bulacağını ifade eder (2006, s. 160).

Kolektif bellek, her türü mekânın yer aldığı bir çerçevede oluşur. Fakat mekân, süregelen bir gerçekliği ifade eder. Bizi çevreleyen maddi ortam korunmamış olsaydı, izlenimlerimiz birbiri ardınca gelir ve aklımızda herhangi bir şey kalmazdı. Geçmişi hatırlayabildiğimizi anlayamazdık. Herhangi bir hatıralar kategorisinin yeniden canlanması için, dikkatimizi çevirmemiz gereken şey mekândır. İçinde bulunduğumuz, sık sık geçtiğimiz, daima erişimimizin olduğu ve hayal gücümüz ya da düşüncemizin her an yeniden oluşturabildiği bizim mekânımızdır (bk. Onaran-Kişmir, 2018, s. 174).

Mekân, insanın yaratıcı eyleminin merkezinde bulunan, yıllar boyunca keşfedilen, merak edilen, deneyimlenen ve hayal edilen bir kavramdır. Mekân, insanın fiziksel varlığının yanı sıra kültürel etkinliklerini gerçekleştirdiği bir yer olarak deneyimlendiğinde, yaratıcılığın merkezi olur. Mekân, sadece fiziksel bir gösterge değil, aynı zamanda sosyal bir gösterge haline gelir ve nesne-insan ilişkisini farklı zamanlar arasında bir bağlam oluşturacak şekilde biçimlendirir. İnsanlar, deneyimlerini mekân aracılığıyla yaratır, kültürel eylemlerini mekânda sergiler ve ileterek hem sözlü hem de sözsüz bir şekilde ifade eder. Yaratıcılığın estetik kodları, kültürel performanslar ve öğrenme süreçleri bu şekilde "geçmişten geleceğe" doğru bir yolculuk yapar, geçmiş mekânlarda ve bu mekânlarda gerçekleşen etkinliklerde yeniden canlandırılır. Mekânlar, bireysel ve toplumsal hafızanın önemli anılarını hatırlatan unsurlar haline gelir, bu da insan belleğinin sürekli olarak "hatırlama" ve "unutma" ikilemi içinde bulunduğu bir yer olarak mekânları tanımlar. Kültürel bellekte "hatırlama, fiziksel, sosyal, tarihsel ve kültürel mekânlar arasındaki sosyal ilişkiler ve etkileşimler sonucunda oluşan bir eylemdir" ve "karşılaşılan her nesne ve onun bulunduğu genel mekân, birçok insan için ortak bir yaşam tarzını hatırlatır." (Halbwachs, 2018, s. 160).

Edebî eserlerde kültürel bellek mekânları, bir “hafıza mekânı” işlevi görmektedir, kolektif belleğin süregelen olmasını sağlamaktadır. Millî hafızanın

oluşmasında ve sürdürülmesinde hayatî öneme sahip olan kültürel bellek mekânları, Türk dünyası özelinde düşünülürken, “Türkistan” coğrafyasını bir uçtan bir uca bağlayan “hafıza düğümleri” görevini üstlenmektedir. Bu hafıza düğümleri bazen bir “dağ”, bazı durumlarda bir “göl” ve bazen uçsuz bucaksız bozkırlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk dünyasının “Ötüken Yıı”ı (Ötüken Ormanı) gibi, Han Tengri, Tiyen-Şan (Tanrı), Pamir, Alay dağları, Balkaş, Aral ve Issık Göl’leri, Turan’ın uçsuz bucaksız çölleri, Türk dünyası için kültürel bellek mekânları hükmündedir.

Çalışmada, yukarıdaki paragrafta bahsedildiği üzere, iki Türkistan şairinin “Türkistan” şiirleri bağlamında “kültürel bellek mekânları” dikkatlere sunulmuştur. Çalışmadaki amaç, söz konusu bellek mekânlarının, Türk dünyasının iki ayrı ucunda, dolayısıyla birbirinden çok uzaklarda yaşayan iki şairinin, aynı “millî hafıza”yı ve “millî duyuş”u taşıyarak aktardıkları “kültürel bellek mekânları”nı karşılaştırmalı olarak ele almak olacaktır.

2. Sovyet Dönemi Kazak Edebiyatı

Kazak Sovyet edebiyatında 1920'lerden itibaren devrim teması işlenmiş, gerçekçilik, romantizm ve sembolizm bir arada kullanılmıştır. Bu dönem, sosyalist realizmin temellerinin atıldığı bir hazırlık aşaması olarak kabul edilebilir. 1920'lerde, baskılara rağmen, edebiyatta hala çeşitlilik ve tartışma ortamı vardı. Ancak 1934'te Sovyet Yazarlar Birliği kurulduğunda ve edebiyatta sosyalist realizm ana sanat akımı olarak benimsendiğinde, tek tip bir sanat anlayışı egemen hale geldi. Bu ideolojik yöntem aracılığıyla sosyalizm ilkeleri geniş kitlelere yayıldı. 1930'lar, 1920'lere göre daha hacimli eserlerin yazıldığı, ancak sosyalist realizmin bu eserlere hâkim olduğu bir dönemdi. Partinin edebiyat alanındaki yönergeleri bu dönemde büyük bir titizlikle uygulandı. Ayrıca, 1930'lar, Stalin'in edebiyata da büyük etkide bulunduğu yıllardı. 1940'lar ve 1950'ler, Sovyet edebiyatında sosyalist realizmin egemen olduğu yıllar olarak kabul edilir. Bu dönemde, edebi açıdan sınırlı olan fakat ideolojik olarak zengin eserler yazıldı. Sovyet edebiyatında 1960'lar, bir yeniden canlanma dönemi idi ve sosyalist realizm prensiplerinden sapmalar yaşandı. 1970'ler ve 1980'lerde bu tür eserlerin sayısı arttı. Bu eserlerin artması, sosyalist realizm prensibinin zayıflamasına ve sonuç olarak "Sovyet edebiyatı" kavramının zayıflamasına yol açtı. Son dönemlerde yazılan eserleri Sovyet edebiyatı içine dahil etmek ve sosyalist realizm prensiplerini sürdürmek için 1980'lerde "sınırsız realizm" ilkesi belirlenmiştir. Bu, son dönem eserlerin tamamını sosyalist realizm kavramı içine dahil etme çabasıydı. Kazakistan'ın bağımsızlık döneminde ise Kazak edebiyatı büyük değişimlere tanıklık etti. Bağımsızlık dönemi boyunca, Kazak edebiyatında sürekli bir millî uyanış dikkati çekmektedir. Edebiyat aracılığıyla ulusal kimlik oluşturulmaya

çalışıldığı açıkça görülmektedir. Sovyet döneminde zarar gören Kazak millî, dini ve ahlaki değerleri artık işlenmekte ve bu değerler yüceltilmekteydi. Sovyet döneminde bu tür konuların gündeme gelmesi veya yasaklanmış tarihi gerçeklerin açıkça ele alınması mümkün olmadığından, bağımsızlık sonrası dönemde bu tür meselelere vurgu yapılan eserlerin sayısında artış yaşanmıştır. Özellikle Sovyet döneminde yaşanan olaylar, 1986 Aralık Olayları ve Kazakistan'da milli modernist bir hareketin öncüleri olan milliyetçi Türkçü Kazak aydınları, yani Alaşçı aydınlar gibi konular dikkat çekmektedir. 20. yüzyılın başlarında Kazakistan'da gelişen milli modernist hareketin temsilcileri olan Alaş Orda aydınları, Stalin döneminde haksız yere hapsedilmiş, sürgüne gönderilmiş ve esir kamplarında zor koşullarda yaşamışlardır. Sovyet ideolojisi bu aydınları tamamen ortadan kaldırmış ve tarihten silmiştir. Ancak Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra 1988'de bu aydınlar aklanmış ve itibarlarını geri kazanmışlardır (Kınacı Baran, 2021; 38, 39).

3. Kuzey Makedonya ve Kosova Edebiyatı

Balkanlar'daki Türkler, yaklaşık 500 yıl süren klasik Türk edebiyatı döneminden sonra, Sırp-Hırvat Sloven Krallığı ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin egemenliği altında, Kültürlerini ve edebiyatlarını canlı tutma ve kökenlerine bağlılıklarını sürdürme sorumluluğu taşıyarak, çok zorlu süreçlerden geçmişlerdir. Ancak Yugoslavya'nın sosyalist rejimi, bu dönemde Türk dünyası ve Türkistan konularını yeterince ele almaya odaklanmamıştır, çünkü o yıllarda özellikle bu konuların dile getirilmesinde bazı sorunlar yaşandı. Bu sorunlar, özellikle sosyalist dönemin sona ermesinin ardından, bazı Balkan şairlerinin eserlerinde Türk dünyası ve Türkistan coğrafyasına duyulan "özlem" duygusu olarak ifade edildi. Kosova ve Kuzey Makedonya'da, Türk şiiri Türkistan ve Türk dünyası temaları üzerinden birlik, beraberlik ve kardeşlik duygularını ön plana çıkaran eserler bulunmaktadır. Bu bağlamda "Türkçe"nin birleştirici bir rol oynadığı özellikle vurgulanmıştır. "Birlik/Berberlik/Kardeşlik Vurgusu" içeren şiirler, özellikle 1990 sonrasında sıkça görülür. Bu anlamda, Zeynel Beksaç, Nusret Dişo Ülkü, Yaser Halim, Bayram İbrahim Rogovalı ve Ethem Baymak gibi şairlerin eserleri öne çıkar. Kosova ve Kuzey Makedonya Türk şiirinde, "Kardeşin Derdiyle Dertlenme" teması da öne çıkar. Bu tema, "haberdar olma," "hissetme" ve "dile getirme" fikirlerine dayanır. "Kardeşinin derdiyle dertlenme" durumu, bazı şiirlerde Balkan bölgesinden başlar. Bu bölgelerde yaşayan şairler, birbirlerinin sıkıntılarına değinen şiirler yazdıkları gibi Balkanlı şairler, Türkistan ve Türk dünyasının farklı bölgelerindeki sorunlara da temas ederler. Taner Güçlütürk, V. H. Özgün ve Zeynel Beksaç bu konuda öne çıkan şairlerdendir. Türk dünyasının farklı bölgeleri ve toplulukları (Azerbaycan, Kırım, Kerkük, Kıbrıs, Balkanlar,

Kazak/Uygur/Türkmen/Nogay vb.) şiirlerde ayrıntılı bir şekilde ele alınırken, "Türkistan" kelimesinin genellikle direkt olarak geçmediği gözlemlenir. Ancak "Türkistan" kelimesi, özellikle "Doğu Türkistan" ile ilgili şiirlerde ortaya çıkar. Bu, bir eksiklik olarak kabul edilebilir. Ayrıca bazı şiirlerde "Türkistan" yerine "Orta Asya" ifadesi kullanılması veya "Azerbaycan Türkü" yerine "Azeri" kelimesinin kullanılması, her ne kadar samimi bir amaçla yapılmışsa da yanlış kullanımlar olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak, Kosova ve Kuzey Makedonya'da Türk şiirinde "Türkistan" ve "Türk dünyası" konuları her zaman farklı yönleriyle ele alınmıştır. Bu bölgelerdeki Türk şiiri, "demokrasi" vurgusunun arttığı 21. yüzyılda daha fazla büyümeye ve gelişmeye devam etme potansiyeline sahiptir (Karakuş, 2023; 84, 85).

4. İki Türkistan şairi: Mağjan Jumabayev ve Altay Suroy Recepoğlu

20. asır Kazak edebiyatının en büyük millî şairlerinden biri olan Mağjan Jumabayulı, 19 yaşındayken ilk şiir kitabı yayımlayarak, erken yaşlarda Kazak edebî çevrelerce tanınmıştır. Şiirlerinde her duyguyu olduğu gibi milliyetçilik duygularını da içtenlikle dile getirmiş ve bir duygu şairi olarak kabul edilmiştir. Çocukluk ve gençlik dönemlerinden itibaren özellikle hocaları, onun millî konulara yönelmesinde başlıca rol oynamışlardır. Özellikle gençlik döneminde tanımış olduğu Mirjakıp Duvlatov, Alihan Bökeyhanov ve Ahmet Bayturusunov, ona bu konuda en fazla tesir etmiş olan şahsiyetlerdir. 1921 yılında Taşkent'e gelişi onun tarihî Türkistan kültürü ve medeniyetini daha yakından görmesine neden olur. Türkistan şiiri onun milliyetçilik konusunda yazdığı en tanınmış şiiridir (Mutlu, 2017, s. 56).

1949 yılında Kosova'da dünyaya gelen Altay, Hukuk Fakültesi mezunudur. Tan gazetesinde gazeteci olarak çalışmış, Prizren Belediye Mahkemesi yargıcı ve serbest avukat olarak görev yapmıştır. Prizren çeşmeleri, camileri ve türbeleriyle ilgili araştırmalarda bulunan Altay'ın, Eski Yugoslavya döneminde Sırpça, Arnavutça, Romence yayınlanan çok sayıda gazete ve dergide yazıları bulunmaktadır. "Yaya", "Köprü", "Dünden Yarına" yayımlanmış eserleridir (Engüllü vd., 2013, s. 170).

5. Türkistan Neresi?

İran'ın Horasan bölgesinden başlayarak Kuzey Afganistan'ı içeren Pamir ve Hindukuş-Kunlun (Karanlık) dağlarının kuzey eteklerinden Çin'in Tun-huang bölgesine kadar uzanan, oradan Mançurya'nın batısına kadar uzanan, Moğolistan ile birlikte Güney Sibiry'a'nın tamamını içine alan ve batıda Ural dağlarına kadar uzanan geniş bir bölge bulunmaktadır. Bu bölgenin tarihsel olarak bilinen adı XIX. yüzyılın ortalarına kadar Türkistan'dır (Türk yurdu). Günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nin egemenliği altında bulunan bölgenin

çoğunluğu, Uygur ve Kazak Türkleri ile diğer Türk gruplarından oluşmaktadır. Bu bölge Doğu (Şarkî) Türkistan olarak adlandırılırken, 1924'ten sonra Sovyetler Birliği'nin egemenliğine giren bölge Batı (Garbî) Türkistan olarak adlandırılmaktadır. Doğu Türkistan'ın yüzölçümü 1.828.418 km² iken, Batı Türkistan'ın yüzölçümü 3.836.503 km²'dir.¹

Harita. (www.gercek hayat.com.tr)

6. İki "Türkistan" şiirinde bellek mekânları

Mağcan Jumabayev'in Türkistan şiiri, 1923 yılında yayımlanan "Öleñder" adlı şiir kitabında yayımlanmıştır. Çalışmada ise, 1993 yılında Ferhat Tamir'in hazırladığı ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınlarından çıkan kitaptan yararlanılmıştır. Altay Suroy Recepoğlu'nun Türkistan şiiri ise, 2013 yılında Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı tarafından yayımlanan "Kıbrıs ve Balkanlarda Türk Şiiri" adlı eserden alınmıştır.

Millî duyuş tarzını şiirlerinde en iyi yansıtabilen Kazak şairlerinin başında gelen Mağcan Jumabayev'in belleğinde Türkistan iki dünya arasında bir kapı ve bu kapının açıldığı yer de Türk çocuklarının içinde doğup büyüdüğü, oynadığı ve barındığı bir beşiktir ve bir Turan ülkesi olan bu beşiğin adı "Türkistan"dır (Mutlu, 2017, s. 61).

Türkistan eki dünyeye esigi göy, - Türkistan iki dünyanın kapısıdır,
Türkistan er Türiktiñ besigi göy, - Türkistan yiğit Türkün beşiğidir,

¹ bk. <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkistan> [Erişim tarihi: 05.11.2023]

Tamaşa Türkistanday jerde tuvğan, - Güzel Türkistan gibi yerde doğan,
Türiktiñ Täñiri bergen näsibi goy. - Türk'e Tanrının verdiği nasibidir.

İki Türkistan şairinin şiirlerinde de Türkistan'ın göllerinden "Aral Gölü" yer alır. Mağjan için bu göl, deniz kadar geniş, sürekli dalgalı ve uçsuz bucaksızdır:

Turanniñ teñiz derlik kölderi bar, - Turan'ın deniz denilebilecek gölleri var,
Şalkığan egi-şetsiz teñiz Aral. - Sürekli dalgalı uçsuz bucaksız deniz Aral.

Altay'ın şiirinde Aral Gölü "gök"tür. Bu mavilik, Mağjan'ın şiirinde olduğu gibi denizi andırır ve uçsuz bucaksızdır:

Zerafşan paylaşmış dağlarla, Aral gölü gök olmuş.

Balkaş Gölü de her iki şairin şiirinde geçmektedir. Mağjan'ın şiirinde Balkaş Gölü, dünyanın en büyük steplerinden biri olan Tarbagatay Bozkırının bağrına bastığı bir göldür:

Balkaştı bavırına alğan Tarbagatay, - Balkaş'ı bağrına basan Tarbagatay

Altay'ın şiirinde Balkaş Gölü "kaş"a benzetilmektedir. Bu benzetmeye bakıldığında, Mağjan'da millî romantik bakışla bozkırın bağrına basılan bu göl, Altay'ın şiirinde coğrafi bir şeklin insan organına benzetilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuşbakışı görüntüsü kaşı andıran bu göl, belki de şairin belleğinde Türkistan adıyla vücut bulmuş ve birbirinden ayrılmaz uzuvları taşıyan bir varlığın bir parçası hükmündedir.

Mağjan'ın şiirinde, Receoğlu'nun şiirinde geçmeyen bir unsur olarak, Kırgızistan'ın Isık Köl'ü de geçer. Mağjan'a göre bu "kutsal göl"ün koynunda "Bozkurt"tan türeyen bir Türk vardır:

Bir şette kasiyetti Istıķ köldiñ, - Kutsal Issık gölünün bir köşesinin

Bavırında dünyeye körgen Türık kökjäl - Koynunda dünyaya gelen bozkurt Türk var.

Altay'ın şiirinde geçen Amu Derya ve Siri Derya adlarıyla geçen ve Siri Derya bulanık, Amu Derya ise sihirlidir ve ürpertir şairi, Mağjan'ın şiirinde geçmeyen Zerafşan ise küskündür ve şairin tabiriyle "yılankavi" akar: *Tanağartısı yıkandığında mı bulanık akarsın Siri Derya Siri Derya ya sen Zerafşan ne zamandan küskünsün yoksa Hisar Dağları mı yol vermiyor akarsın yılankavi / Amu Deryal sihirlidir uğultusudur sanki akışının ürpertir beni Semerkant'la bilmem ki niye bu nehirler* Mağjan'da Jeyhun (Amu Derya), Seyhun (Siri/Sır Derya) ve bazen de Okus ve Aksart olarak adlandırılır:

Ertede Oqıs-Yaqsart, Jeyhun, Seyhun, - Eskiden Okus-Aksart veya Ceyhun-Seyhun'a,

Türikter bul ekevin dariya deytin, - Türkler bu iki nehre de derya derlerdi.

Maveraünnehir olarak adlandırılan bu topraklarda tarihte Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklu devletleri hüküm sürmüşlerdir. Bu devletlerden

başka, Altınorda, İlhanlı ve Çağatay Hanlıkları da bu iki nehir arasında bulunan topraklarda bulunmuşlardır. Mağjan bu nehirlerle Türklerin kendi aralarında "derya" dediklerini ve ataları ile evliya olarak gördükleri büyüklerine ait birçok mezarın bu bölgede bulunduğunu belirtir (Mutlu, 2017, s. 62).

Kiyeli sol eki suv jağasında, - Bu iki mübarek suyun kenarında,

Tabasın qasiyetti babañ beyitin. - Bulacaksın atalarının kutsal mezarını.

Altay'ın şiirinde geçen Türkistan nehirleri bulanık, küskün ve sihirlidir

Türkistan'ın dağları da her iki şairin şiirine konu olmuştur. Mağjan'ın şiirinde Türkistan'ın dağları, zirvesinde erimeyen ak saçlı karları (Mâñgi) barındırır ve göğsünde nazlı pınarlar oynaşır. Ayrıca, serin sular akar bu dağlardan:

Turannın tavlary bar aspañga aşkan, - Turan'ın göğe ulaşan dağları var,

Mâñgiğe basın appağ şaştar başkan, - Üzerinde ak saç gibi duran erimeyen karları var,

Bavırında erke bulak saladı oynak, - Göğsünde nazlı pınarlar oynaşır durur,

Jaralıp tavdan aqqan salkın jastan. - Bunlar dağdan akan serin suların oluşur, ki bu serinlik Altay'ın şiirine, *Tanrı dağları serinliğiyle* yansımaktadır:

Türkistan'ın dağları Mağjan'da heybetlidir, gökyüzüne kadar uzanır:

Turannın Tyan-Şanday tavı qalay, - Turan'ın Tiyen-Şan dağları ne kadar heybetli

Par kelmes Tyan-Şağa tavlary talay. - Birçok dağlar Tyan-Şan'a denk gelmez.

Eriksiz er Türikti oyğa alarsın. - Gücünü kaybeden kahraman Türk'ü düşünürsün

Kökke aşkan Han Täñirige qaray qaray. - Gökyüzüne uzanan Han Tanrıya bakınca

Türkistan'daki bu heybetli dağlar, Çin, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan sınırları içerisinde yaklaşık bir milyon kilometre karelik bir alandaki Tiyen-Şan / Tanrı dağlarıdır. Mağjan, dünyadaki birçok dağın bu heybette olmadığı ve bugün Tanrı dağlarına baktığında eski gücünü kaybetmiş olan Türkleri düşündüğünü söylemektedir (Mutlu, 2017, s. 62).

Altay'ın şiirinde Türkistan'ın dağlarının arasından nehirler akar: *Hisar Dağları mı yol vermiyor akarsın yılankavi, Pamir eteklerinden, Tanrı dağları serinliğiyle* ve dağlar nehirlerle birleşir: *Derya üç olmuş, Zerafşan paylaşmış dağlarla*

Mağjan'da dünyanın merkezi Pamir ve Alay dağlarıdır:

Jotalı, jer kindigi - Pamir, Alay, - Dünyanın merkezi, engebeli Pamir, Alay.

Altay'ın şiiirinde Pamir Dağları eteklerinden nehirler akan bir yerdir ve bu dağ dışında Hisar ve Tanrı Dağları yer alır.

Mağjan'ın şiiirinde geçen Kızılgurt Dağı, Nuh Peygamber'in gemisinin karaya oturduğuna inanılan bir dağdır. Bu kutsal dağ olmasaydı insan nesli tükenecektir. Dolayısıyla şiiirde, insanlığın ve Türklüğün kaderi bu kutsal dağa bağlanmak istenmiştir:

Kazıgurt kasiyetti tav bolmasa, - Kutsal Kazıkurt Dağ'ı olmasaydı,
 Topanda Nuğ kemesi toktar қалай? - Nuh'un gemisi tufanda nasıl dururdu?

Altay ve Mağjan'ın şiiirlerinde geçen bir coğrafi bellek mekânı da çöllere ve bozkırlardır. Mağjan'da bu çöllere ıssızdır ve hiçbir canlı türü bulunmaz.

Şölder bar jel de жүрмес, sap-sarı құм, - Rüzgâr esmez sapsarı kumdan çöllere var,

Moladay eşbir ün жоқ мәңгі тıp-тıp, - Mezar gibi ıppssız hiçbir ses yok,
 Bolmaq pa jan-januvar şeक्सіз şölde, - Yaşarlar mı bunca canlı sınırsız çölde,
 Sarı құмда салар ойнақ peri men jin. - Uzun çöllere in cin top oynar.
 Ancak yine de Mağjan bu çöllere, göllere ve nehirlere hayrandır:

Turanniñ egi-şeक्सіз şöli қандай! - Turan'ın uçsuz bucaksız çölü nasıldır!

Теңіздей кемеги жоқ көли қандай! - Deniz gibi kıyısız gölü nasıldır!

Turanniñ dariya atalgan özenderi, - Turan'ın derya denen nehirleri,

Тасиса, şöldi басқан seli қандай! - Taştığında çölü kaplayan seli nasıldır!

Altay'ın şiiirinde, *Gök Taş'a oturup taç giyenler gökleri indirmek isterlermiş bugün Kızıl Kum Kara Kum çöllüklerine, Kırgız bozkırlarına.*

Mağjan Cumabayulı, Altay'dan farklı olarak Kazak tarihine ve kahramanlarına özel bir vurgu yapar. Şiiirlerinde Türkistan ve Turan gibi terimler, epik bir anlatım içinde kendini gösterir. Mağjan, "Turan" kavramını daha genel bir bakış açısıyla ele alarak, Kasım Han, Esim Han, Tevke Han, Abılay Han gibi isimlerin yanı sıra Kazakların kahramanlık ve güçlü duruşlarına da vurgu yapar:

Қазақтыñ қасқа joldı Қасым Ҳанı, - Kazak'ın doğru төreli Kasım Hanı

Turanniñ talay jerin biylep turған. - Turan'ın birçok yerini idare etmiş.

Ädil han az boladı Nazardayın, - Nazar Han gibi adaletli han az bulunur,

Алаşқа Esim Ҳанниñ jолı dayın. - Alaş için Esim Han'ın төresi hazırdır.

Тәwкедеy данışпан han курған eken, - Tavke gibi bilge bir han toplamış,

Basında Kültöbeniñ қurıltayın. - Költöbe'nin başında kurultayın.

Turanniñ toprağında tınıştıқ tapқан, - Turan'ın toprağında huzur bulan,

Алаştıñ арıстаны - Abılay eri... - Alaş'ın arslanı - Yiğit Abılay'ı...

Turanniñ toprağın қуçıp jatır, - Turan'ın toprağını kucaklamaktadır,

Keşegi erdiñ eri kökjal Kene, - Dünkü yiğitler yiğidi Bozkurt Kenesarı.

Kene men Abılaydñ jolin quwmay, - Kenesarı ile Abılay'ın yolunda gitmeden,

Japanda jayıluwdñ mäni qalay? - Issız ovalarda konup göçmenin ne anlamı var?

Sonuç olarak Mağjan yukarıdaki dizelerde, Türkistan'da hüküm süren ve bu toprakların yerlisi olan Kazak hanlarının adlarını zikrettikten sonra, eğer bu hanların izinden gidilmezse, bu coğrafyadaki varlığın ve yaşamın bir anlam taşımadığını vurgulamaktadır. Yani bu toprakların coğrafyasına ve dolayısıyla bellek mekânlarına gerçek anlamını kazandıran şeyin, atalarından bu yana gelen Türk gelenekleri, adetleri, töreleri ve kültürel mirası olduğunu dile getirmektedir. Bu unsurlar, Türkistan halkını geçmişten geleceğe taşıyan ve vazgeçilmez değerleridir (Mutlu, 2017, s. 85).

Sonuç

İki Türkistan şairinin şiirlerinde de Türkistan coğrafyasının bellek mekânları, tematik olarak "göller", "nehirler" ve "dağlar" bağlamında değerlendirilebilir. Her iki şairin şiirlerinde geçen kültürel bellek mekânları, Siri Derya (Seyhun), Amu Derya, Aral Gölü ve Balkaş Gölü ve Pamir Dağları'dır.

Atalar kültü bağlamında değerlendirildiğinde ise, Türkistan'ın nehirleri arasında atalarının mezarlarının olduğunu vurgulayan Mağjan, Sovyetlerde mankurtlaştırmak maksatlı kaldırılmaya çalışılan mezarlıkların önemini atf yapmaktadır. Siri Derya ve Amu Derya'nın yer aldığı Maverünnehir, Altay'ın şiirinde sihirli ve ürperticidir. Cumabayev ise bu iki mübarek suyun kenarında, atalarının kutsal mezarlarını bulmanın heyecanı ile yaşamaktadır.

Biri Avrupa'nın sınırı Balkanlarda biri Çin sınırında iki şairin şiirlerinde yer alan ortak bellek mekânları, söz konusu unsurların millî hafızayı birleştirici gücünü göstermektedir. Ulus kavramı hayalî bile olsa (Anderson, 2009), söz konusu hayalin birleştirici bir hafızalarından birinin kültürel bellek mekânları olduğu aşikârdır.

Her iki şairde de Türk'ün bozkırları yer alır. Mağjan'da uçsuz bucaksız çöller, Altay'da Kızıl Kum ve Kara Kum çölleri ve Kırgız bozkırlarıdır. Cumabayev'de bu uçsuz bucaksız çöller, rüzgâr esmeyen, ıssız, sapsarı ve kumsar çöllerdir ve mezarlığı andırırlar. Altay ise bu çölleri, göklerin indirilmek istendiği mekânlar olarak telakki etmiştir. Balkaş'ı bağrına basan Tarbagatay bozkırlarından bahseden Cumabayev'in yanında, Kırgız bozkırlarından bahisle şiirini sonlandıran bir şair bulunmaktadır.

Bellek mekânları sadece ortak tarih, millî hafıza ve ortak duyuş mekânları olarak karşımıza çıkmazlar, Mağjan ve Altay'ın Türkistan şiirlerinde geçen

bellek mekânları aynı zamanda ortak bir ülküyü taşırlar. Ancak, burada Altay'ın şiirinde “Turan” vurgusunun, Mağjan'daki gibi yer almadığını görmekteyiz. Mağjan'ın eserlerinde, özellikle Turan coğrafyasının tasvirinde, yaşanmışlıkların izleri bulunmaktadır. Mağjan'da, Turan coğrafyası anlatılırken sadece bu coğrafyanın özelliklerine değil, aynı zamanda Kazak coğrafyasının izlerine de rastlarız. Turan coğrafyasının çölleri, deryaları ve gölleri gibi öğeler, kendi çocukluk deneyimlerinden ve gezilerinden ilham alarak ayrıntılı bir şekilde betimlenir.

Mağjan'ın, Altay'dan farklı olarak, “Türkistan” şiirinde vurguladığı bir başka husus, şiirde bahsettiği bellek mekânlarını anlamlı kılan şeylerin, atalarından bu yana gelen Türk gelenekleri, adetleri, töreleri ve kültürel mirası olduğu vurgusunu yapmasıdır. Bu unsurlar, “Türkistan”ı geçmişten geleceğe taşıyacak kültürel bellek mekânları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Anderson, B. (2009). *Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İskender Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnavaldan Romana Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar* (Sibel Irzık, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Engüllü, S. F. H., Canım R. (2013). *Kıbrıs ve Balkanlarda Türk Şiiri*. Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Bellek*. (Zuhal Karagöz, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Karakuş, E. (2023). K. Makedonya ve Kosova Türk Şiirinde Türkistan ve Türk Dünyası. *Türkoloji*, (114), 57-89.
- Kınacı Baran, C. (2021). Kazakistan'da Sovyet Devrinden Bağımsızlık Dönemine Değişen Kazak Edebiyatı. *Türkoloji*, (106), 30-43.
- Kişmir, A. (2021). *Türkiye'de Hindistan Çalışmaları-I, Hafıza Mekânı Olarak Tac Mahal*. (Dündar, M; Kayalı, Y. [Ed.ler]). Ankara Üniversitesi.
- Mutlu, H. K. (2017). Mağjan Jumabayev ve Türkistan Şiiri. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, 1(2). 56-66.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları* (Mehmet Emin Özcan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Onaran, S., Kişmir, G. (2018). *Berlin'de Bir Mezar ve Gaipten Gelen Sesler: Uwe Timm'in Yarı Gölge Romanında Bellek Mekânının Edebi Kurgulanışı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası.
- Şahin, V. (2018). Şiirlerde Bellek ve Mekân Olarak Palu. *Uluslararası Palu Sempozyumu*, Elâzığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Tamir, F. (1993). *Mağjan Cumabayef Öleñderi - Mağjan Cumabayulı'nın Şiirleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

İnternet Kaynağı:

www.gercek hayat.com.tr. [Erişim tarihi: 05.11.2023]
(<https://www.gercek hayat.com.tr/asya/orta-asya-diye-bir-yer-yok-orasi-ulu-turkistan>)

Etik, Beyan ve Açıklamalar:

1. Bu makalenin yazarı/yazarları, etik kurul iznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu makalenin yazarı/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu makalenin yazarı/yazarları, kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.

Karamanlıca Bir Destan: Ortodoksinin Pederi Merhum Patrik III. İoakim'e Methiye Beyitleri

A Karamanlidika Epic: Ortodoksinin Pederi Merhum Patrik III. İoakim'e Methiye Beyitleri

RECEP BAŞAK*

SEİTKAZY ABİBULLA**

Öz

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri siyasi olarak çok hareketli bir dönem olmuştur. Çeşitli toplumu ve kültürü barındıran Osmanlı Devleti'nin himayesinde yaşamakta olan Karamanlılar da bu siyasi hadiselerden oldukça etkilenmiştir. Grek alfabesiyle yazan fakat Türkçe konuşan Karamanlılar'ın dinleri Ortodoks olmuştur. Bilindiği üzere Ortodokslar için Patrik önemli bir liderdir. Patrik; yapmış olduğu sosyal faaliyetler, hayır işleri, insanlara yardımları nedeniyle özellikle Ortodoks toplumunda önemli bir yer edinmiş ve sevilmiştir. Patrik; aynı zamanda siyasi olarak da aktif bir hayat sürmüş olup çeşitli faaliyetlerle adından söz ettirmiş bir şahıs olmuştur. Anadolu'nun çeşitli toplumlarının bir parçası olan Karamanlılar, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başlarında görev yapan patrik III. İoakim'in vefatı üzerine büyük bir liderlerini kaybetmiş ve büyük üzüntü duymuşlardır. Yaşanan kayıp neticesinde Archangelos kilisesi ruhanilerinden olan Talaslı Papa Neofitos, III. İoakim'e olan saygı ve sevgilerini dile getirmek için destan yazmıştır. Bu çalışmada Karamanlılar, III. İoakim hakkında genel bilgiler ve Talaslı Papa Neofitos'un ele aldığı destanın transliterasyonu verilmiştir. Dönemin tarih ve edebiyat alanında önemli bir yeri olan bu eser, ilgili araştırmacıların dikkatini çekmesi amacıyla literatüre kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karamanlıca, III. İoakim, Papa Neofitos, destan, patrikhane, Anadolu Ortodoks Hristiyanlar ("Karamanlılar").

Abstract

The last periods of the Ottoman Empire were politically very active. The people of Karaman, who lived under the auspices of the Ottoman Empire, which had a diverse society and culture, were also greatly affected by these political events. The religion of the Karamanli people, who wrote in the Greek alphabet but spoke Turkish, was Orthodox. As it is known, the Patriarch is an important leader for Orthodox Christians. Patriarch; He gained an important place and was loved especially in the Orthodox society due to his social activities, charity work and helping people. Patriarch; He also led a politically active life and became a person who made a name for himself with various activities. Karamanlis, who were a part of various societies of Anatolia, were patriarch III. who served in the late 19th and early 20th centuries. After the death of Ioakim, they lost a great leader and felt great sadness. As a result of the loss, Pope Neofitos of Talas, one of the clergy of the Archangelos church, III. He wrote an epic to express his respect and love for Ioakim. In this study, Karamanliars, III. General information about Ioakim and the transliteration of the epic written by Pope Neofitos of Talas are given. This work, which has an important place in the history and literature of the period, was included in the literature in order to attract the attention of relevant researchers.

Keywords: Karamanlidika, III. Ioakim, Papa Neofitos, epic, patriarchate, Anatolian Orthodox Christians "Karamanlis").

* Öğr. Gör. / Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE, rbasak@yildiz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6431-5608

** Doktora öğrencisi / Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Uşak/TÜRKİYE, seitkazyabibulla@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6864-6017

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 16/11/2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 19/01/2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Giriş

Anadolu coğrafyası kültürel ve siyasi olarak geçmişten günümüze kadar çok renkli bir mozaik gibi yapısını korumuştur. Üzerinde birçok toplum egemenlik kurmuş ve izlerini bırakmıştır. Hâkimiyet kuran toplumlar kültürel değerlerini Anadolu topraklarına bir tohum gibi ekerek gelişmesini sağlamıştır. Bu süreç içerisinde sayısız toplum sosyal bir varlık olmanın gerekliliği ve sonucu ile birbirinin kültüründen etkilenmiş ve kültürel olguların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türklerin 12. yüzyılda Anadolu'ya gelmeye başladıkları dönem bölgede Rum, Ermeni ve Süryani toplumları ağırlıklı olarak yaşamaktaydı (Ercilasun, 1984, s. 496). Karamanlılar da bu coğrafyada yaşamış, Türkçe konuşan ve Grek Alfabeti ile Türkçe yazan, kendilerini Anadolu Hristiyanları olarak tanımlayan topluluktur. Anadolu'nun kıyı ve orta kesimlerinde yaşadıkları bilinmekte olup İstanbul'da Yedikule ve Samatya civarlarında yerleşmişlerdir (Eckmann, 1950, s. 165). Günümüzde Karamanlıların etnik kökeni ile ilgili kesin bir görüş bulunmamakta olup tartışma niteliğini korumaktadır. Karamanlıların Ortodoks olup da Grek alfabesiyle Türkçe yazıp konuşmalarından dolayı etnik kökeni ile ilgili iki temel görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre: Türklerin Anadolu topraklarındaki bazı yerli halk toplumlarını zamanla Türkleştirdiği ve Karamanlıların aslında bu bazı toplumun torunları olabileceği şeklindedir (Cahen, 2000, s. 104; Baykara, 1986, s. 435). İkinci görüşe göre: Türklerin Anadolu topraklarını fethetmeden önce Bizans himayesinde paralı asker olan bazı Türk toplumlarının zaman içinde dillerini kaybetmeden din değiştirdikleri ve Hristiyanlaştırılarak Akdeniz kıyılarına paralel Toros dağlarının iç kesimlerine yerleştirildiği yönündedir. Bu topluma sonradan "Karamanlı" adı verilmiştir (Eröz, 1983, s. 3; Güler, 2000, s. 21; Eckmann, 1988, s. 89; Anzerlioğlu, 2003, s. 108; Kahya, 2008, s. 488). Osmanlı döneminde Karamanlılar Yunanca bilmemelerinden dolayı Yunanistanlılarla, dilleri Türkçe olmasına rağmen dinî görüşleri farklı olmasından dolayı Müslümanlarla, Ortodoks olmalarından dolayı Katolik ve Protestanlarla bir bütünlük sağlayamamışlardır (Balta, 1989, s. 19).

1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşması kapsamında Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesinde Karamanlılar da bu mübadeleye tabi tutulmuşlardır. Yunanlar tarafından "Turko Sporos" (Türk Tohumu) olarak anılan Karamanlılar Anadolu'dan getirdikleri kendi örf, adet, gelenekleriyle birlikte edebiyat gibi değerleri ile göç etmişlerdir. Anadolu'da Grek alfabesiyle yazılan Türkçe eserin varlığı 15. yüzyıldan beri bilinmekteydi (Clogg, 1996, s. 68). Anadolu'da yaşayan Ortodoks Hristiyanlarına ait Grek alfabesiyle yazılan ilk Türkçe metin, Martin Crusius'un *Turcograecia* adlı eserinin içindeki *Gennadios Scholarios'un İtirafı* olarak kabul edilmektedir (Balta, 2014a, s. 165; Şişmanoğlu Şimşek, 2019, s. 30). Anadolu coğrafyasında Grek alfabesiyle Türkçe yazılan kitapların 1718 yılında dolaşımı girdiği ve 1935 yılına kadar

devam ettiği kayıtlara geçmiştir (Balta, 2014a, s. 165). Bu Karamanlıca eserlerin Türk dili ve edebiyatı tarihi bakımından önemi büyüktür. Çünkü Türkçe yazılan bu eserlerin Grek alfabesiyle yazılmış olması, Arap alfabesiyle yazılan eserlerde çözülmesi mümkün olmayan bazı problemlerin çözümlenmesinde işe yarayabilmektedir. Ayrıca Karamanlıca, dönemin bölge ağzı ile ve sade dilde yazılması yönünden ayrı bir öneme sahiptir (Kahya, 2003, s. 3). Böylece Karamanlıların Yunanistan'a göç etmelerine rağmen günümüzde de önemini koruyan derin bir araştırma ve inceleme alanını miras olarak bırakmışlardır.

Bu çalışmada Karamanlıca *Ortodoksanın Pederi Merhum Patrik III. İoakim'e Methiye Beyitleri* isimli destanın Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmıştır. Eser, Yunanistan İstanbul Başkonsoloslğunun internet sitesinde yer alan Dijital kütüphanede bulunmaktadır. Dijital olarak 12 sayfadan oluşmaktadır. Kütüphane kaydında kapak ve ilk baskısının bulunmadığı notu bulunmaktadır. Dosya ilk sayfasında dönemin meşhur fotoğrafçısı Nicolas Andriomenos imzalı olarak III. İoakim'in tahtta oturan fotoğrafı bulunmaktadır. Fotoğrafta gözlerinin kapalı olması ve cenaze törenine ait fotoğraflarındaki ile aynı olması nedeniyle cenaze töreni fotoğrafı olduğu anlaşılmaktadır. Eserin kendi sayfa numaralarından 11 ve 12. sayfaları eksiktir. Bu nedenle 20-29 aralığındaki beyitler bilinmemektedir. Eser içerisinde yazarının Talaslı Papa Neofitos olduğu anlaşılmaktadır. Benlisoy'lara göre eser 1912 yılında Nea Anatoli matbaasında basılmıştır. Ancak incelenen arşivlerde Nea Anatoli matbaası hakkında bilgi eksikliği vardır. Eser büyük ihtimalle Anatoli gazetesinin devamı niteliğinde olan *Nea Anatoli*¹ gazetesinin matbaasında basılmıştır. Eserin sonunda kitabın önceden satın alacağı taahhüdünü veren ve eserin yazımını destekleyenlerin isimleri bulunmaktadır. İsimlerin yanında bulunan sayılar da satın almayı taahhüt ettikleri sayıları göstermektedir. Eserin bugüne kadar tamamı Latin harflerine aktarılmamış olup sınırlı sayıda akademik çalışmada isminden ve içerisinde yer alan beyitlerden kısa örnekler verilmiştir (F. Benlisoy, S. Benlisoy, 2010, s. 11). Eser tarih, edebiyat ve dil bilim alanlarında akademik çalışma yapan bilim insanları için farkındalık yaratmak ve bir inceleme örneğini gün yüzüne çıkarma amacıyla Türkiye Türkçesine uyarlanarak aktarılmıştır. Transliterasyon yapılırken noktalama işaretlerinde

¹ Nea Anatoli gazetesi Anatoli gazetesinin devamı niteliğinde olan gazetenin idarehanesi Galata, Balıkpazarı Enomotarchi Hanı olmuştur. "Anadolu Rumlarına mahsus siyasi, fenni, ticari, iktisadi, yemi gazetedir" başlığıyla yayımlanan Nea Anatoli gazetesi 7 Temmuz 1923 tarihine kadar sahipleri İoordanis Limnidis ve Georgios K. Violakis tarafından, ardından mübadele dönemine kadar yeni sahibi G. E. Misailidis tarafından idare edilmiştir. Gazetenin son sayısının 22 Kasım 1923 tarihine ait olduğu bilinmektedir (Orakçı, 2020, s. 110).

esere sadık kalınmıştır. Ayrıca metinde geçen dini terimler ve Türk edebiyatında rastlamadığımız isimler dipnot şeklinde açıklanmıştır.

1. III. İoakim

1834 yılında İstanbul'da doğan Ekümenik Patrik III. İoakim, Muhteşem Yoakim olarak bilinmektedir. 2 defa patriklik görevine getirilmiştir. 1878-1884 ve 1901-1912 yılları arası olmak üzere 2 dönem görev yapmıştır. III. İoakim, görevinin ilk döneminde II. Abdülhamid'in "imtiyazlar meselesi"ndeki görüşünü protesto etmek amaçlı 1884 yılında görevinden istifa etmiştir. İstifa ettikten sonra 17 yıl Aynoroz'da yaşayan III. İoakim, Makedonya ihtilafının alevlenmesiyle tekrar görev yerine getirilmiştir. Görev yaptığı dönemlerde siyasi ve sosyal anlamda popülerliğini korumuş ve hareketli bir yaşam sürmüştür. Patrikhanenin kaybolan imajını yeniden canlandırma gayretinde olduğu ve çeşitli sembollerle bu gayretini desteklediği görülmektedir. Yaptığı faaliyetlerde kendisine tabi olan cemaatin desteğini de kazanmıştır (F. Benlisoy, S. Benlisoy, 2010 s. 8). Bu bağlamda cemaati ve toplum tarafından bir tür halk kahramanı olarak ve karizmatik bir lider olarak yaşamıştır. III. İoakim döneminde İoakimciler anlamına gelen "İoakeimista" adıyla bilinen siyasi topluluğun varlığı bilinmektedir. İoakimciler, Anadolu Rum halkının hayrını düşünen topluluk olarak kabul edilmektedir (Benlisoy, 2015, s. 24). Osmanlı İmparatorluğu'nda İoakimcilerin okuryazarlık seviyesi oldukça yüksek olmuştur. İoakimciler bir dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nu içeriden fethederek Bizans'ı yeniden kurma istekleri olduğu iddiasıyla suçlanmışlardır (İnci, 2010, s. 9). 13 Kasım 1912 de böbrek hastalığından vefat eden İoakim'in cenaze töreni halkın ve çeşitli ülkelerden diplomatik temsilcilerin katılma isteği üzerine oluşan yoğunluk nedeniyle 18 Kasım tarihine ertelenmiştir (Pravitelstvennyy Vyestnik, 1912, s. 4). III. İoakim'in cenazesine Osmanlı askerleri de katılmıştır. Ruslarla da iyi ilişkiler içerisinde olan III. İoakim'in hürmetine 19 Kasım 1912 tarihinde Moskova piskoposluğunun vekili Gribanovskiy tarafından Moskova Çudovom Manastırı'nda gıyabi cenaze töreni düzenlendiği bilinmektedir (Moskovskiya Tserkovniya Vyedomosti, 1912, s. 1063).

2. Ortodoksianın Pederi Merhum Patrik III. İoakim'e Methiye Beyitleri

ÖNSÖZ

Köle Efendisine nasıl davranmalı?²

Ioannis Prodromosun İordan Irmağında Hristos efendimize dediği gibi <<kul efendisine nasıl el koyabilir?>> ben layıksız ve elimden bi behri Anadolun pek uzak mahalinden bir Iereas İoakim inci gibi bir azizi, bütün Ortodoksosların şan-ı-şöhreti olan ve Avrupanın teveccühünü kazanmış ve Hristosun tembih ettiği halis çobanı ve Eklisiamızın pir tenli meleğine ne diyebilirim?

Yalnız denizden bir kadeh su düştü payıma nasılkı Hristosun gününde kasaya tane eden çok zenginlerin arasında bir dul karı bütün varidatı olan bir pulun bıraktığında buna karşı Helasçı şu cevabı verdi <<Bu dul karı hepimizden ziyade bıraktı, çünkü ondan made bir şey yok idi>>!

Milletimizin muhabirlerinden ekserisi ve mezhebimizin Teologları bunu layıkı üzere methetdikleri hâlde bende bir fakir avcı gibi ne ağım var, ne güzel tüfeğim var ve nede yağlı kurşunum var denizin yanında kuyu kazılmaz fehvasınca dul karının bir akçesi dahi kabul olduğu gibi her ne kadar bu Meleğe layık eykomionlar yapamaz isemde okuyan Anadol hemşehrilerimizin³ buna olan muhabbetlerinden dolayı Ömrünü türkçe lisanda beyitler ile yüzde birini anlatayım ve kusurumun affını cümlelizden istirham ederim. Hemen Allah-u-Azim-u-şan cümle azizlerin ve Panagia Teodokosun aziz duaları ile bunun ruhunun Peder Avraam kucaklarına miaser eylesin ve cümle Ortodoksosları göz bebeği gibi her çeşit tehlikelerden hıfz eylesin gök yüzü ve yer yüzü iyiliklerinden dolu eylesin. Amin

Sambul, 13 Kasım 1912

Oikonomos Papa Neofitos⁴

² Eser Karamanlıca olmasına rağmen ön söz ve “Köle Efendisine nasıl davranmalı?” başlığı Yunanca yazılmıştır.

³ 1864 yılından itibaren kitapların ön sözlerinde görülen *Anadolulu vatandaşlar, Anadol hemşehriler, Ortodoks vatandaşlar* gibi siyasi deyimlerin geçtiği bilinmektedir. Evangelia Baltalı, bu deyimlerin “gelinen yer, köken” anlamlarını taşıdığını öne sürmüştür. 19. yüzyılda Karamanlılar Yunanca öğrenmeyi ön plana koymuşlardır. O dönemde Karamanlıları destekleyen kişilerin Karamanlılarla dil birliği değil din birliği olmasından dolayı Yunanca bilmeyenleri de dâhil etmek amaçlı *Anadol hemşehriler* deyimini kullanılmıştır (Şişmanoğlu Şimşek, 2019, s. 35-44).

⁴ Neofitos: günümüz Kayseri, Talas nahiyesi Archangelos kilisesi ruhanilerinden biridir. Dini beyit ve şiirlerden oluşan, *Ruhani Bahçe Demedi* adlı ilk eseri 1898 yılına ait olup bilinen son

(TALASLI)

1. Yola revan İstambula gelmeye
Tekrar bu melekten dua almaya
Arzu çektim nuri-cemalin görmeye,
Yollarım paylandı gittim geriye.

2. On üçünde gözden kofer döküldü,
Tronosuna⁵ siyah perde çekildi,
Çok fakir, dul karı, beli büküldü,
Tronostan uçurduk Meleşi deyi.

3. Kendi benzer idi tenli Meleşe,
Mir-i-kelam idi döndü balğa,
On üç tarih rast gelmiştir Saliya,
Yaslara boyandı bütün ahali.

4. Düştü Eklisanin Orta direği,
Verem oldu dindarların yüreği,
İoakim gibi aziz Meleşi,
Tronosdan uçurduk hayflar olsun.

5. On üç sene Aion Orosda oturdu,
Oradada çok müminler yetirdi,
Millet arzu etti tekrar getirdi,
Çıktı Tronosuna bu aziz Melek.

6. Kleobulos, İoannisde⁶ agar idi,
Onlarıda bütün millet sever idi,

eseri ise mübadele konularını içeren, 1924 yılında Selanik'te yayımlanmış *Ethniki Simfora* adlı eseridir.

⁵ Taht.

⁶ Kleobulos: 6. yüzyılda yaşamış Lindoslu Yunan şairi, filozof ve Yunanistan'ın Yedi Bilgesinden biridir; İoannis: Bizans imparatorlarından birinin adıdır. Ancak metinde geçen ismin hangi İoannis olduğu bilinmemektedir.

Avrupalı üçünüde sayar idi,
Onlarda bıraktı birer eseri.

7. On yedi seneler ruhbanlık etti,
Hristosun sürüsünü lekesiz güttü,
Bütün Avrupaya telgraf gitti,
Ruhbanlar, ruhbanı uyudu diye.

8. Bütün Avrupalı sever idi onu,
Her millet sever idi bu canı,
İoakim Patriktir milletin şanı,
Uçurduk kafesten şahinimizi,

9. Hastahane ve mektepler şeneldi.
Çamaşırını verip fakir donattı,
Fakirler gelmedi diye arattı
<<İoannis eleimon>>⁷ dediler ona

10. Her sene görürdüm onun yüzünü,
İşitirdim baldan tatlı sözünü,
Bu defada gördüm onun izini.
Secde ettim Tronosuna Meleğin.

11. Tronosta oturmuş dili söylemez,
Sevdiği dostlara işaret eylemez,
Ruhu hâlâ ağlar gözü ağlamaz,
Takdiri İlahi lisanı yoktur.

12. Sunodosta⁸ her daim otururdu,
Çok fakirler arzuhal getirirdi,

⁷ 7. yüzyılda yaşamış hayırsever olarak bilinen Patrik'tir. Din adamı olmamasına rağmen yaptığı hayır işlerinden dolayı halk ve İmparator Herakleios tarafından patriklik tahtına geçmiştir.

⁸ Belirli bir amaç için buluşan adamların yaptığı toplantıyı tanımlamak için kullanılan sözcük.

Her birinin işlerini bitirirdi,
Yas ederler meleşimiz nerededir.

13. Büyük tepe gibi gölgeli idi,
Her bir devletten sevgili idi,
Millet işlerinde duygulu idi,
Uçurduk Tronostan Meleşimizi.

14. Varıdatın⁹ fakirleri vermiştir,
Mükafatın İsosdan almıştır,
Hrisostomostan bu pir gelmiştir,
Uçurduk Tronostan meleşimizi.

15. Hakikat söyledin düşman oldular,
Vefatından sonra pişman oldular,
Her birisi bir meraka daldılar,
Tronosa sahibi nerden bulalım.

16. Anladılar her yaptığı doğrudur.
Ona yardım eden gerçek Tanrıdır
Hem yüreği yaradana bağlıdır
Vefatından sonra pişman oldular.

17. Birer, birer fazileti yazılmaz,
Denizin yanında kuyu kazılmaz,
Takdir ilahın, yazgı bozulmaz,
Şahini uçurduk ellerimizden

18. Lituryada¹⁰ elbisesin takardı,
Agion Vima¹¹ kapısına çıkardı,

⁹ Gelir, kazanç.

¹⁰ İsa Peygamberin havarileriyle birlikte yediği son yemeği anmak için Hristiyanların kilisede bir kap içinde ekmek ve şarabı kutsayarak yaptıkları tören adıdır.

¹¹ Agion Vima: Ortodoks kiliselerinin doğu ucunda yer alan yapının en yüksek yeridir. Sadece din adamlarının girebildiğini, kutsal emanetlerin bulunduğu bölüm.

El kaldırıp gök yüzüne bakardı
Hristos ile ulfet ederdi bu Melek

19. Evlatları yetim, Tronosu duldur.
Onun için cennet doğrudan yoldur,
Ona andı olanın yolları dardır,
Uçurduk Tronostan Meleğimizi

30. Patrikhane salonunda durur idi,
Bütün dindarlara dua verir idi,
Fakirlerin arzu-halin alır idi,
Her birine birer merhem gönderirdi.

31. Çocukları arkadan kuyu kazar idi,
Aziz ruhban hepsini sezerdi,
Her birine nasihatlar yazardı.
Affederdi kusurumuz bu melek.

32. Nüfuzu çok idi her bir devlette,
Çok kıymetli idi her bir millette,
İoannis gibi merhamet ve mürvette,
Menendi cihana gelmemiş idi.

33. Stavrosunu¹² almış idi sırtına,
İmanlılar düşer idi ardına,
Çok tabibler merhem arar derdine,
Tabibler, tabibi uçtu kürsüden.

34. Tronosta durur idi bir elmas taşı,
Öksüze fakire eğmez idi kaşı,
Onun için döktük çok gözler yaşı,
Panderasın yüksek tutardı melek.

¹² Haç.

35. Despotlar papazlar sıra düzüldü,
Balıklıda ona mezar kazıldı,
Milletin arına böyle yazıldı,
Kafesten uçurduk şahinimizi.

36. Eklisadan odasına gelir idi,
Öksüzün ve dulun hâlini görürdü
Her birine birer merhem verir idi,
Tronostan uçurduk lokmanımızı.

37. Hayli vakit böyle Patrik gelmedi,
Çok kimseler mekaderin bilmedi.
Çok yas etti hâlimize gülmedi,
Tronostan uçurduk meleğimizi.

38. Nice pir <<ritör>> lar bilirdi onu,
Aziz idi ol mübareğin kanı,
Ortodoksosların pek yüce şanı,
Balıklıda bir mezarda yatıyor.

39. Çok kimseler Balıklıya gittiler,
Orada ağlayıp figan yaptılar,
Mezarın önüne secde ettiler,
Ruhbanlar ruhbanı duymaz sedayı.

40. Çok yüce fikirli kimse anlamaz,
Gizli sırlarını ele söylemez,
İmanı çok idi merak eylemez,
Dayardı fikrini yaratıcıya

41. Lifanos dokuz gün Tronosta kaldı,
Bütün Hristiyanlar duasın aldı
Cemalin görenler feryada daldı,
Melek gibi parlar idi cemali.

42. Ona açık Avraamın kucağı,
Çok seneldi fakirlerin ocağı,
İsos Hristos gibi mazlum hocayı,
Acep Halef, Tronosuna bulunurmu ola.

43. Pek yüce fikir var kimse bilmez idi,
Hristos gibi çok ağlardı, gülmezdi,
Hakikati söylemezden durmazdı,
Gizli sırlar can elinde götürdü

44. Halis çoban idi elinde asa,
Akliyete koyunlar alışmış sese,
Her birisi düştü bir büyük yasa,
Bu Halis çobanı nerden bulalım.

45. Kara ve denize siyah çekildi,
Çok sabi sübyanın beli büküldü,
Bu meleğe çok göz yaşı döküldü,
Öksüzler atası nerdedir diye.

46. Kaybolanları dağda arardı,
Yaralının yarasını sarardı,
Halis çoban gibi bizi yayardı,
Acep bulunurmu böyle bir çoban

47. Yunanlılar ona çok yas ettiler,
Her saatte birer toplar attılar,
İkinci Hrisostomos¹³ diye taptılar,
Kırk gün yas ettiler aziz çobana.

¹³ I. Dünya Savaş'ından sonra İzmir'in Yunan işgali altında bulunduğu dönemde İzmir'in Başpiskoposu olmuştur. Asıl adı Kalafatis'tir ve Hrisostomos adını kiliseye girdikten sonra almıştır. Kutsama törenlerinde askerlere verdiği vaazlarda "Ne kadar Türk kanı döküp içerseniz o kadar sevaba girmiş olacaksınız" cümlesini kurduğu bir takım Türk kaynaklarınca iddia edilmektedir. İddia kanıtlanmamışsa da İzmir'in işgalinden bir gün önce "Kurtarıcılarımız yarın şehre gelecektir; yaşasın milletimiz" gibi yayımlamış olduğu bildiriyle dikkat çekmektedir (Tansel, 1991, s. 190).

48. Dilsiz hayvan meraktan yaşamadı,
Lisan yoktur derdini deşemedi,
Hakıyetli efendisini boşlamadı,
Gözlerinden kanlı yaşlar akıttı.

49. Psaltilerde yaşlı, yaşlı okuyor,
Dostların gözünden yaşlar akıyor,
Lifanosu pek rahyalı kokuyor,
Ahali hınca hınç secde ettiler

50. Koyunlar uğruna verdi canını,
Acımadı çok kıymetli kanını,
Ortodoksosların azim şanını,
Kaldırın yükseğe vasiyet etti.

51. Bir marturos gibi arz etti ölüm,
Allahtan verilmiş kendine ilim,
Çok diyeceği var söylemez dili,
Cemalinden anlaşılır meleğın.

52. Her bir Eparhia¹⁴ siyah giyindi,
Akrabalar etrafında bayıldı,
Kara haber Avrupaya dağıldı,
Kırk gün yas ettiler bu melek için.

53. İstanbullu kara duman bürüdü,
Zırhlılardan ecnebiler yürüdü,
Melekler içinde ruhban pir idi,
Onlarda ağlayıp figan ettiler

54. Tronosuna baktım beli bükülmüş,
Ardın gözlerinin nuru dökülmüş,

¹⁴ Piskoposluk.

Bütün Eklisaya siyah çekilmiş,
Yas ediyor millet bu melek için.

55. Nakl edemem amellerin azizin,
Bilgisizim söylemeden acizim,
Yaşadığım şu ömürden daczim,
Meleğin ömrünü fikr ettiğimde

56. Ehli ırzlı, her fazilet doludur,
İsosun itaatli kuludur,
Allahın elinde deste kuludur,
Rahyalı kokular verir idi melek.

57. İlimden bi behre gūnahtan rahip,
Kalmadı İstanbulda bizlere Sahip,
Gördüm Tronosunda İoaheim gayip,
Divanı-mahşerde duacı olsun.

58. Allah bu Tronosa Sahip göndere,
Her geleni İoakime döndere,
Her birinin imanını artırma,
Koyunu kuzuyu emanet etti

59. Çok geceler uykusuzluk yapar idi,
Yaradıcısına gizli tapar idi,
Öksüze ve garibe hatır yapar idi,
Allah Tronosuna Sahip göndere

60. Şimdi varmış yetmiş sekiz yaşına,
Çok yoruldu şu milletin işine,
Neler geldi bu meleğin başına,
Millete kendini kurbanlar sundu

61. Çok defalar kurban olmak isterdi,
Milletin şanını büyük gösterdi,

Çok aileyi kesesinden besledi,
Uçurduk Tronostan meleğimizi

62. Ahali pek çoktur elini öpmeye,
Ağlayıp meleğe secde etmeye,
Bırakmazlar lifanosa gitmeye,
Çoğu almayarak, geri gittiler.

63. Çocukları arzu eder bir daha görsün
Aziz lifanostan helallik alsın,
Bırakmaz yasakçılar içeri girsin,
Ahali tepeler birbirini.

64. Kimseler görmemiş böyle alayı,
Patrikhane oldu devlet sarayı,
Bütün millet giymişidi karayı,
Gözlerinden kanlı yaşlar dökerler.

65. Ahali ayrılmaz birlikte gider,
Her saatte birer proskunis eder,
Herkes mendilini üstüne atar,
Kokusun alalım meleğin diye.

66. Kim teselli etsin acımız beter,
Çok öksüzler için sen idin peder,
Bütün millet çeker kasavet keder,
Pedersiz bıraktın bizleri diye.

67. Dadı-haktır yüksek fikir taşırdı,
Gitti Tronosundan bizi şaşırdı,
Üzdü Melek Allah bizi düşürdü,
Tronosa bir sahip göndersin Allah.

68. İlmin çeşmesidir kendiden kaynar,
Bir mesele çıksa sonunu anlar,

Kendisine kalsa dökmez idi kanlar,
Herkes anladılar Peygamber Melek.

69. Tronosa baktıkça ah çeker millet,
Lifanosa izzet çok yaptı devlet,
Ortodokoslara çok gelir gaflet,
Tronosun sahibi nerededir diye.

70. Patrikhane binaları ağladı,
Öksüz, fakir ciğerini dağladı,
Bir günahkâr rahip beyit bağladı,
Divanı-mahşerde duacı olsun.

71. Euloyis gidiyor bağlanmış eli,
Dostları geliyor söylemez dili,
Acep ne olacak milletin hâli,
Bir sükutluk var söylemez melek.

72. Eklisanın her tarafı karalı,
Bütün Hristiyanlar yürek yaralı,
Despotlar, papazlar durur sıralı,
Bir sükutluk var acep ne ola

73. Tronosunda boynunu eğmiş duruyor,
Lifanosu bize nasihat verir,
Herkes diz çökerek duasını alıyor,
Semavi Pederi yolcu eyledik.

74. Teselli isteriz ayrıldım bizden,
Bırakma bizleride efendim gözden,
Mahrum kaldık şimdi ol tatlı sözden,
Semavi pederi yolcu eyledik.

75. Millet için çekti hayli cefalar,
İstifa eyledi birkaç defalar,

Ona rica etti bütün taifeler,
Rahm etti, millete, kabul eyledi.

76. Ah! Çekerdı yanlış yola gidene,
Dua eder her kötülük edene,
Söylerdi kalbini aziz Pedere,
Bir tan yıldızı idi doğdu, dulundu

77. Ulu ağaç gibi devrilip düştü,
Ölüm kadehinden kendide içti,
Zavallı millete bir yara açtı,
Yaramıza merhem bulacak Allah.

78. Hristiyanlar gördü büyük bir kayıp,
Artık bulamayız böyle bir rahip,
Allah bu Tronosa göndersin Sahip,
Bir ağızdan dua eylesin millet.

79. Euyenidis, Zarifide geldiler,
Elini öperek dua aldılar,
Tronosun uğruna secde ettiler,
Yaslar giyininip figan ettiler Sana

80. Alem teacup etti yüce akılı,
Konsoloslar hem devletin vekili,
İşte budur yalan dünya ahiri,
Onlarda acınıp merak ettiler.

81. Ölüm köprüsünden Patrikte geçti
Bu kadehten bütün devletler içti,
Tensiz melek idi Tronostan uçtu,
Allah Tronosuna sahip göndere

82. Ne kadar methetsem yoktur gerisi,
Bizleri beklesin rabbin harisi,

Kayseri ruhbanlarından birisi,
Meleğe hediye sundu destanı.

83. Gelin dua edelim deruni candan,
Çoban aryalım deruni vicdandan,
Ağzımızdan değil deruni candan,
Allah Tronosuna sahip göndersin.

RAĞBETLÜ MÜŞTERİLERİMİZ

Maronias Nikolos 2. Geor. Boğaçoğlu 20. Hr. Hristoforidis 5. S. K. S. Vasiliadis 20. St. Hliadis 10. Mih. Paulidis 10. Prod. Georgiadis 6. M. S. Siniosoğlu 20. I. Abazoğlu 20. Gr. Hıdırgolu 8. Nik. Sumeonoğlu 10. Vas. Topaloğlu 4. Har. Köseoğlu 12. Eleni Diamantoğlu 8. Har. Hıdıroğlu 8. Hrisantos Papazoğlu 4. I. A. Askitoğlu 6. Ioan. Kaymazoğlu 6. Stil. Karaiyoanoğlu 8. Vas. Alçizoğlu 10. Serafeim Adamcıoğlu 4. Mih. Tsabuçoğlu 8. İsaak Ketseoğlu 8. I. İzmirloğlu 4. Stil. Sandalcoğlu 4. Petraki Arabisonlu 10. Ior. Bayramdis 2. Ioan. Bayramidis 2. Murat Pilavidis 2. Kosmas Pulavidis Ioan. Venedik Geor. Terzoğloy Vas. Yağloylu Lazaros Zulfaar 2. Kiriagos Kayaloğlu. D. Dopdoğlu 2. Ioan. Muratoğlu 8. Anas. H Paulu 4. Teof. Purloğlu 2. H. Kesçoğlu ve G.Kediköylü 5. Ior. Teodoro 2. Kosti Kalfa Ayan Vasili 2. Nik. Okumuşoğlu 2. İlias Sinanoğlu 10. Kornilios Sinanoğlu 5. Simon Sahpeloğlu. Anesti Köseoğlu 8. Ioan. Antotiadis 8. Anestis Merkürü 4. Vas. Sofroniadis 2. Avr. Papadopulos 4. Vas. K. Maksutoğlu Sim. Arslanoğlu Papa Kostantios Papa Nikolas Odisseus Nikolayidis Kostis Kipiros Har. Fermanoğlu 2. Vasilios Ioakim Fermanoğlu 2. Papaniofitu 5. Kon. Papaniofitu 2. Kl. B. Rakopulos 2. Arkadios Rakopulos 2. Aikaterini Anastasiadu Papa Leontios Neofitos Ayanoğlu 2, Prod. Adamcıoğlu Ioan. Durutoğlu Ior. Gavroğlu Reos. N. Mırtıloğlu 2. Papa İakovos Nik. Sarantidis Ioan. Farasoğlu 2. Prokopirs Nikolaydis 8. Eust. Vasiliadis 4. Savvas H. Sumionoğlu Kon. Sumionoğlu Papa Lazoros Papa Vasilios Arhon M. Kiloğlu Geor. Kiloğlu Avr. Kuspaloğlu Arhagelos Eutimiadis 4. Nik. Omurloğlu 2. Prokopios Papayoanu Mih. Papadopulos 4. Ioan. İstikoğlu 2. P.Hüdaveroğlu 2. Teologos efendinin yeğeni 2. Mih. H. Köstekoğlu 5. Vas. Papayoannu 8. Dim. Ayanoğlu 2. Mih. P. Papadopulos 2. G. P. Şenlikoğlu Elisavet I. Keşişoğlu Sofia P. Dirmitoğlu 2. H. Sultana Suniosoğlu 2. Ioan. M. Kokuloğlu Kuriakos B. Hekimoğlu Olimpia K. Lazaridis Ioan. I. Karadeliadis Eustatios Kuriaku Prod. Menküsoğlu B. Teodoridis 2. Teof. A. Hamamcıoğlu I. B. Kapetanidis 2. Roxsandra Köseoğlu

3. Ayabis T. Köseoğlu 2. Anastasias Kalfoğlu Hr. Kaukoğlu Kosm. Atmacoğlu Ioak. I. Fermanoğlu.

Sonuç

13 Kasım 1912 tarihinde vefat eden III. İoakim için Talaslı Papa Neofitos tarafından Karamanlıca kaleme alınan bu eser, Osmanlı himayesinde yaşayan Karamanlılar için önemli eserlerden biridir. Yazar eserin başında, Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'e protesto eden III. İoakim'in tahttan indirildiğinden ve halkın isteğiyle tekrar görev yerine getirildiğinden ve "Bütün Avrupalı sever idi onu, her millet sever idi bu canı" cümlesiyle dış temsilcilerle iyi ilişkilerde olduğundan bahsetmiştir. Kaynaklara göre Rus Ortodokslarla da güçlü bağlantıları olan III. İoakim'in halk tarafından çok sevildiği, hayırsever olduğu "Çok fakir, dul karı, beli büküldü; Verem oldu dindarların yüreği" satırlarından anlaşılmaktadır. Talaslı Papa Neofitos, III. İoakim'in dindar yapısından dolayı onu bir meleğe, bilgili ve yetkili olmasından dolayı Kleobulos ve İoannis'e benzetme yapmıştır. Ayrıca eserde III. İoakim'in yerine gelecek kişinin belirsizliği neticesinde oluşan endişe duygusu şu satırlarda net görülmektedir: "Allah tronosuna sahip göndere; Allah tronosuna sahip göndersin". İnsanların yanında patrikhane için de üstün gayretler gösterdiği ve makamın yüceltilmesindeki azmi vurgulanmıştır. Eserin önsözünün Karamanlıca değil Yunanca olması ve İstanbul'un Stambul şeklinde de yazılması dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, Papa Neofitos tarafından Karamanlıca kaleme alınan, Anadolu kültürünün destanlarının bir örneği olan eserde Patrik III. İoakim'in hayatı ve yaptıkları özetlenmiştir.

Eserin tamamı daha önce aktarılmamıştır. Ancak Benlisoy'un çalışmasında¹⁵ eserden birkaç örnek, cümleler hâlinde verilmiştir. Karamanlıcanın kullandığı Grek alfabesiyle yazılan ve 83 kıtadan oluşan bu eserdeki dil, bugünkü Türkiye Türkçesine yakındır. Anlaşılabilirliği yüksektir. Söz varlığında Arapça ve Farsça tamlamalar mevcuttur. Ayrıca eserde, bazı dini terimler ve yabancı kökenli sözcükler kullanılmıştır. Bu çalışmada ilgili yerlerde bunun için dipnotla açıklamalar yazılmıştır. Günümüzde, tarihî dönemlerde önemli bir yere sahip olan III. İoakim hakkında yapılmış kapsamlı çalışmalar bulunmamaktadır. Türkçe literatürde III. İoakim'in hayatı, sosyal ve siyasî başarılarını konu edinen geniş çapta yapılan çalışmaların sayısının artmasında yarar vardır.

¹⁵ Yukarıda verilen kaynak: (F. Benlisoy, S. Benlisoy, 2010, s. 11).

Kaynakça

- Anzerlioğlu, Y. (2003). *Karamanlı Ortodoks Türkler*. Ankara: Phonix Yayınevi.
- Balta, E. (2014a). Karamanlca Kitapların Konu ve Döneme Göre Tasnifi. E. Yalçın, (Ed.). Gerçi Rum İsek de Rumca Bilmez Türkçe Söyleriz Karamanlılar ve Karamanlca Edebiyat Üzerine Araştırmalar içinde (s. 163-192). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Baykara, T. (1986). Batı Anadolu'daki Rum Nüfusunun XIX. Yüzyıldaki Durumu Yeni Yunan Göçleri ve Yerli Hıristiyanların Yunanlılaştırılması. *Üçüncü Askerî Tarih Semineri: Türk-Yunan İlişkileri*. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Benlisoy, F., Benlisoy, S. (2010). 'Karamanlılar', 'Anadolu ahalisi' ve "aşağı tabakalar": Türkdilli Anadolu Ortodokslarında kimlik algısı. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*. 11, 7-22.
- Benlisoy, S. (2015). Ahalinin Arzusu: Patrik III. Yuvakim ve Anadolu Ortodoksları. *Toplumsal Tarih*, 254, 22-29.
- Cahen, C. (2000). *Osmanlılardan Önce Anadolu*. (Erol Üyepazarıcı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (Orijinal eserin basım tarihi: 1988).
- Clogg, R. (1996). *Anadolu Hıristiyan Karındaşlarımız: The Turkish-Speaking Greeks of Asia Minor. Anatolica Studies in the Greek East in the 18th and 19th Centuries*. Britain: Variorum.
- Eckmann, J. (1950). Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar I: *Phonetica, A. Ü. DTCF Dergisi*, 8, 165-200.
- Eckmann, J. (1988). Karamanlca'da Birkaç Gerindium Terkibi. (Müjdat Kayayerli, Çev.), *Türk Kültürü Araştırmaları*, 26, 89-94.
- Ercilasun, A. B. (1984). Hititler ve Türk Milleti. *Türk Kültürü Dergisi*, 250, 492-496.
- Eröz, M. (1983). *Hıristiyanlaşan Türkler*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Güler, A. (2000). Yunanistan'da Etnik Gruplar I: Dil Grupları. *Avrasya Dosyası*, IV(1-2), 12-21.
- İnci, S. (2010). Türk-Yunan Siyasi İlişkilerinde Azınlıkların Dini Kurumları Meselesi (Patrikhane Örneği). *Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2, 63-69.
- Kahya, H. (2003). *Grekl Harfli Osmanlı Türkçesi Bir Eser: İspat-ı Mesihîye Üzerinde Dil İncelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Fatih Üniversitesi.
- Kahya, H. (2008). Karamanlca Bir Esere Göre Karamanlca Araç ve Farsça Kelimeler. *Turkish Studies*, 3(3), 480-501.
- Moskovskiya Tserkovniya Vyedomosti. (1912). s. 1063

Orakçı, M. (2020). *Karamanlca Kaynakların Işığında Türkçe Konuşan Ortodokslar ve Türk-Yunan İlişkileri*. İstanbul: Libra Kitap Yayınevi.

Pravitelstvennyy Vyestnik. (1912). s. 4.

Şişmanoğlu Şimşek, Ş. (2019). 19. Yüzyıl Yunan Harfli Türkçe (Karamanlca) Gazete ve Süreli Yayınlarda Dil Tartışması. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 29-56.

Tansel, S. (1993). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar:

1. Bu makalenin yazarı/yazarları, etik kurul iznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu makalenin yazarı/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu makalenin yazarı/yazarları, kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.

Türkçe Öğretimi Bağlamında Balkan/Rumeli İsimli Dergiler Üzerine Bir İnceleme

A Study on "Balkan/Rumeli" Named Journals in the Context of Teaching Turkish

MEHMET ÖNDER KARACAOĞLU*

Öz

XIV. yüzyılla birlikte mimari, kültürel, edebi açıdan Türk medeniyetinin izlerini taşımaya başlayan Balkanlarda Türkçenin yaygınlığı da artmıştır. Osmanlı'nın imarı ve kültürüyle tanışan bu coğrafya, Anadolu'dan yerleştirilen Türklerle adeta Anadolu hüviyeti kazanmıştır. Türkçenin kullanımı da bu tarih itibarıyla artmış, Osmanlı hâkimiyetinin kaybedilmesiyle çeşitli baskı ve yasaklara maruz kalmıştır. Akademik çalışmalar bu bölgenin değişimlerini incelemektedir. Araştırmada Türkiye'de "Balkanlar"a yönelik çalışma yürütülen akademik dergiler incelenmiştir. Dergipark veri tabanında yer alan "Balkan" ve "Rumeli" temalı/adlı dergiler taranmış; Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, Türkçenin ikinci dil olarak öğretimi konulu çalışmalar incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak sürdürülmüştür. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde makalelerin tematik dağılımı, çalışma sahası olan ülke/bölge durumları gibi sınıflamalarla analiz edilmiştir. Çalışmaların hangi alanlara yoğunlaştığı, hangi sıklıkta yapıldığı ve hangi sonuçlara ulaştığı irdelenmiş ardından veriler tasnif edilip temalandırılmıştır. Çalışmanın Balkanlarda ve Türkiye'de Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi alanında yapılacak çalışmaların çeşitliliğine ve Türkçenin Balkanlardaki eğitim-öğretim süreçlerine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, iki dillilere Türkçe öğretimi, Türk soylulara Türkçe öğretimi, Balkanlar, Rumeli.

Abstract

The prevalence of Turkish has increased in the Balkans, which began to bear the traces of Turkish civilization in architectural, cultural and literary terms with the 14th century. This geography, which was introduced to the construction and culture of the Ottoman Empire, almost gained an Anatolian identity with the Turks settled from Anatolia. The use of Turkish also increased as of this date, and with the loss of Ottoman sovereignty, it was subjected to various pressures and prohibitions. Academic studies examine the changes in this region. In the research, academic journals carrying out studies on the "Balkans" in Turkey were examined. Magazines with the theme/name of "Balkan" and "Rumelia" in the Dergipark database were scanned; Studies on teaching Turkish as a foreign language and teaching Turkish as a second language were examined. The research was carried out as a case study, one of the qualitative research methods. The thematic distribution of the articles in teaching Turkish as a foreign language was analyzed with classifications such as the country/region status of the study area. The areas in which the studies were concentrated, how frequently they were conducted, and what results they achieved were examined, and then the data were classified and themed. It is evaluated that the study will contribute to the diversity of studies to be carried out in the field of Teaching Turkish as a Foreign Language in the Balkans and Turkey and to the education and training processes of Turkish in the Balkans.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, Teaching Turkish to bilinguals, teaching Turkish to those of Turkish descent, Balkans, Rumelia..

* Dr. / Millî Eğitim Bakanlığı, TÜRKİYE, mehmetonder25@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4461-6021

1. Giriş

1.1. Balkanlarda Türkçe

“Balkan” dağlık, sıradağ anlamına gelen Türkçe bir sözcüktür. Bu kelimenin hayat verdiği “Balkanlar” Osmanlı İmparatorluğu’nun “Rumeli” seferlerinin başlangıcından bugüne kadar Türk kültüründe büyük önem taşımaktadır. XIV. yüzyılla birlikte gerek mimarî gerek kültür gerekse edebiyat açısından Türk medeniyetinin izlerini taşımaya başlayan bu bölgede Türkçenin yaygınlığı da artmıştır. Bu tarihlerden itibaren Osmanlı’nın imarı ve kültürüyle tanışan bu coğrafya Anadolu’dan yerleştirilen Türklerle âdetâ bir Anadolu hüviyeti kazanmaya başlamıştır. Türkçenin bu bölgede kullanımı da bu tarih itibarıyla artmış sonrasında ise Osmanlı İmparatorluğu’nun hâkimiyetini kaybetmesiyle çeşitli baskı ve yasaklara maruz kalmıştır. Bu coğrafyada anadil gibi hüküm süren Türkçe XX. yüzyıldan itibaren bu bölgelerde yasaklanan, konuşulması suç sayılan bir dil hüviyetine büründürülmüştür. Ne kadar baskı uygulanırsa uygulansın yaşayan bir dil aile içinde, kapı arkalarında konuşulmaya devam edilmiş; kadim bir dil olmanın gücüyle varlığını sürdürmüştür. Türkçenin bu topraklardan bağı kopmamış, Türkiye’de de bu bölgelere ilişkin çalışmalar devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu’ndan süregelen kadim devlet geleneğiyle bu topraklarla bağlantısını sürdürmüş, kurumsal çalışmalarla da gönül köprüleri kurmuştur. Bakanlıklar (Millî Eğitim, Dışişleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı), Emniyet Genel Müdürlüğü, Kuvvet Komutanlıkları, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurum ve kuruluşlar düzeyinde diplomatik ilişkiler, personel temini gibi çalışmalar sürdürülmüştür. Özellikle son yıllarda Yunus Emre Enstitüsü ve Türkiye Maarif Vakfı tarafından yürütülen çalışmalar sadece Balkanlarda değil Türk insanının yaşadığı her coğrafyada Türk kültürü ve dili adına önemli bir misyon üstlenmiştir. Her iki kurumun yürüttüğü eğitim faaliyetleri ve kültürel çalışmalar Türk dilinin bu topraklardaki tarihî geçmişini tekrar gün yüzüne çıkarmaya başlamıştır.

1.2. Türkiye’de Balkan/Rumeli İsimli Akademik Dergiler

Türkiye, Balkan coğrafyasıyla olan gönül bağına akademik anlamda da çeşitli alanlarda sürdürmektedir. Bu açıdan bakıldığında Balkan Araştırma Merkezleri, dernekler, vakıflar ve çeşitli sivil toplum kuruluşları bu bölge ile karşılıklı faaliyetlerine farklı temalarda devam ettirmektedir. Akademik anlamda ise “Balkan” sahasına farklı açılardan bakan dergiler bulunmaktadır. Bu dergiler farklı alanlarda çalışmalara yer vermekle birlikte hem Balkanlardan hem de Türkiye’den Balkanları ele alan araştırmaları bilim dünyasına kazandırmaktadırlar.

Türkiye’de “Balkan” ve “Rumeli” adı geçen farklı disiplinlerde akademik hakemli dergiler yer almaktadır. Bu dergiler ulusal ve uluslararası çalışmaları

bilime kazandırmakta, bu konularda çalışma yapan bilim insanlarını bir araya getirmektedirler. Yapılan alan taramasında “Balkan” ve “Rumeli” ifadelerine yer veren akademik dergiler – alfabetik sırayla – şöyledir:

- Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi
- Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi
- Balkan Araştırmaları Dergisi
- Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi
- Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi
- Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları
- Balkan Sosyal Bilimler Dergisi
- Journal of Balkan and Black Sea Studies
- RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi
- Rumeli Eğitim Araştırmaları Dergisi

Alanyazın tarandığında sadece Balkanlara yönelik Türkçe öğretimi ve alt alanlarında (İki dillilere Türkçe öğretimi, yabancılara Türkçe öğretimi, Türk soylulara Türkçe öğretimi) makale, tez gibi kaynakça çalışmaların kısıtlı olduğu görülmüştür. Bunlardan bazıları YTÖ alanındaki çalışmalarda Balkanlara da yer vermiştir. Bu çalışmalara bakıldığında Büyükkiz (2014) “yabancılara Türkçe öğretimi” kavramı etrafında yoğunlaştırdığı çalışmasında 147 lisansüstü tezi (125 yüksek lisans, 22 doktora) incelemiştir. Biçer (2017) ise YTÖ alanında 2010-2016 yılları arasında hazırlanmış toplam 191 makaleyi ele almıştır. Çağlayan Dilber (2018) çalışmasında yabancılara Türkçe öğretimini doğrudan içeriklendiren Türkçe yazılmış kaynak kitapların incelenmesini yapmıştır. Göçer vd. (2012) “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi” alanındaki önemli kitap, makale, tez ve bildirileri toplayarak kaynakça derlemesi yapmıştır. Kahriman vd. (2013) yabancılara Türkçe öğretimiyle ilgili 205 kitap, 155 makale, 140 yüksek lisans tezi ve 35 doktora tezi olmak üzere toplam 175 tez, 226 adet seminer, kurultay ve sempozyum bildirisini inceleyerek kaynakça çalışması yapan diğer araştırmacılarıdır. Türkben (2018) ise 1985-2017 yılları arasındaki 280 lisansüstü tezi incelemiştir. Bu çalışmaların bulguları ve sonuçları göz önünde bulundurulduğunda sadece Balkanlara yönelik bir çalışmanın yapılmadığı, bölgesel çalışmalarla o bölgede yapılan eğitim-öğretim, uygulama, faaliyet gibi alanlarda farkındalık oluşturulacağı değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı “Balkan” ve “Rumeli” ismi geçen dergiler ekseninde bu bölgedeki Türkçe öğretimi alanındaki çalışmaların ortaya

çıkartılması, çalışmaların odak noktalarının belirlenerek bundan sonraki süreçlerde yapılacak çalışmalara rehberlik edilmesi amaçlanmaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olarak yapılandırılmıştır. Durum kapsamında yürütülen çalışmalarda inceleme nesnelere ve çalışma grupları yer alabilmektedir. Araştırma sürecinde inceleme nesnesi olarak “Balkan” ve “Rumeli” adı geçen, bu kapsamda yayımlanan akademik ulusal/uluslararası hakemli dergiler yer almaktadır. Bu dergiler inceleme nesnesi olarak alınmış ve içerik analizi ile bu dergilerde yer alan yabancılara Türkçe öğretimi, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, Türkçenin ikinci dil olarak öğretimi makaleleri incelenmiştir.

2.1. Araştırmanın İnceleme Nesnelere

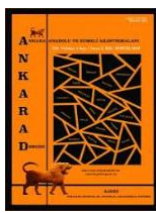

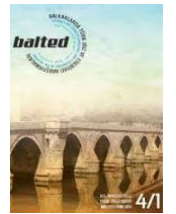

Araştırma kapsamında *Dergipark* veri tabanı üzerinde “Balkan” ve “Rumeli” kelimeleri kullanılarak arama yapılmış ve bu ifadenin geçtiği dergiler listelenmiştir. Bu dergiler içerisinde “*Türk Soyullara Türkçe Öğretimi*”, “*İki Dillilere Türkçe Öğretimi*”, “*Yabancılara Türkçe Öğretimi*” alanında makaleleri yayımlayan dergiler seçilmiştir. Bu dergilerin künye bilgileri kısaca şöyledir:

Dergi Adı	Yayıncı	Kuruluş Tarihi	Yayın Aralığı
Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	2018	Yılda 2 Sayı
Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi	Ankara Üniversitesi	2020	Yılda 2 Sayı
Balkan Araştırmaları Dergisi	Balkan Araştırmaları Merkezi – Derneği	2010	Yılda 2 Sayı
Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi	Balkan Araştırma Enstitüsü	2012	Yılda 2 Sayı
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi	Trakya Üniversitesi	2019	Yılda 2 Sayı
Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları	Doç. Dr. Atıf Akgün	2019	Yılda 2 Sayı
Balkan Sosyal Bilimler Dergisi	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi	2011	Yılda 2 Sayı

Journal of Balkan and Black Sea Studies	Prof. Dr. Mehmet Hacısalihoğlu	2018	Yılda 2 Sayı
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi	Prof. Dr. Yakup Yılmaz	2014	Yılda 6 Sayı
Rumeli Eğitim Araştırmaları Dergisi	Prof. Dr. Yakup Yılmaz	2021	Yılda 2 Sayı

Tablo 1. “Balkan” ve “Rumeli” adı geçen dergilere ilişkin bilgiler

Balkan Müzik ve Sanat Dergisi, Balkan Medical Journal, Journal of Balkan Libraries Union, Balkan Journal of Electrical Computer Engineering, Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi dergileri ise konu ve kapsam nedeniyle araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu dergiler farklı disiplinlere ait çalışmalarını barındıran dergilerdir.

			
Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi	Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi	Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi	Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi
			
Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları	Balkan Sosyal Bilimler Dergisi	RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi	Rumeli Eğitim Araştırmaları Dergisi

Dergipark üzerinden yapılan taramada yayına devam etmeyen Balkan Araştırmaları Dergisi ve Journal of Balkan and Black Sea Studies dergileri inceleme dışı tutulmuştur. Bu dergilerin güncel sayıları bulunmamakta, aktif yayın süreci devam etmemektedir.

3. Bulgular ve Yorumlar

3.1. Dergilerde Yapılan Taramalara İlişkin Bulgular

İsminde “Balkan” ve “Rumeli” adı geçen dergiler Dergipark üzerinden taranmış, konu/kapsam dışı olan beş dergi ile yayın hayatına devam etmeyen iki dergi inceleme dışı tutulmuştur. Diğer dergilerin tüm sayıları taranmış ve yabancılara Türkçe öğretimi alanı ve buna bağlı alt alanlarla ilişkili makaleler tespit edilmiştir. Dergiler ve kapsamdaki makaleleri ile ilgili bilgiler Tablo 2’de verilmiştir:

Dergi Adı	Yayımlanan Sayı	Kapsamdaki Makale Sayısı
Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi	9	0
Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi	4	0
Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi	20	0
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi	7	1
Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları	7	4
Balkan Sosyal Bilimler Dergisi	20	0
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi	35	60
Rumeli Eğitim Araştırmaları Dergisi	1	0
Toplam	103	65

Tablo 2. Dergilerde yer alan YTÖ alanındaki çalışma sayıları

Tablo 2 incelendiğinde araştırma kapsamındaki sekiz dergiden beş tanesinde Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, yabancılara Türkçe öğretimi, Türkçenin ikinci dil olarak öğretimi ile ilgili herhangi bir çalışma yer almamıştır. Bu dergilerde daha çok tarih, milliyetçilik, sosyoloji, Osmanlı politikaları, mübadele, arşiv belgeleri, coğrafya, hukuk, halk kültürü, edebiyat, kısmen de Türkoloji ile ilgili çalışmalar yer almıştır.

Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi’nde konu ile ilgili makale yer almamaktadır. Rumeli Eğitim Araştırmaları Dergisi ise ilk sayısı yayımlanan yeni bir dergi olduğundan bu dergide de konu ile ilgili çalışmaya rastlanılmamıştır. Taranan 103 sayıda 66

makale tespit edilmiştir. En fazla makale 60 makale ile RumeliDE dergisinde tespit edilmiştir. Bu dergide yer alan makalelerden 21 tanesi “ICOTFL - Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kongresi” özel sayısında yer almaktadır. Dergilerde yer alan makalelerin künyeleri Tablo 3’te APA’ya uygun şekilde verilmiştir:

Hacıpaşaoğlu, N. (2019) Batı Trakya Türk Azınlığının İki Dilli Eğitim Modeline Yönelik Bir Değerlendirme. <i>Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi</i> , 1(01), 81-96.
Kurt, Ö. (2020). Kuzey Makedonya’da Türk Öğrencilere Yönelik Hazırlanmış Olan İlköğretim 5. Sınıf Türkçe Ders Kitaplarında Bulunan Okuma Metinlerindeki Metin Altı Soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi Bilişsel Süreç Basamaklarına Göre İncelenmesi. <i>Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları</i> , 2(2), 31-48.
Hasan, N. (2019). Günümüzde Romanya’da Türkçe Ana Dili Eğitimi. <i>Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları</i> , 1(2), 41-50.
Yıldız Yalçındağ, E. (2021). Üsküp’te Türkçe Eğitimi ve Türkçenin Genç Nesil Tarafından Öğrenilmesi Üzerine. <i>Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları</i> , 3(1), 39-52.
Soysal, U. (2021). 1878 Berlin Antlaşması Sonrası Bulgaristan ve Şarki Rumeli’de Osmanlı Devleti’nin Türk Dili Politikası Üzerine Bazı Tespitler. <i>Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları</i> , 3(1), 71-105.
Bekar, B. (2017). Almanya’da Konuşulan Türkçeye Yönelik Almanya’nın Dil Planlama Çalışmaları ve Sonuçları. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (8), 1-8.
Özkan, N. ve Speelman, R. (2017). İtalyan öğrenciler ve Türkçe öğrenimi: Onaltıncı ve onsekizinci yüzyıllar arasındaki dönemde dersler. Tarihten bir örnek: Pietro Della Valle. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (10), 50-59.
Bekar, B. (2018). Belçika’da Türkler ve Türkçe. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (11), 15-26.
Peaci, D. ve Tosuncuoğlu, İ. (2018). An Ottoman lesson for the teaching of writing in additional languages: Historical and personal perspectives. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (13), 115-122.
Yılmaz, Y. (2019). Yabancılar Türkçe öğretimi için söz varlığı listesi örneği: Tomas Terzian’ın Recueil de Mots: Français, Turcs, Grecs et

Arméniens adlı eseri. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (16), 249-279.
Manazir, M. (2019) Hindistan’da Türkçe öğretimi, Türk Dili ve Edebiyatı programı. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , 53-64.
Şehitoğlu, M. (2020). Hindistan Jamia Millia İslamia Üniversitesi’nde yabancılara Türkçe öğretimi açısından Türkçenin yazma becerisi üzerine bazı somut tespitler. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (18), 1-13.
Göçen, G. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yöntem. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (18), 23-48.
Biçer, N. ve Demir, S. (2020). Suriyeli öğrencilere yönelik Türkçe öğretiminde materyal kullanımı. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (19), 1-19.
Yazıcı, E. ve Göktentürk, T. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yeni bir model: Kültür Günleri. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (19), 48-77.
Kana, F. ve Güney, E. Z. (2020). Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında bulunan metin altı soruların yenilenmiş Bloom taksonomisine göre analizi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , 19, 141-161.
Aydın, B. (2020) Reading comprehension skills and syntactic comprehension skills of bilingual children: From a linguistic perspective. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (19), 650-660.
Alemdar, E. (2020). Bir yabancılara Türkçe öğretimi kaynağı olarak et-Tuhfetü'l-Hamîdiyye fi'l-Luğati'l-Osmâniyye. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (20), 116-144.
Kaya, S. ve Dolunay, S. K. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi okuma kitaplarının etkinlikler, basit zamanlar, birleşik çekimler ve ek fiil kullanımı açısından incelenmesi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö7), 1-14.
Gün, M. ve Bakırdöğen, M. (2020) Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Gazi Üniversitesi B1 Seviyesi Ders Kitabı dinleme bölümünün incelenmesi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö7), 59-79.
Güven, A. Z. ve Özbilen, U. (2020). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin ders kitapları hakkındaki görüş ve önerileri (İstanbul Türkçe

Öğrenim Seti). <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö7), 80-91.
Şimşek, R. (2020). B1 düzeyi ders materyallerinin söz varlığının ve B1 düzeyi öğrencilerin yazılı söz varlığının çeşitli değişkenler açısından derlem tabanlı incelenmesi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö7), 152-171.
Başkan, A. ve Ustabulut, M. Y. (2020). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde anlama becerileri (dinleme ve okuma). <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (21), 39-55.
Aytan, T., Uzun O. ve Günaydın, Y. (2020). Hayat boyu öğrenme yabancılar Türkçe öğretim kurs programlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (21), 70-99.
İskender, M. E. (2021). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Uzaktan Eğitim Derslerine İlişkin Deneyimler. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (22), 96-117.
Aktaş, E. (2021) Yabancı dil olarak Türkçe ders materyallerinde Türk ve Türkiye imajına ilişkin unsurlar. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (22), 232-257.
Durhat, G., ve Ökten, C. E. (2021). 6. sınıf Türkçe ders kitabındaki okuma metin ve etkinliklerinin geçici koruma altındaki öğrencilere uyarlanması. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (22), 152-183.
Şimşek, R. ve Erdem, İ. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma becerisi ve kazanım ilişkisi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (22), 280-289.
Gün, M., Tanrikulu, L. ve Türk A. (2021). Yabancılar Türkçe öğretimi alanında ek çalışma kâğıtları ile deyim öğretimi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (23), 49-64.
Aydın, G. ve İlhan, E. (2021). Türkçe ve İngilizcenin yabancı dil olarak öğretimine yönelik yüksek lisans programlarının karşılaştırmalı incelenmesi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (23), 65-86.
Kurt, E. (2021) Çocuklara yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde hikâye kullanımı. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (23), 144-152.
Yurdakul, Y. ve Duman, G. B. (2021). Uzaktan eğitimle Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi sürecinde temel becerilerin gerçekleştirilebilme

durumunun öğretici görüşleri üzerinden değerlendirilmesi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (23), 167-186.
Çangal, Ö. Ve Kıribiş, A. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen A2 düzeyi öğrencilerinin dil yapılarını kullanma alışkanlıkları. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö9), 56-64.
Kurt, V. (2021) Yabancılara özel amaçlı Türkçe öğretimi bağlamında iş Türkçesi: tanımlar ve sınırlıklar. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (24), 1-9.
Şengül, K. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (24), 174-222.
Güntaş, S., Güneyle, A. ve Gökbulut, B. (2021). Türkçe öğretmen adaylarının gözünden Kıbrıs'ta yabancı dil olarak Türkçe öğretimi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 1-21.
Demirel, A. ve Yalçın, Ç. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin başarılarını etkileyen unsurlar üzerine öğretici görüşleri. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 22-43.
Çangal, Ö. (2021). Dil öğretiminde YouTube'un kullanımı: Yabancılara Türkçe öğrenenlerin deneyimleri ve bakış açıları. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 63-80.
Yeşilyurt, Ş. (2021). Türkçe ve Türk kültürü ders kitaplarındaki özel adların kültürel unsur olarak incelenmesi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 81-117.
İnal, E. (2021). Yabancı/ikinci dil öğretiminde konuşma becerilerinin geliştirilmesine yönelik farklı bir uygulama alanı: Dublaj. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 118-126.
Sarıgül, K. (2021) Yabancı dil öğrenme yönetim sistemi tasarımı önerisi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 127-142.
Özbal, B. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde aktarım etkinlikleri ve stratejileri. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 143-157.
Candaş, Z. C. ve Başutku, S. (2021) Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi sertifika programlarının etkinliği üzerine bir durum çalışması. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 158-170.
İnce, B. (2021). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde teknoloji destekli akran öğretiminin konuşma kaygısına etkisi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 171-179.

Kıbar, E. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde öğrenen ihtiyaçlarının belirlenmesine ilişkin yapılan çalışmalar üzerine bir değerlendirme. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 180-191.
Çalışır, M. ve Özaslan, H. (2021). Yabancı uyruklu öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi: Bir durum çalışması. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 192-213.
Ermağan, E. (2021). Kendi kendine Türkçe öğrenme kitaplarında telaffuz öğretimi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 214-237.
Yavuz, G. ve Okur A. (2021). Yabancılar Türkçe öğretiminde eğitsel oyunların konuşma becerisindeki rolü. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 251-264.
Güdek, G., ve Göçen, G. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde metin değiştirimi: Mustafa Kutlu'nun "Hayat Güzeldir" hikâyesi örneği. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 265-295.
Arı, G. ve Kaymak, E. (2021) B1 Türkçe ders kitaplarındaki kavram alanları ve kavram sayıları. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 296-307.
Eroğlu, A. ve Okur A. (2021). Yabancı dil olarak Türkçeyi uzaktan öğretenlerin uzaktan öğretime ilişkin metaforik algıları. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 325-338.
Demirdöven, G. H. (2021). 2020 Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi (CEFR) metninde bulunan dilbilgisel yeterliklerin incelenmesi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 339-351.
Yazıcı, H. ve Göçen, G. (2021). Yabancılar için Türkçe ders kitaplarındaki kültürel unsurların incelenmesi: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi yabancılar için Türkçe öğretim seti örneği. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 365-395.
Türker, M. S. ve Göçmenler, H. (2021). Mülteci öğrencilere Türkçe öğreten öğretmenlerin motivasyonlarının incelenmesi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 396-406.
Göker, M. ve Göçen, G. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan okuma kitaplarındaki söz varlığı öğelerinin incelenmesi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 407-446.

Eroğlu, S., Topal, M. ve Özcan, E. (2021). Türkçeyi yabancı dil olarak öğretenlerin uzaktan eğitime yönelik görüşleri: Sakarya Üniversitesi Tömer örneği. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (Ö10), 461-479.
Kartallıoğlu, N. ve Topuzkanamış, E. (2021) Bir yanlış çözümlemesi araştırması: Yabancı öğrenciler neyi yanlış yazıyor?. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (25), 38-55.
Kayman, F. ve Elkatmış, V. (2021) Göçmen öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde Türkçe derslerinde yaşadıkları sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (25), 85-99.
Gürel, Z. ve Gerek, H. G. (2021). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kavram haritaları kullanımının başarıya etkisi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (25), 110-123.
Kapat, S. ve Şahin, S. (2021). Türkçe öğreticileri ve okul yöneticilerinin Suriyeli öğrenciler için açılan uyum sınıfı uygulamasına ilişkin görüşleri. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (25), 169-194.
Karagöl, E. ve Korkmaz, C. B. (2021). Ders kitabı ve bilimsel metin yazarlarının görüşlerine göre uluslararası öğrencilere akademik Türkçe öğretimi. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (25), 208-230.
Güngör, H. ve Özalan, U. (2021). Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen Finlandiyalı öğrencilerin Türkiye ve Türkçe algısı. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (25), 336-347.
Deniz, K., Öztürk, İ. ve Çekici, Y. (2021). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kapsamında Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi'nde Aracılık. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , 8(25).
Ömür, F. (2021) İstanbul yabancılar için Türkçe (C1) ders kitabı ile Almanca em neu (C1) Abschlusskurs ders kitabının kültürlerarası yaklaşım açısından karşılaştırılması. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (25), 696-725.
Abukan, M. (2021) Gürcistan'da iki dilli öğrencilerin Türkçeyi öğrenme durumlarına ilişkin öğretmen görüşleri. <i>RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi</i> , (25), 968-986.

Tablo 3. Dergilerdeki makalelerin APA künye bilgileri

Makaleler taranmış ve konu/içerik tasnifi yapılmıştır. Çalışmaların 2017-2021 arasında yapıldığı, özellikle 2021 yılında çok sayıda araştırmaya yer verildiği saptanmıştır. Çalışmaların hangi alana yoğunlaştığının tespiti için

sınıflandırma yapılmıştır. Sınıflandırmaya ilişkin veriler Tablo 4’te yer almaktadır:

Konu Alanı	Makale Sayısı
Yabancılara Türkçe Öğretimi	45
Balkanlarda Türkçe Öğretimi	4
Avrupa’da Türkçe Öğretimi (Almanya, İtalya, Belçika)	3
Göçmen, Mülteci Öğrencilere Türkçe Öğretimi	4
İkidiğerlilik	2
Asya’da Türkçe Öğretimi (Hindistan, Gürcistan)	3
CEFR	2
Kıbrıs’ta Yabancılara Türkçe Öğretimi	1
Osmanlı’da Yabancılara Türkçe Öğretimi	1
Toplam	65

Tablo 4. Makalelerin konu tasnifi

Tablo 4 incelendiğinde en fazla çalışmanın “Yabancılara Türkçe Öğretimi” alanında yapıldığı (f=45), en az çalışmanın ise birer çalışma ile Kıbrıs’ta YTÖ ve Osmanlı’da YTÖ alanlarında olduğu görülmüştür. Balkanlarda Türkçe Öğretimi alanında yapılan çalışma sayısı ise 4’tür. Çalışmaların alanlara ve dergilere tasnifi yapılmış, bu veriler ise Tablo 5’te verilmiştir:

Dergi Adı	Yabancılara Türkçe Öğretimi	Balkanlarda Türkçe Öğretimi	Avrupa’da Türkçe Öğretimi	Göçmen, Mülteci Öğrencilere Türkçe Öğretimi	İkidiğerlilik	Asya’da Türkçe Öğretimi	CEFR	Kıbrıs’ta Yabancılara Türkçe Öğretimi	Osmanlı’da Yabancılara Türkçe Öğretimi
Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları	0	4	0	0	0	0	0	0	0
Balkan Sosyal Bilimler Dergisi	0	0	0	0	0	0	0	0	0
RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi	45	0	3	4	2	3	2	1	0
Rumeli Eğitim Araştırmaları Dergisi	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	45	4	3	4	2	3	2	1	1

Tablo 5. Makalelerin dergilere göre konu dağılımı

Tablo 5 incelendiğinde RumeliDE dergisinde Balkanlar’da Türkçe Öğretimi ve Osmanlı’da YTÖ dışındaki tespit edilen tüm konulara ilişkin makalelerin bulunduğu görülmüştür. Balkanlarda Türkçe Öğretimi ile ilgili tespit edilen makaleler (f=4) ise Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları dergisinde yer almaktadır. Derginin adı ve kapsamıyla bölgedeki çalışmalara yönelik olduğu ancak yapılan çalışmanın bölgenin tarihî ve kültürel arka planı düşünüldüğünde yeterli sayıda olmadığı değerlendirilmektedir. RumeliDE dergisi ise adında her ne kadar “Rumeli” geçse de Türk dili, Türkçe eğitimi, edebiyat, çeviribilim, dilbilim gibi birçok alanda çalışmaya yer veren saygın bir dergi olduğu görülmüştür. Bu açıdan bakıldığında derginin araştırmacılar tarafından sadece bu bölgeye yönelik çalışmaları yayımlayan bir dergi olarak değerlendirilmediği söylenebilecektir.

Balkanlarda Türkçe Öğretimi ile ilgili tespit edilen dört makalenin yazarları ve kurumları şöyledir:

- Arş. Gör. Noyan Hacıpaşaoğlu, *Trakya Üniversitesi*
- Dr. Özlem Kurt, *Makedonya*
- Doç. Dr. Neriman Hasan, *Köstence Ovidius Üniversitesi*
- Öğr. Gör. Elifnur Yıldız Yalçındağ, *Kırklareli Üniversitesi*

Yazarlardan biri Romanya’da görev yapmakta, diğer yazarlardan ikisi Türkiye’nin Balkanlardaki toprakları olan Trakya bölgesindeki üniversitelerde akademik hayatına devam etmektedir. Gazi Üniversitesinde doktorasını bu alana yönelik olarak tamamlayan Özlem Kurt ise Makedonyalı olup çalışmalarına Makedonya’da devam etmektedir.

Sonuç

Balkanlar; uzun yıllar Türk hakimiyetinde kalmış bir bölgedir. Hâliyle Türkçenin hüküm sürdüğü, iletişimde etkin bir şekilde kullanıldığı bir geçmişe sahiptir. Günümüzde bölgede Türk varlığının büyük çoğunluğu Türkçeyi kullanmakta, öğrenmekte, yaşatma çabası gütmektedir. Alanyazında tespit edilen çalışmalarda Bosna Hersek, Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk gibi ülkelerdeki Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi etkinliklerinin oldukça etkili olduğu görülmektedir. Ancak Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Kosova gibi tarihî Türk azınlıkların yaşadığı ülkelerde Türkçe daha çok ana dili eğitimi ya da ikinci dil öğretimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan’da bu çalışmalar Yunus Emre Enstitüsü vasıtasıyla yakın zamanda başlamıştır. Yunanistan’da ise bu yöndeki kısıtlamalar devam etmektedir. Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye Maarif Vakfı gibi kurumlar bölgede faaliyet gösterirken gerek Türkiye’de gerekse dünyanın çeşitli bölgelerinde bu bölgedeki Türkçe öğretimi ile ilgili akademik çalışmalar da yürütülmektedir. Akademik yayınların yapıldığı akademik dergicilik gittikçe yaygınlaşan, açık bilim çalışmaları ile de dünyanın dört bir yanına ulaşan bir hüviyet kazanmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu bölge ile ilgili sadece Türkiye’de değil dünyanın herhangi bir köşesinde de akademik yayınlar yapılabilir. Ancak belirli bir alana, disipline ya da isme odaklanan dergiler bilim insanlarının dikkatini daha çok çekmekte, çalışmalarını bu dergilere göndermektedirler. Araştırmada “Balkan” ve “Rumeli” adı geçen dergiler incelenmiş bu dergiler içerisinde tarih, milliyetçilik, sosyoloji, Osmanlı politikaları, mübadele, arşiv belgeleri, coğrafya, hukuk, halk kültürü, edebiyat, Türkoloji, yabancılara Türkçe öğretimi gibi birçok alanda makalenin yer aldığı saptanmıştır. Ancak bu çeşitlilik içerisinde yabancılara Türkçe öğretimi alanında yeterince çalışmanın yer almadığı, özellikle de Balkan coğrafyasını ya da bu bölgedeki çalışmaları merkeze alan yeterli çalışmanın yapılmadığı tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonuçları dikkate alındığında Açık ve Yavuz (2019) genelde azınlıkların dili özeldir Türkçe ulusal diller ve İngilizce karşısında tehdit altında olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmada da bu bölgedeki Türkçe öğretiminin yeterli düzeyde olmadığı görülmekte, bu tehdidin bertaraf edilmesi için bölgeyi odağa alan çalışmalar artırılmalıdır. Büyükkiz (2014) “yabancılara Türkçe öğretimi” kavramı etrafında yoğunlaştırdığı çalışmasında 147 lisansüstü tezi

(125 yüksek lisans, 22 doktora) incelemiş, değerlendirmeye alınan konu başlıkları içerisinde en yüksek oranı dil bilgisi yanlışlarını belirleyen çalışmalarla (%25.85), Yabancılara Türkçe öğretimi üzerine hazırlanan ders kitaplarını inceleyen (%11,56) çalışmalar oluşturduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimini esas alan, bölgesel eğitim-öğretim süreçlerine dair yeterli çalışma bulunmamaktadır. Balkan Araştırmaları veya Türkiyat Enstitüsü gibi merkezlerde bu tür çalışmalara yer verilmelidir. Biçer (2017) çalışmasında YTÖ alanındaki makalelerin araştırma yöntemlerini, ölçme araçlarına göre türlerini ve betimsel analizini yapmış ancak Balkanlar veya herhangi başka bir bölge ekseninde YTÖ çalışmalarına değinmemiştir. Çalışma bu açıdan da önemli bir sonucu işaret etmektedir. Türkçenin yaygınlığı, kullanıldığı coğrafyaların farklılığı noktasında bölge bazlı çalışmaların yapılması elzemdir.

Göçer vd. (2012), Kahriman vd. (2013), Türkben (2018) tarafından yapılan çalışmaların bulguları ve sonuçları göz önünde bulundurulduğunda sadece Balkanlara yönelik bir çalışmanın yapılmadığı, bölgesel çalışmalarla o bölgede yapılan eğitim-öğretim, uygulama, faaliyet gibi alanlarda farkındalık oluşturulacağı değerlendirilmektedir. Çalışma ile “Balkan” ve “Rumeli” ismi geçen dergiler ekseninde bu bölgenin YTÖ alanındaki çalışmaları ortaya çıkarılmış, bundan sonraki süreçlerde bölgedeki Türkçe öğretiminin daha etkin bir şekilde yapılmasına katkı sağlaması beklenmektedir. Balkanlarda Türkçe öğretimi ile ilgili araştırmalar ve çalışma sonuçları ele alındığında Balkanlarda Türkçenin eğitim ve öğretimi ile ilgili aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Balkanlarda Türkçe Öğretimini ele alan çeşitli sempozyum, kongre ve çalıştaylarla “Yabancılara Türkçe Öğretimi” süreçlerinin akademik anlamda tartışılması ve bölgesel eğilimler dikkate alarak politikalar geliştirilmesi sağlanmalıdır.
- Balkanlar, Orta Asya, Avrupa, Kuzey Afrika, Ortadoğu gibi farklı bölgeleri odağa alan “Yabancılara Türkçe Öğretimi” çalışmaları planlanmalıdır.
- Balkanlarda Türkçe öğretimi bölgenin tarihî ve kültürel arka planını ortaya çıkaran kaynaklar kullanılarak desteklenmelidir. Bu açıdan düşünüldüğünde Osmanlı medeniyetinin bu kaynaklarla kültür aktarımında kullanımı ortak değerleri kültür paydası hâline getirebilecektir.
- Akademik dergicilikte alan bazlı girişimler TÜBİTAK tarafından desteklenmelidir. Dergipark altyapısında Türkçenin farklı bölgelerdeki öğretimi ele alan dergileri listeleme, filtreleme kolaylığı bulunmalıdır.

- Bölge bazlı hizmetiçi eğitimler arttırılmalı, bu kapsamda Yabancılar Türkçe Öğretimi alanında tecrübeli akademisyen ve öğretmenlerden destek alınmalıdır.
- Bulgaristan'da yakın zamanda başlayan kurumsal faaliyetlerin bu yöndeki sıkıntılarının devam ettiği Yunanistan'da da başlaması gerekmektedir. Türkçenin eğitimi-öğretimi noktasında sıkıntılar yaşanan bu bölgelerde kültür merkezleri veya eğitim kurumları açma çalışmaları için diplomatik girişimlerde bulunulmalı; bu duruma devlet politikası gözüyle bakılmalıdır.
- Türkçenin dünya genelinde saygınlığını arttıracak teknolojik ve bilimsel çalışmalar desteklenmelidir. Bu açıdan Yunus Emre Enstitüsü ve Türkiye Maarif Vakfı bünyesinde çalışmalar yürütülmelidir. Bu kurumlar uhdesinde yapılacak akademik dergicilikte bölgelere yönelik çalışmalar farklı “dosya” çalışmaları ile ele alınmalıdır.

Türk izi taşıyan, tarihî arka planıyla ortak mazi bulunan bu topraklarda Türk dili öğretilmeli ve bölgedeki Türk nüfus Türkçe eğitimi konusunda desteklenmelidir.

Kaynakça

- Açık, F., Yavuz, R. İ. (2019). Balkanlarda Öğreticilerin Gözünden Türkçe Öğretimi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (48), 299-326.
- Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi. [Erişim tarihi: 15.07.2022] (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/abad>)
- Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi. [Erişim tarihi: 15.07.2022] (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankarad>)
- Balkan Araştırma Enstitüsü. [Erişim tarihi: 15.07.2022] (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/baed>)
- Balkan Araştırmaları Dergisi. [Erişim tarihi: 15.07.2022] (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bad1>)
- Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi. [Erişim tarihi: 15.07.2022] (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/balkanistik>)
- Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları. [Erişim tarihi: 15.07.2022] (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/balted>)
- Balkan Sosyal Bilimler Dergisi. [Erişim tarihi: 15.07.2022] (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd>)
- Biçer, N. (2017). Yabancılar Türkçe Öğretimi Alanında Yayınlanan Makaleler Üzerine Bir Analiz Çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 236-247.

- Büyükikiz, K. (2014). Yabancılara Türkçe Öğretimi Alanında Hazırlanan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir İnceleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 203-213.
- Çağlayan Dilber, N. (2018). Yabancılara Türkçe Öğretimi Üzerine Yazılan Kaynak Kitaplara İlişkin Bir İnceleme. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi Özel Sayısı, 31, 111-128.
- Göçer, A., Tabak, A., Coşkun, A. (2012). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Kaynakçası. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (2012), 73-126. *Journal of Balkan and Black Sea Studies*. [Erişim tarihi: 15.07.2022] (<https://dergipark.org.tr/pub/balkar>)
- Kahriman, R., Dağtaş, A., Çapoğlu, E., Ateşal, Z. (2013). Yabancılara Türkçe Öğretimi Kaynakçası. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 80-132.
- RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi. [Erişim tarihi: 15.07.2022] (<https://www.rumelide.com>)
- Rumeli Edebiyat Araştırmaları Dergisi. [Erişim tarihi: 15.07.2022] (<http://www.rumelieducation.com/SonSayi.aspx>)
- Türkben, T. (2018). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Alanında Yapılan Lisansüstü Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2464-2479.

Etik, Beyan ve Açıklamalar:

1. Bu makalenin yazarı/yazarları, etik kurul iznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu makalenin yazarı/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu makalenin yazarı/yazarları, kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.

Çarlık Rusya'sında Arnavutluk ve Arnavutlar Üzerine Yapılmış Çalışmalara Genel Bir Bakış

General Overview of Studies of Albania and Albanians in Tsarist Russia

MUVAFFAK DURANLI*

Öz

Rusya'da Balkan araştırmaları, Slavistik araştırmalarının bir alt dalı olarak görülmüş, diğer bilim dallarına göre daha geç dönemde gelişmeye başlamıştır. Rusya için Balkan araştırmalarının ana yönelimi, Balkan Yarımadası'nı yurt edinmiş olan Slav halkları ile iletişim kurmak, onlara kendilerine gerektiğinde sahip çıkacak güçlü bir devletin olduğuna inandırmak şeklinde gelişmiştir. Özellikle XIX. yüzyılda Rusya'da hızla gelişen Pan Slavist hareket de bu yönelimden, politikadan beslenmiştir. Bu politika çerçevesinde ilk olarak ortak kökene sahip olduğu halkları inceleyen Çarlık Rusya'sı bir süre sonra Slav halkları ile aynı coğrafyayı paylaşan, fakat Slav kökenli olmayan halkları da araştırmanın gerekliliğini görmüştür. Bu halklar arasında ilk sırada Arnavutlar ve Yunanlılar yer almaktadır. Bu halkların ileride Rusya'nın yönlendirilebileceği politikalarda Slav halklarının yanında yer alması, Rusya'nın bölgedeki politikası için büyük önem taşıyordu. Bu tür politikaların gerçekleştirilmesi için adı geçen halkların çok yönlü tanınması gerekiyordu. Rusya ile aynı dini yapıdaki Yunanlılara yönelik çalışmalar daha eski tarihlere dayanıyordu, Arnavutlarla ilgili çalışmaların ise 1850'li yıllardan itibaren başladığı görülmektedir. İlk başlarda bireysel girişimlerle gerçekleştiren bu çalışmalar Sovyet Rusya döneminde kurumlar bünyesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Makalede Arnavutlarla ilgili olarak Çarlık Rusya'sı döneminde yapılan tarih, inanç ve dile ilgili çalışmalar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkan, Arnavutluk, Rusya, inanç, kültür.

Abstract

In Russia, Balkan studies was considered a subfield of Slavic studies and began to develop later than other branches of science. For Russia, the main focus of Balkan studies was to communicate with the Slavic peoples who made the Balkan Peninsula their homeland, and to make them believe that there was a strong state that would protect them if necessary. Especially in the 19th century. The Pan-Slavist movement, which developed rapidly in Russia in the 19th century, was also fueled by this orientation and politics. As part of this policy, Tsarist Russia first explored the peoples with whom it had a common origin, after some time saw the need to study peoples who shared the same geography with the Slavic peoples, but did not have Slavic origins. Among these people, Albanians and Greeks come first. It was of great importance for Russia's policy in the region that these peoples sided with the Slavic peoples in the policies that Russia could direct in the future. To implement such a policy, these people had to be recognized in many ways. Studies of the Greeks, who have the same religious structure as Russia, date back to earlier times, while studies of the Albanians seem to have begun in the 1850s. These studies, which were initially conducted on an individual initiative, appear to have been conducted within institutions during the period of Soviet Russia. This article will discuss historical, religious and linguistic studies of Albanians during Tsarist Russia.

Keywords: Balkan, Albania, Russia, faith, culture.

* Prof. Dr. / Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İzmir/TÜRKİYE, m_duranli@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4529-2700

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 22/11/2023

Kabul Tarihi | Date Accepted: 15/01/2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Giriş

Rusça literatürde “Albanistika”, “Albanovedenie” veya “Albanologiya” olarak geçen Arnavutluk ile ilgili çalışmaların Rusya’daki başlangıcının, diğer disiplinlere göre, daha geç bir döneme ait olduğu görülmektedir. Alvina Venediktovna Jugra, Rusya’daki Arnavutluk ile ilgili çalışmaları ele aldığı makalesinde başlangıç dönemi olarak XIX. yüzyılı göstermiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalar oldukça az sayıda olup genel konular içinde Arnavutlara veya Arnavut kültürüne göndermeler içermektedir. Bu alandaki çalışmaların zenginleşmesi, bazı bilim insanlarının Güney Slavların Balkan Yarımadası’ndaki komşuları olan Arnavutlarla ilişkilerini incelemeye başlamalarıyla hız kazanmıştır (Jugra, 2014, s. 555-556).

Slavistik Çalışmalarına Destek Veren İlk Çalışmalar

Arnavutlarla ilgili çalışmaların başlangıcı öncesinde Vladimir İvanoviç Lamanskiy (1883-1914), 1862 yılında Avusturya, İtalya, Yunanistan, İstanbul’a seyahat etmiş, Venedik ve Prag’ta çalışmış ve arşiv ve kütüphanelerde el yazmaları ve değerli veriler toplamıştır (Lapteva, 2014, s. 48).

Lamanskiy’in bu seyahatinin devlet tarafından finanse edilmesinin ardında yatan neden ise araştırmacının 1859 yılında yaptığı yayının ilgi çekmiş olmasıdır.

Slavlarla ilgili pek çok bilgi veren bu eserin, ekinde yer alan 155-164 sayfaları arasında Lamanskiy İstanbul’daki Ruslar hakkında da bilgi verir. Bu bilgilerin yanı sıra sarayda Rusçanın kullanıldığını da belirtir. Onun verdiği bilgiye göre, İstanbul’da ve genel olarak Türkiye’de XVI. ve XVII. yüzyıllarda Slav unsurunun aşırı derecede önem taşıması Rus göçmenleri, kaçakları ve gezginleri çekmiş olmalıdır. Lamanskiy’in kaynak göstermeden verdiği bilgiye göre, “Ben Türk sarayında Slav (Sırp) dilinin büyük rolü ile ilgili daha önce birkaç örnek vermiştim. ... İki önemli Türk sultanı da Slavca konuşmuşlardır: annesinden veya üvey annesi Sırp Mari’den yine Sırp olan bir eşinden Slavca öğrenen II. Mehmet, bu kadından Cem adında bir oğlu olmuştur ve de Soliman” (Lamanskiy, 1859, s. 160).

Ayrıca Lamanskiy, Osmanlı imparatorluğunda Rusya, Polonya, Dubrovnik’ten gelen elçilerin Osmanlı yöneticileri ile çoğunlukla ana dillerinde konuştuklarını belirtir (Lamanskiy, 1859, s. 162).

Jugra da Lamanskiy’in çalışmasında Arnavut ifadesini kullanmış olsa da Arnavutlar hakkında müstakil bir çalışma yapmadığını, daha sonraki yıllarda Lamanskiy’in öğrencilerinin bu konuda çalıştığını belirtir (Jugra, 2014, s. 567).

Araştırmacı Arş, Arnavutluk tarihi ve kültürü ile ilgili araştırmaların 1800’lü yıllara kadar neredeyse yok denecek az olduğunu ifade eder. Bu alanda yapılacak çalışmaların Slav halklarının tarihi ile ilgili çalışmalara da destek

olacağını ilk defa Rus Materyalist Nikolay Gavriloviç Çernişevskiy'in 1854 yılında, Avusturyalı bilim insanı Johann Hahn'ın "Albanesische Studien"¹ adlı çalışmasına yazdığı tanıtımda değindiğini belirtir (Arş, 2014, s. 23).

Arş tarafından ilk olarak belirtilen bu tanıtım yazısında Çernişevskiy "Arnavutluk, Avrupa'nın en az bilinen ülkelerinden biridir: onun halkı Arnavutlar ise bizim etnograflarımız tarafından oldukça az bilinmektedir. Hatta Arnavutça hemen hemen hiç bilinmemektedir" (Çernişevskiy, 1854, s. 132-133). Yazısının devamında köken bilgisi üzerinde duran Çernişevskiy Hahn'ın çalışmasından hareketle Arnavutların dilinde Slav dil unsurlarının da çokça olduğunu ve hatta çalışmada yer alan bir masal metninde Rus masal karakterinin olmasının her iki halkın (Slav ve Arnavut) kökenlerinin ortak olabileceğinin kanıtı olabileceğini ileri sürer (Çernişevskiy, 1854, s. 134). Çernişevskiy'in bu görüşünün bazı çalışmalarda desteklenmeye çalışılmışsa da başarıya ulaşmadığı bilinmektedir.

Arnavutluk Tarihi İle İlgili Rusça İlk Çalışma

Rusya'daki Balkan çalışmaları bünyesinde Arnavutluk üzerine çalışan ilk bilim insanı olarak Vikentiy Vasilyeviç Makuşev'in adı geçmektedir. 1837-1883 yılları arasında yaşayan Varşova Üniversitesi profesörlerinden olan Makuşev, Dubrovnik'teki Rus konsoloslukunda sekreter olarak çalıştığı dört yıl içinde (1862-1866) Balkan halkları hakkında ilk bilgileri toplamış bir akademisyendir (Jugra, 2014, s. 567).

1868 yılında yurt dışına yaptığı araştırma gezisinde Arnavutluk'ta bulunma imkânı elde eden Makuşev, o güne kadar Arnavutçanın araştırılmamış olmasının Slavistik çalışmaları için bir eksiklik olduğunu düşünmüştür. Bu konuda çalışmayı hedefleyen Makuşev, 1871 yılında "Orta Çağda Arnavutluk'ta Tarihi Araştırmalar" adlı doktora tezini savunmuş ve çalışma aynı yıl Varşova'da yayımlanmıştır (Lapteva, 2005, s. 605'ten aktaran Jugra, 2014, s. 568).

Lapteva, Makuşev'in Orta Çağ Arnavutluk tarihi ile ilgili arşiv materyallerini inceleyen Rusya'daki ilk bilim insanı olduğunu. Ondan önce Arnavutlarla ilgili Rusça bilgilerin sadece Aleksandr Fedoroviç Gilferding'in² "Bulgar ve Sırp'ların Tarihi ile İlgili Mektuplar" (1855) (Pisma Po İstorii Bolgar i Serbov) adlı çalışmasında yer aldığını belirtir. Lapteva'nın verdiği bilgiye göre, daha sonra Gilferding mektuplarda verdiği bilgileri 1868 yılında yayımlanan "Sırp'ların ve Bulgarların Tarihi" (İstoriya Serbov i Bolgar)

¹ Oldukça kapsamlı olan bu çalışma Çernişevskiy'in tanıtımını yaptığı yıl Almanya'da Jena şehrinde yayımlanmıştır.

² Aleksandr Fedoroviç Gilferding, Alman kökenli bir Rus olarak kaynaklarda yer almaktadır. Onun soyadı olan "Gilferding" Batıda yapılan çalışmalarda "Hilferding" olarak geçmektedir.

çalışmasında bir bölüm olarak kullanmış, fakat daha sonraki yıllarda bu konuda müstakil bir çalışma yapmamıştır. Bu nedenle araştırmacılar müstakil bir çalışmayı gerçekleştirdiği için Arnavutlarla ilgili ilk çalışmanın Makuşev tarafından yapıldığını kabul etmektedirler (Lapteva, 2014b, s. 13).

Burada Makuşev'in üzerinde duracağımız çalışmasına geçmeden önce Gilferding'in çalışması hakkında da kısa bir bilgi vermememiz gerekmektedir.

Gilferding'in "Mektuplar"ı 242 sayfadan ve dokuz mektuptan oluşmakta, her mektup bir başlık içermektedir. Altıncı mektubun başlığı "Simeon. Bulgar Çarı. Bulgaristan'ın Altın Çağı" şeklinde olup mektup çalışmanın 127-149 numaralı sayfaları arasında yer almakta ve sayfa 130'da Bulgar Çarı Simeon'un Bulgar devletine destek olması için Arnavutluk'tan Karadeniz'e kadar uzanan bölgeyi almasının gerektiği belirtilmiş olup bunun dışında Arnavutluk veya Arnavut halkından hiçbir şekilde bahsedilmemektedir (Gilferding, 1855, s. 130).

Gerçekten de Gilferding'in 1868 yılında yayımlanan kitabında Slavların savaşlardan gerileyerek Arnavutluk topraklarına gelişi tarihine yer verilmiştir. Yazarın buradaki temel amacı Arnavutluk tarihi ile ilgili bilgi vermek değil, Balkan topraklarındaki Slav halklarının tarihinden söz ederken Arnavutluk tarihine kısmen de olsa değinmemenin mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır.

Gilferding'in verdiği bilgiye göre, Slavlar Arnavutluk dağlarından oluşan doğal sınırı geçmiş ve bu sınırın en uç kenarında durmuşlardır. Slav göçünün yaşandığı bu zamandan sonra her iki toplum arasında bir savaş olup olmadığına dair hiçbir hatıra yoktur.

Gilferding, XI. yüzyıla kadar olan yazılı kaynaklarda Arnavutlarla ilgili olarak hiçbir bilginin bulunmadığını belirtir. Ona göre bunun nedeni onları çevreleyen Slav toplumlarının onları dış dünyadan saklamış olmasıdır. Slavların onları dış dünyadan korumasına karşın Arnavutlar ve Slav toplumları arasında çok da barışçıl bir yaşam olmadığını belirten Gilferding, Slav toplumlarının verimli topraklarda Arnavutların ise verimsiz topraklarda yerleşik olduğunu, bu nedenle de Slavların Arnavut topraklarına hiçbir zaman göz dikmediğini belirtir. Bu koşullar altında "... Arnavut kabilesi daha önce Roma orduları, sonra Sırp çarları ve Türk sultanları karşısında olduğu gibi, Slavlar arasında da dökülmez olarak kaldılar. Bu kabilenin üç bin yıl boyunca Doğu Avrupa'da değişmeden kalan tek kabile olduğu söylenebilir. Bu kabilenin dili ve gelenekleri şüphesiz onların eski Epirotlar kökenini göstermektedir. Onların günümüzdeki toplumsal yaşamı ise Homer öncesi zamanlarda Yunanistan'da hâkim olan yaşam biçimidir. Zira günümüz Arnavutlarını bütün ayrıntılarıyla ve büyük bir şevkle inceleyen bir araştırmacı, bu insanların henüz bir halk yaşantısı seviyesine ulaşmadıklarını, bir kabile bağı, kan davası ve derebeyi hukuku, hatta

din etkisine yabancı bir yapı altında ayrı kabileler halinde yaşadıklarını söyleyecektir” (Gilferding, 1868, s. 183).

Gilferding özellikle din konusundaki görüşünü Hahn’ın da paylaştığını belirterek dipnotta şu şekilde bir açıklama yapar.

“Bu yazar, Arnavutları bilen daha önceki diğer seyyahlar gibi, onlarda dini ilkelerin olmadığını iddia etmektedir... yarısından fazlası İslamiyet’i kabul etmiş, fakat İslamiyet onların yaşamına, Hristiyanlık gibi, çok az girebilmiştir, Arnavut kabilesinin Roma kilise inancını kabul eden diğer kısmı kuzeyde, Ortodoksluğu kabul eden ikinci kısmı ise Arnavutluk’un güneyindedir” (Gilferding, 1868, s. 183).

Örneklere de anlaşılabileceği üzere Gilferding, Arnavutlarla ilgili olarak önemli bir birikime sahiptir, fakat bu bilgileri Bulgar ve Sırp tarihinin daha iyi anlaşılması için vermiştir. Makuşev ise burada tanıtacağımız çalışması dışında Varşova Üniversitesi’ndeki derslerinde de Arnavutlarla ilgili bilgiler vermiştir.

Makuşev’in ders notlarının bir kısmı Varşova Üniversitesinin 1871 tarihli süreli yayınında yer almıştır. Belirli ölçüde böbürlenme içeren bu ders notlarında Makuşev, “Arnavutluk’taki Slav hâkimiyeti izlerini bırakmıştır: şehirleri olmayan, kanunları bilmeyen, büyük hayvan sürüleriyle ovalarda ve dağlarda gezinen bu yabanıl çoban Arnavut halkına Slavlar kendi eğitimlerini vermişler. Onlar Arnavutları yerleşik yaşama ve bu yaşamın faydalarına alıştırmışlar; onlara kendi kanunlarını vermişler, onların geleneklerini yumuşatmışlardır” (Makuşev, 1871, s. 130’dan aktaran Lapteva, 2014b, s. 13-14) demektedir.

Aynı yıl içinde Makuşev’in “Varşavskiy Dnevnik” gazetesinin 1871 yılı 100. sayısında “Aziz Kiril ve Onun Alfabeyi İcat Etmesi ile İlgili Arnavut Efsaneleri” başlıklı bir yazısının da yayımlandığı bilinmektedir. Yazı başlığından Makuşev’in alfabe ile ilgili olarak birkaç efsane metnine ulaşmış olduğu anlaşılmaktadır, ne yazık ki Makuşev’in bu yazısına ulaşmak mümkün olmadığı için yazarın ulaştığımız kitabı üzerinde durmaya çalışacağız.

Vikentiy Vasilyeviç Makuşev’in “Orta Çağda Arnavutluk’ta Tarihi Araştırmalar” adlı çalışmasının birinci bölümü (s. 1-18) “Bulgar Dönemi (861-1237)” başlığını taşımaktadır.

Bölüm içinde IX-X. yüzyıllarda Arnavutluk’taki Bulgar köyleri, Bulgarlar tarafından Arnavutluk’un güney bölgelerinin işgal edilmesi, Bulgar çarı II. Asen’in Epir despotu des Feodor Komnen³ ile ilişkisi, XIII. yüzyılın ilk yarısında Kastoriya ve Elbasan’da Bulgar Yöneticiler gibi konuları ele alan

³ Makuşev’in çalışmasında yazım bu şekildedir. Kaynaklarda Despotun adı Mihail Komnenos Doukas veya Comnenus Ducas şeklinde geçmektedir.

Makuşev, bölüm sonunda “Genel Yargılar” başlığı altında yorumlar da yapmıştır.

Çalışmanın Önsöz kısmında çalıştığı farklı ülkelerin arşivlerinden bahseden Makuşev, söz konusu tarihsel süreçlerin Pavel İosif Şafarik ve Aleksandr Fedoroviç Gilferding adlı Slavistlerin çalışmalarından hareketle kurguladığını belirtmektedir (Makuşev, 1871, s. 3)⁴.

Çalışmanın ikinci bölümü (s. 19-45) “Anjuy Dönemi (1250-1350)” başlığını taşımakta, bölüm içinde Mihail Paleolog’un Arnavutluk’a seferi, Arnavutluk’taki yeni isyan, Arnavutların Bizans’a yaklaşımı şeklinde alt başlıklar yer almaktadır.

“Sırp Dönemi (1350-1450)” başlıklı üçüncü bölümde (s. 46-79) Arnavutluk’un Stepan Duşan tarafından fethi, Orta Arnavutluk’ta hüküm süren boylar ve onların Sırp, Venedikli ve Türklere yaklaşımı yer almaktadır. Dördüncü bölüm (s. 80-115) “İskender Bey’in⁵ Türklere Mücadelesi ve Türklere tarafından Arnavutluk’un Boyun Eğmesi” (1443-1479)” başlığını taşımaktadır. Çalışmanın alt başlıklar açısından oldukça zengin olan bu bölümünde Türklere savaşın başlaması, II. Murad tarafından Arnavutluk’a sefer düzenlenmesi, II. Mehmet’in Arnavutluk’a saldırması ve İskender Bey’in kaçıışı, İskender Bey’in (1468) ölümü şeklinde alt başlıklar bulunmaktadır.

Çalışmanın beşinci bölümü (s. 116-147) “Orta Çağlarda Arnavut Toplumlarının Yapısı ve Yönetimi” adını taşımakta, Slavistler için oldukça önemli bir konuyu içeren altıncı bölümün başlığı “Arnavutluk’ta Slav Yerleşimleri” (s. 148-158) şeklindedir. Bölüm, İşkodra bölgesindeki Slav halkın Arnavutlara bakışı, Orta Arnavutluk hakkında yetersiz bilgi, Slavların bütün Epir bölgesine yerleşmeleri konularını ele almaktadır.

Bu bölümde yazar Arnavutluk içindeki Slav yerleşimlerini saptamak için yer adlarından da yararlanmıştır. Bu yer adlarından yararlanan Makuşev’in elde ettiği yargı şu şekildedir. “Aravantind tarafından hazırlanan Epir köy adları listesinde yer alan 1539 köy adından 717’sinin Slav adı olduğu... Buradan hareketle Güney Arnavutluk sakinlerinin yarısının Slav kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Fakat yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı başlangıçta Slav adları taşıyan pek çok yerin yok olduğunu dikkate almak gerekir, biz ister istemez yazarın *Slavlar bütün Epir’e yerleşmişlerdi* şeklindeki ifadesini kabul etmeliyiz” (Makuşev, 1871, s. 153).

Çalışmanın “Hükümler” başlığını taşıyan bir sayfalık değerlendirme yazısında bu kitapta yer alan bilgilerden hareketle Makuşev görüşlerini beş madde halinde özetlemektedir.

⁴ Çalışmada ön sözün sayfa numaraları belirtilmemiştir.

⁵ Metinde “Skanderbeg” olarak geçmektedir.

Özet olarak beş madde şu şekildedir.

1. VII-X. yüzyıllarda Arnavutluk'a göç eden Slavlar, buradan ayrılmamış ve yerli halk tarafından yok edilmemişlerdir, fakat burada kalıp Arnavutlaşmışlardır.

2. XIII. yüzyıla dek Slavlar kesintisiz ve engelsiz bir şekilde Arnavutluk'a göç etmişler.

3. İskender Bey, Arnavut tarihine olduğu kadar Slav tarihine de aittir.

4. Arnavutluk'taki Bulgar yerleşimlerinin kuzey sınırı olarak Leş şehri ve Mirdit dağları kabul edilebilir.

5. Arnavut toplulukları orta çağda *Slav kanunlarına göre* yönetilmiştir (Makuşev, 1871, s. 160).

Makuşev'in çalışmalarının Arnavutluk tarihi üzerine çalışan araştırmacılar için çok önemli olduğunu belirten Lyudmila Lapteva, ne yazık ki onun çoğunluğu el yazması olan notlarının çok azının yayımlanmış olduğunu ve geriye kalan belgelerin büyük çoğunluğunun günümüzdeki durumunun bilinmediğini belirtmektedir. Lapteva'nın belirttiğine göre, yirmi bin sayfanın üzerinde olduğu ileri sürülen belgelerin ne olduğu bilinmemektedir (Lapteva, 2005, s. 668'den aktaran Jugra, 2014, s. 571).

Makuşev'in Öğrencileri

Makuşev'in öğrencilerinin daha sonraki yıllarda Arnavutlarla ilgili çalışmalar yaptıkları bilinmektedir. Bu öğrenciler arasında V. V. Kaçanovskiy, V. N. Korablev, İ. S. Yastrebov, P. A. Rovinskiy'in adları geçmektedir. (Arş, 2014, s. 25).

Örneğin Nejin'deki Tarih-Filoloji Enstitüsü profesörü Vladimir Vasilyeviç Kaçanovskiy "XIV. Yüzyılın İkinci Yarısından XV. Yüzyılın Sonuna Dek Sırbistan Tarihi" (İstoriya Serbii s Polovini XIV do Kontsa XV v) adlı çalışma 1899 tarihinde Kiev'de yayımlanmıştır.

Kaçanovskiy çalışmasında o güne değin yayımlanmamış Sırp, Hırvat, Bulgar, Bizans kaynaklarını analiz ederek Arnavutluk tarihi için önemli veriler gün yüzüne çıkarmış, çalışmasının sekizinci bölümüne "Arnavut ve İtalyan Kaynakları" (311-343) başlığını vermiştir. Kaçanovskiy çalışmalarında çoğunlukla Sırp ve Bulgarları ele almış bir araştırmacı olarak bilinmektedir.

Balkanlar üzerine çalışan bir başka araştırmacı ise Vasiliy Nikolayeviç Korablev'dir. 1896 yılında Slav Hayır Derneği tarafından Balkanlara gönderilen Korablev ilk olarak Avusturya'daki Slav topluluklarını, daha sonra Sırbistan ve Bulgaristan'ı, zaman kalırsa da Türkiye'deki Slavları incelemeyi planlamıştır. Bu çalışma planlandığı gibi gitmemiş, Korablev aynı yıl içinde Avusturya yönetimi tarafından tehlikeli bir kışkırtıcı olduğu ileri sürülerek

Bosna'dan, 1899 tarihinde ise Sırbistan'dan sınır dışı edilmiş, çalışmalarını daha çok Bosna ve Sırbistan üzerinde yoğunlaştırmış bir araştırmacıdır (Valiyev, 2018, s. 84).

Pavel Apollonoviç Rovinskiy de bu alanda çalışmalar yapmış öğrenciler arasında yer almıştır. 1818-1869 yıllarını Sırbistan'da geçiren araştırmacı, buradaki gözlemlerinden hareketle “Sırbistan'da İki Ay” (Vestnik Yevropı, 1868, S. 2, s. 364-386), “Belgrad, Yapısı ve Toplumsal Yaşamı” (Vestnik Yevropı 1870, S. 4, s. 530-579; S. 5, s. 132-188) adlı çalışmalarını yayımlanmıştır (Şemyakin, 2004, s. 73).

“Geçmişinde ve Günümüzde Karadağ” adlı üç ciltlik çalışmasında Rovinskiy, doğrudan Arnavut halkı ile ilgili olmasa da bazen Arnavut kültürüne ve yaşayış biçimine değinmiştir. Örneğin Karadağ bölgesinde evlilik kurumunu incelerken yazar, kabile dışı evlenme şeklinin Arnavutlar arasında da yaygın olduğunu bildirir (Rovinskiy, 1897, s. 81-82).

Makuşev'in öğrencileri arasında İvan Stepanoviç Yastrebov ayrı bir yer almaktadır. Prizren, İşkodra, Yanya, Selanik şehirlerinde Rusya konsolosluğunda çalışan Arnavutluk'ta sıkça seyahat etme imkanına sahip olduğu ve 1904 yılında Belgrad'da “Eski Sırbistan ve Arnavutluk” (Staraya Serbiya i Albaniya) adlı bir çalışma yayımladığı ve bu çalışmada Arnavut-Sırp ilişkilerini verirken Sırp yanlısı bir bakış açısında olduğu ileri sürülmektedir (Arş, 2014, s. 25).

Otuz yılı aşkın bir süre Balkanlarda bulunan Yastrebov'un bazı eserleri yayımlanmışsa da tamamlanmadan kalan 1889 tarihli, el yazması halindeki notları Yastrebov'un ölümünden sonra (ölüm tarihi 1894) 1904 yılında, Belgrad'da “Eski Sırbistan ve Arnavutluk. Yol Notları” adıyla Momçilo İvaniç tarafından Rusça olarak yayımlanmış, ancak çalışmanın Romen rakamlı ilk on dokuz sayfasında Yastrebov'un hayatı, çalışmaları, el yazmasının durumu hakkında bilgi Sırpça olarak verilmiştir (Yastrebov, 1904, s. I-XI).

Bu yazının ardından Yastrebov'un çalışması yer almıştır. Bu çalışmanın “Eski Sırbistan” başlıklı ilk bölümü (1-171) Sırbistan'ı bölgeler şeklinde ele almıştır.

Çalışmanın “Arnavutluk” (Albaniya) bölümü ise 172-259 numaralı sayfaları arasında yer almaktadır. Burada yer alan ilk yedi alt bölümde bölgeler, yerleşimler hakkında bilgi verilmiş, sekizinci bölümde (241-252) İskender Bey ele alınmış, çalışmanın dokuzuncu bölümünde ise (253-267) “Arnavutluk'ta Hristiyanlık” konu edinilmiştir.

İskender Bey bölümünde bu konu ile ilgili çalışmalara değinen Yastrebov, Makuşev'in çalışmasının önemi üzerinde durmuştur (Yastrebov, 1904, s. 242).

Aleksandr Pogodin ve Arnavutlar

Makuşev gibi, Varşova Üniversitesi bilim insanlarının Slavistik çalışmalarında belirgin bir şekilde Arnavutlara değindikleri bilinmektedir. Örneğin bir dönem Varşova üniversitesinde çalışan Aleksandr Lvoviç Pogodin, “Arnavut Sorunu” başlıklı yazısında Balkan yarımadasının batı bölümüne yerleştiklerini belirten Arnavutların, nüfusları ile ilgili olarak net bir bilgi vermenin mümkün olmadığını zira Osmanlının her nüfus sayımı girişiminde Arnavutların isyana kalkıştığını belirtir.

“Bu kartal yuvalarının, bu yılan oyuklarının sakinlerini nasıl sayarsın, bu yuvaların, oyukların arasında Arnavut Kulaları (dağlı Arnavutların genel bir barınağı olan kale türünde taş kuleler) yuvalanmaktadır” (Yine de yazar Osmanlı Arnavutlarının sayısının iki milyon olabileceğini, bazı yazarların bu sayıyı bir milyon beş yüz bin gibi verdiklerini, Arnavutların kendilerinin ise sayılarını üç, üç buçuk milyon olarak kabul ettiklerini belirtir. (Pogodin, 1910, s. 341).

Arşivlerde Kalmış Seyahat Notları

Rusya’da Arnavutluk’a yapılan seyahatlerle ilgili bazı yazıların yayımlanmadan kaldığı görülmektedir. Bu yazılardan birisi Rus konsolos Mihail Aleksandroviç Hitrovo’nun notlarıdır.

1860-1864 yıllarında Makedonya’da Rus konsolosluğunda görev yapan Hitrovo, farklı tarihlerde İstanbul, Selanik, Sofya şehirlerinde de görev yapmış bir diplomattır (Frolova, 2015, s. 38).

Hitrovo’nun Manastır şehrindeki konsolosluk görevi 1861-1864 yılları arasındadır ve o buraya geldikten dört yıl sonra bölgede seyahat etme isteğini Dış İşleri Bakanlığı Asya Şubesine bildirir, 6 Ağustos 1864 tarihinde gerçekleştirdiği seyahatin notlarını Asya Departmanı müdürüne yollar ve bu notlar yayımlanmadan kalır (Frolova, 2014, s. 288-289).

Hitrovo’nun bu yolculuk tasvirlerini içeren çalışması yerli halkın inançları ile ilgili bilgiler de vermektedir.

“Hatta babalarının inancına ihanet eden şimdiki Müslüman Arnavutlar ve Bulgarlar bile Yedi Uyurların mucizelerine inanmaktadırlar. Fakat onlar hakkındaki sözlü efsaneler soydan soya geçerken doğal olarak halkın hayal gücünün uydurmaları ile tahrip olmakta ve onlarda tarihsel geçmişin ilkel çizgilerini bulmak zorlaşmaktadır. Böylelikle de buradaki Müslümanların inançlarında Yedi Uyurların zamanı geç dönem Tür hâkimiyeti dönemine taşınmaktadır, Kiril veya Mefodiy’in arkadaşlarından birinin bir Türk beyi ile ilişkilerini anlatan efsaneler ile sıkça karşılaşılmakta, buradaki basit Müslümanların anlayışlarında Yedi Uyurlar yarı Müslüman yarı Hristiyan ermişlere dönüşmektedir (Frolova, 2014, s. 291).

Hitrovo Nauma manastırından bahsettiği bölümde Müslüman Arnavut halkından manastıra yönelik hiçbir zorluk gelmediğini buna karşın düzenin koruyucularından her türlü zorbalığın geldiğini iddia eder (Frolova, 2014, s. 292).

Manastırın çevresindeki yerleşim alanları hakkında bilgi veren Hitrovo, manastırdan bir saat uzaklıkta Starovo adlı Arnavut köyü olduğunu, bu köyde bölgedeki belirgin bir etkisi olan eski bir Arnavut beyi ailesi olduğunu bildirmektedir. Aynı köyde Abdurrahman adındaki bir beyle tanışma fırsatı bulan Hitrovo onun dış görünüşü ile çevresindeki diğer Arnavutlardan ayrılmadığı halde bölgedeki Arnavut nüfus üzerinde büyük bir etkisi olduğunu belirtir (Frolova, 2014, s. 295).

Çalışmanın 299-301 numaralı sayfalarında Hitrovo'nun gezdiği dönemde bölgenin sosyal durumu hakkında bilgi almak da mümkündür. Elbette buradaki bakış açısı yazara aittir. Örneğin Debre şehri hakkında bilgi verirken yazar şu açıklamayı yapar.

“Ovalık Debre'nin üç nahiyesinin ve bölgenin Makedonya'ya bitişik kısmındaki Arnavut kabileleri bundan 100 veya 120 yıl öncesinde Roma Katolik inancına bağlıydılar. Onlar İslamiyet'i sadece dış görünüşte geçici çıkarlar için kabul ettiler, özünde daha önceki gibi yarı vahşi, dinden çok eski geleneklerine bağlı kadılar. Onlarda Müslümanlık anlamında hiçbir dini fanatizm yoktur. Ancak bazıları herhangi bir nedenle anayurtlarından uzun süreliğine ayrılır, Türk hizmetinde çalışırsa veya uzun süre Türk şehirlerinde bulunursa İslamiyet inancı biraz daha artar (Frolova, 2014, s. 304).

Hitrovo'ya göre kötü yönetim halkın eski dinine dönmesine neden olmuştur. Verdiği bilgiye göre büyük bir Hristiyan köyü olan Galiçnik'te yirmi yıl önce 20 hane Müslüman idi. O zamanlar Debreli Hristiyan bir din adamının telkini ile bu Müslümanlar da Hristiyanlığa geçmişlerdi. Bu durum o günkü Ohri pašasına bildirildiğinde ise o da “Gavurlardı, bırakın gavur kalsınlar” demiştir (Frolova, 2014, s. 308).

Hitrovo zaman zaman notlarında az da olsa bölgedeki Bulgar nüfustan bahsetmiştir. Örneğin Struga bölgesindeki Bulgarlara uygulanan baskı, Bulgarca yerine eğitim dilini Yunancaya dönüştürme çabaları, bütün bunlara karşılık halkın dilini, alfabesini gizli de olsa genç kuşaklara aktarma isteğinde olduğu şeklindeki bilgiler Hitrovo'nun gezi notlarında yer almıştır (Frolova, 2014, s. 326).

Arnavutluk'ta Gizemli Bir Seyyah ve Eseri

1870'li yıllarda Balkan ve Arnavutluk çalışmalarına bir seyahatname damgasını vurur. 1870 yılında dönemin popüler dergisi “Vestnik Yevropi”nın (Avrupa Habercisi/Haber Bülteni) Haziran altıncı sayısı ve Temmuz yedinci

sayısında Kontes M. F. Karlova'nın "Türk Vilayeti ve Onun Köy ve Şehir Yaşamı, Makedonya ve Arnavutluk'ta Seyahat" (Turetskaya Provintsiya i Yeyo Selskaya i Gorodskaya Jizn, Puteşestvie po Makedeonii i Albanii" adlı yazısı yayımlanır.

Bu yazının en ilgi çekici yanı yazarının kimliğidir. Kseniya Melçakova, Bosna Hersek'teki toplumsal yaşamı ele aldığı çalışmasında bir başka yazarın eserine gönderme yaparak Gilferding'e gizemli bir kadının eşlik ettiğini, bu kadının yukarıda adı geçen yazı dizisinde kendi izlenimlerini tasvir ettiğini belirtir (Kuev, 1818'den aktaran Melçakova, 2015, s. 132).

Nikita Gusev, bölge hakkında çok şey söyleyen bu kadın yazarın seyahat notlarında kendisi hakkında bilgi vermediğini, Bulgar araştırmacıların bugüne kadar bu seyahatname üzerinde çalışmalarına karşın gezi notlarını yayımlayan yazar hakkında hiçbir bilgi edinemediklerini belirtir.

Diplomat A. F. Gilferding'in bu kadına yardım ederken kendi notlarını yayımlamadığını, yazıyı ilk önce dönemin diğer seçkin bir dergisi olan "Golos"a gönderdiklerini, buradan olumsuz cevap alınca "Vestnik Yevropı"da yayımlattıkları bilgisini verir (Gusev, 2022, s. 33).

Janna Levşina, Gilferding'in adı geçen kadınla aynı tarihlerde seyahat ettiğini bildirmekte, fakat Gilferding'in kendisinin bu gezi notlarını yayımlamama nedenini incelediği yazısında Karlova ile ilgili ilginç tezler ileri sürmüştür.

Levşina, ilk olarak Karlova'ya yol arkadaşlığı yapan Gilferding'in bu gezisini Moskova Slav Hayır Komitesi'nin finanse ettiğini (Levşina, 2012, s. 79), Karlova adının sahte bir ad olmasının mümkün olduğunu, fakat bu yazıları yazarın bir kadın olması gerektiğini, zira gündelik yaşamdaki kadınları, harem içindeki kadınları bir erkeğin bu derece iyi gözlemleyemeyeceğini belirtmektedir (Levşina, 2012, s. 83).

Sonuç olarak alana hâkim Rus araştırmacılar ne yazık ki yazıların yazarının gerçek kimliğini tespit edememişlerdir.

Burada ileri sürülebilecek tezlerden birisi de şudur. Bu dönemde Gilferding'in gezisini finanse eden hayır derneği, kadınlar arasında gözlemler yapabilecek Panslavizme gönül vermiş, Hristiyan öğretisinden yana olan bir kadın gazeteciyi görevlendirmiş ve onun yazdıklarını soylu bir kadının, bir kontesin gezi notları olarak yayımlatmış olabilir. Eğer yazarın kimliği sahte ise neden "Kontes" olduğu belirtiliyor? Sıradan bir gazeteci veya yazar olmasında ne sakınca olabilirdi? Bu türdeki soruları çoğaltmak mümkündür. Kontes olduğu ileri sürülen bir kadının kimliğini tam olarak tespit edememek Rusya koşullarında mümkündür.

Bu tür soruları ve teorileri çoğaltmak elbette mümkündür, fakat bu gezi yazısı tarihte ilk olarak bir kadının gözüyle Arnavutluk ve Makedonya'daki gündelik yaşamı okuyucunun gözleri önüne sermektedir.

Çalışmanın ilk beş bölümü Vestnik Yevropı'nın 1870 yılı altıncı sayısının 721 ve 753 numaralı sayfaları arasında yayımlanır. Bu sayıdaki yazıda sadece 722 nolu sayfada “Sirotinya” kelimesi dipnotla açıklanmış ve sayfa sonunda anlamı “öksüz fakir halk” olarak verilmiştir. Metinde yer alan diğer Türkçe kelimeler italik olarak gösterilmiş, anlamları kelime sonrasında parantez içinde veya parantez olmadan verilmiştir.

Bu kelimelerden bazıları şu şekildedir:

Han, handji-başı, handji-more (Hristiyan han işletmecisi), konak, karbaç (kırbaç), süvari, çarap (çorap), torbah (çuval), çorbadji (saygın Hristiyan), sofrı, kiradji (at araba sürücüsü), kokoşki (tavuklar), çarşıya. Balkan dillerinde pek çok Türkçe veya Türkçenin taşıyıcılığı ile geçen kelime olması şaşırtıcı değildir, yazıda Karlova da bu kelimelerin Türkçeye veya başka bir dile ait olduğu şeklinde bir iddia ileri sürmemektedir.

Karlova için önemli olan bir kadının seyahat amaçlı bu topraklarda bulunmasıdır. Karlova yazısının daha ilk paragrafında bunu vurgular ve yaptığı seyahatin bir kadın için çok da alışıldık bir faaliyet olmadığını şu cümlelerle dile getirir:

“1868 yılı sonbaharında bir Rus kadının daha önce bulunmadığı ülkelere seyahat etme fırsatım oldu. İstanbul'daki Rus konsolos General İgnatyev daha önce Türkiye'de seyahat eden tanıdıklarından birine Makedonya ve Arnavutluk'ta güvenli seyahat etmesi için sultan fermanı vermiş, Solun'da⁶ bu az bilinen ülkelere gitmek için bir Rus kervanı oluşturulmuştu. 1 Ekim'de takımadanın deniz kıyısında ata bindim, 3 Aralık'ta Adriyatik Denizi kıyısında atımdan ayrıldım, itiraf etmeliyim ki Makedonya ve Arnavutluk dağlarında ve ovalarında gerçekleştirdiğim bu 64 günlük at üstündeki yolculuk bende hoş hatıralar bıraktı” (Karlova, 1870a, s. 721).

Karlova gittiği yerlerde Hristiyan erkeklerin kendisine çok şaşırdığını, kadınların ise çok ilgilendiklerini belirtir. Onun izlenimlerine göre, Avrupalıları her türlü garipliği yapmaya eğilimli insanlar olarak gören Türklerin ise şaşırmadıklarını belirtir. Daha sonra Hristiyan erkeklerin şaşkınlık nedenini de okuyucusuna şu şekilde açıklar:

“Hristiyan erkekler her zaman ve her yerde benim davranışına şaşıyorlardı. Evde oturan eşleri gibi evden nadiren ayrılıyorlardı, bu korkuyla yetişmişlerdi, benim seyahatim onlara aşırı garip geliyordu. ‘Bizim kutsal mekânımızı ziyaret etmekle çok zor bir iş yapmışsınız. Tanrı size yüz kat

⁶ Selanik şehrinin eski Rusça adı.

mükafat versin. Biz zavallı halkı görmek için gelen ilk Ruslardansınız” (Karlova, 1870a, s. 721).

Karlova'nın Makedon ve Arnavut şehirleri⁷ hakkında verdiği bilgiler ilgi çekicidir.

“Bir Makedon veya Arnavut şehri uzaktan her zaman güzeldir. Şehir her zaman bir dağın yakınında veya yamacında yer alır; sıkça büyük bir dağ çıkıntısına bitişik bir tepede kurulmuş bir şehre rastlarsınız. Makedonya’da şehrin üst tarafında Müslümanların evleri vardır, Hristiyanlar aşağıda, eteklerde yaşar; Arnavutluk’ta tersine olarak Hristiyan mahallesi genellikle üstte, Müslüman mahallesi aşağıda yer alır. Örneğin Ohri’de Hristiyan evlerine gitmek için yukarılara çıkmak gerekir, Berat’ta ise Hristiyanlar eski kalenin duvarları boyunca yoğunlaşmışlardır, o kadar sarptır ki at üstünde buralara çıkmak bile zordur. Pek çok şehrin yukarısında kaleler yükselir, onlar her yerde yıkıntı halindedir: biz Ustrumca, İştip, Ohri’deki bu tür harabeleri ziyaret ettik; sadece Berat’taki eski kale meskündür” (Karlova, 1870a, s. 733).

Karlova'nın seyahat notlarında ilginç veriler de yer almaktadır. Örneğin “Türkiye’deki köy yaşamını, şehir yaşamı kadar, yakından tanıyamadık, zira köylerde çok az kaldık. Eğer böyle olmasaydı, özellikle İstanbul’da bizi Osmanlı İmparatorluğundaki huzur için tehlike yaratacak insanlar olarak görecekerdi. Eğer köy halkının yaşamına girseydik sadece yol arkadaşlarımı değil, aynı zamanda beni de Bulgar halkını isyana kıskırtmak için gönderilmiş kişiler olduğumuzu söylemeye başlardı” (Karlova, 1870a, s. 741).

Arnavutluk’ta Hristiyanların durumunun iyi olmadığını, köylerinin fakir olduğunu, fakat İslamiyet’i kabul etmiş Arnavutların köylerinin daha da fakir olduğunu, hatta bu köylerde insanların değil, hayvanların bile beslenmekte zorluk çektiğini belirten yazar, bu fakirliğin temel nedeni olarak halkın Arnavut köylerinin verimsiz araziler üzerinde kurulu olmasını belirttiklerini yazar (Karlova, 1870a, s. 745).

Ona göre, elbette fakirliğin tek nedeni bu verimsiz arazilere yerleşilmiş olması değildir:

“Ovalardaki Arnavut köylüleri, dağlardaki gibi fakir bir şekilde yaşıyorlar. Arnavut toprağı işlemeyi sevmiyor; para kazanmak için bir paşanın, Avrupalının yanında, polis merkezinde, zengin Hristiyanların yanında bekçi oluyorlar... Çoğunlukla evlerde yaşlılar, çocuklar ve kadınlar kalıyor; gerek Arnavutluk’ta gerekse Makedonya’da Hristiyan olsun Müslüman olsun kadınlar tarlada çalışmıyor” (Karlova, 1870a, s. 746).

⁷ Yazarın verdiği şehir adlarının Rusça veya diğer dillerdeki şeklini ülkemizde daha çok bilinen şekilleriyle vermeye çalıştık. Diğer türlü her şehir adı için açıklama vermek gerekecektir.

Karlova'nın gezi yazısının devamı adı geçen derginin 1870 yılı yedinci sayısının 150-190 nolu sayfaları arasında yayımlanmıştır.

Bu bölümde Karlova bölgedeki yaygın efsane ve anlatılardan örnekler vermiştir.

Gezdiği bir bölgedeki Aziz Nauma manastırının halk tarafından kutsal kabul edilmesinin bölgedeki Müslüman Arnavutlar için de söz konusu olduğu belirten Karlova, burada yaygın bir anlatıyı da okuyucuya aktarır. “Sefere giderken birkaç arkadaşıyla gecelemek için manastıra gelen bir Arnavut, giysisini tamir etmek için manastırda kendisine verilen iğneyi gizlice çantasına koyar. Ertesi sabah arkadaşları erkenden giderler, onun atı ise durduğu yerde kalır, hiçbir şekilde atını manastır kapılarının dışına çıkaramaz. Sonunda Arnavut çaldığı iğneyi hatırlar, onu rahiplere geri verdiğiğinde atı sakince yola koyulur” (Karlova, 1870b, s. 182). Karlova'ya rehberlik yapan Mustafa bunun dışında manastırın sürülerine sadece insanların değil, vahşi hayvanların bile dokunmadıklarını belirtir. Mustafa'nın anlatımına göre, bu kurala uymayan bir kurt manastıra ait bir öküzü yemiştir, fakat birkaç gün sonra manastıra gelip öküzün yerini almış ve üç yıl manastırın topraklarının sürülmesine bir öküz gibi yardım etmiştir (Karlova, 1870b, s. 182-183).

Karlova, Berat ve Elbasan şehirlerinin genel tasvirini de vermektedir.

“Berat büyük, oldukça dağınık bir şekilde, sonsuz uzayıp giden çitlerin ardında kurulmuş bir Arnavut şehridir, evler bu çitlerin ardında gizlenmiştir. Az Hristiyan vardır, onlar varoş olarak adlandırılan sarp tepenin doruğunda duvarlar ve kulelerle desteklenmiş eski kalenin içinde ayrı olarak yaşamaktadırlar. Orada bir piskoposluk ve bir katedral vardır” (Karlova, 1870b, s. 189-190).

Yazarın Arnavutluk'un orta bölgesinde yer alan İşkomi nehri yakınlarındaki bir obada yer alan Elbasan şehrini tanımlamasında farklı bilgiler de yer almaktadır:

“Bu şehir Arnavutluk'un kalbi sayılmaktadır. Burada en temiz Arnavutça konuşulmakta ve en temiz Arnavut ahlakı korunmaktadır. Bu ahlaki yapının bir gereği olarak Elbasanlı bir tüccarın asla fazla fiyat istemeyeceği, müşteriye söylediği fiyattan bir kuruş bile indirim yapmayacağı bize söylendi. Elbasan'da Müslümanlar 2000 hane, Hristiyanlar 170 hane olarak kabul edilmektedir” (Karlova, 1870, s. 190).

Karlova, olcülüğünü Draç şehrinde tamamlar. Onun bu gezi yazısının son paragrafı ve son gözlemi de yazarın bakış açısını vermesi açısından önem taşımaktadır.

“Sonunda eski bir kalenin duvarları arasına sıkışmış bir vaziyetteki aşırı kirli Türk şehri Draç. Bütün Arnavutluk'un ana ticaret limanı olan bu limanda

uzun yıllar ne bir Rus ne de bir Rus gemisi görmemişler, bize söylediklerine göre son kırk yıl boyunca böyle imiş” (Karlova, 1870b, s. 190).

Yazar adı ve yazarın bakış açısı nedeniyle tartışmalı bir seyahatname de olsa Karlova'nın seyahatnamesi Arnavutluk'u müstakil bir şekilde anlatan Rus literatüründeki dönemin sayılı seyahatnamelerinden biridir.

Ansiklopedi Maddelerinde Arnavutlar

Zaman içinde Rusya'da Arnavutluk ve Arnavutlar hakkındaki bilgi birikimini daha sonraki yıllarda ansiklopedi maddelerinde de görmekteyiz.

Burada vereceğimiz iki ansiklopedi maddesinden ilk olanı, 1890 yılında yayımlanmıştır. Toplam 86 cilt olarak 1890-1907 yılları arasında yayımlanan “Brokgauz ve Efron'un Ansiklopedik Sözlüğü” (Entsiklopedičeskiy Slovar Brokgauza i Efrona) adlı yayının ilk cildinde 359-363 numaralı sayfalar arasında “Arnavutlar” ve “Arnavut Dili” alt başlıkları altında çok yönlü bilgi verildiği görülmektedir. Bu madde 1890 yılında yayımlanmış olmasına karşın o tarihe değin Rusya'da yapılan çalışmalar maddenin kaynakçasında yer almamış, bunun yerine Arnavutlarla ilgili olarak pek çok Almanca kaynağa yer verilmiştir.

Bu ansiklopedi maddesinde Arnavutçanın ilk ayrıntılı tanımı yer almaktadır.

“Yeni dilbilimcilerin genel düşüncesine göre eski İllirler bu dilde konuşmuşlardır. Hemen hemen son zamanlara dek hiç kimse bilimsel olarak bu dille ilgilenmemiştir ve bu dilin hangi gruba ait olduğu bilinmemektedir. Yunanca, Latince, Romence, Türkçe ve Slav dillerinden alınmış pek çok kelimedenden türemiş formların ve Arnavutça kelime köklerini ayırt etmenin çok zor olmasından dolayı bu dilin tarihi incelenmesi çok zor olsa da sonunda onun Hint Avrupa dil ailesinin farklı bir üyesi olduğu belirlendi” (Efron-Brokgauz, 1890, s. 360).

Çağdaş Arnavut edebiyatının oluşumu hakkında da bilgi veren bu maddede Bükreş'te kısa bir süre yayımlanan “Drita” (Işık), daha sonra “Ditura” (Bilgi) adlı derginin edebi çalışmalara kaynaklık ettiği, İstanbul'da yaşayan Naim ve Sami Bey adlı kardeşlerin Arnavut edebiyatını oluşturmaya çalıştıkları, Nami Bey'in köy yaşantısından hareketle yazdığı “Bagenli e bujkjesija” adlı şiirin Bükreş'te 1886 yılında yayımlandığı şeklinde bilgiler de yer almaktadır (Efron, Brokgauz, 1890, s. 362).

Diğer bir ansiklopedi maddesi bir öncekine göre daha özet niteliğindedir ve Korgeneral Nikolay Romanoviç Ovsyanıy tarafından “Askeri Ansiklopedi”de yayımlanmıştır. Ovsyanıy, “Arnavutluk” maddesinde Arnavutluk'un geçmişte bağımsız bir devlet olmadığını, sıra ile Roma, Got, Bulgar, Sırp, bir kısmı ise Venedik ve son olarak da Türk hâkimiyeti altında bulunduğunu, eskiden beri onlardan cesur ve sadık asker olarak yararlandığını, Sultan Abdülhamid'in

bunu iyi değerlendirdiğini belirtmektedir. Ovsyaniy, XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan prens Georgi Kastrioto'nun Türkler tarafından İskender Bey olarak bilindiğini, Arnavut tarihinin en seçkin karakteri olduğunu belirtmektedir (Ovsyaniy, 1911, s. 236-237). Ansiklopedide yer alan bu maddede Arnavutların yaşadıkları coğrafyanın belirleyici özellikleri üzerinde de durulmuştur.

Arnavut Araştırmalarına Destek Olan Bir Bulgar Araştırmacı

Dönemin Rus dergilerinde Arnavutlarla ilgili olarak Rusya dışından araştırmacıların da yazılarının yayımlandığı görülmektedir. Rus akademisyen Grigoriy Davidoviç Şkundin, bu yazarlardan bir olan Georgiy İvanoviç Kopçev'in Bulgar bir hukukçu olduğunu ve bir süre Rus ordusunda teğmen olarak görev yaptığını belirtir (Şkundin, 2007, s. 167).

Kopçev, 1913 tarihli "Slavyanskije İzvestiya" (Slav Haberleri) dergisinin 49 nolu sayısında "Arnavutluk Notları. III. Arnavutluk'ta Kabile Yapısı" adlı kısa yazısında (ss. 674-675) Arnavutların Balkanların en eski halklarından saydıklarını, geçmişte halkın bir kısmının Roma, Bizans etkisiyle Yunanlaştığını, daha sonra eski Bulgar devletinin etkisiyle Slavlaştığına inandıklarını belirtir (Kopçev, 1913, s. 674).

"Daha sonraki dönemde yaşanan Türk hâkimiyeti döneminde de Arnavutlar kendi geleneklerini korumuşlar ve her boy "Bilük Başa" adı verilen boy başkanı tarafından temsil edilmiştir... Dini açıdan onlar üç gruba ayrılır. Kuzeydekiler çoğunlukla Katolik, Arnavutluk'un orta bölgesindekiler Müslüman, güney Arnavutluk'takiler Ortodoks inancındadır... Arnavutlar ticaretle uğraşmazlar; bu ülkede iletişim için uygun yollar yoktur, çünkü Arnavutlar yol yapımına karşı defalarca isyan etmişlerdir" (Kopçev, 1913, s. 675).

Kopçev'in kısaca tanıttığımız bu yazısının başlığının "Arnavutluk Notları. III. Arnavutluk'ta Kabile Yapısı" başlığını taşıyor olması, yazının I. ve II. Kısımının da daha önce yayımlandığını göstermektedir, fakat günümüzde "Slavyanskije İzvestiya" adlı yayın organının pek çok sayısının ulaşılır olmaması nedeniyle Kopçev'in önceki çalışmalarına ulaşamamıştır.

1883-1916 yılları arasında zaman zaman farklı adlarla yayımlanan bu dergi, Peterburg'taki Slav Hayır Derneği'nin yayın organıdır ve bazı dönemlerde "İzvestiya Sankt-Peterburgskogo Slavyanskogo Blagotvoritelno Obşçestva" şeklinde açık adını kullanmıştır (Popovkin, 2013, s. 12). Elbette bu derneğin yayın organının objektifliği adıyla bağlantılı olarak düşünülmemelidir.

Sonuç

1850'li yıllar Rusya'sında temelleri atılan Arnavut tarihi ve kültürü üzerine çalışmaların büyük çoğunluğu sadece Arnavut tarihi veya kültürünü ele alan

müstakil çalışmalar olmaktan uzaktır. Bu tür çalışmalarda Balkanlardaki Slav kökenli halklar incelenirken Arnavut tarihi veya kültürüne de kısmen değinilmiştir.

Vikentiy Makuşev'in çalışmaları ile başlayan dönemde ise Arnavut tarihine daha ayrıntılı yaklaşıldığı görülmektedir. Gerçekte Makuşev'in temel amacı Arnavut tarihini veya Arnavutları incelemekten çok Arnavutluk'taki Slav yerleşimlerini incelemek olsa da Makuşev, amacına ulaşmak için Arnavut tarihi hakkında ayrıntılı bilgiler veren ilk Slavist olarak kabul edilmektedir. Ondan daha önce bu konuya çalışmalarında değinen Aleksandr Gilferding'in çalışmalarının Makuşev'e yön verdiği ileri sürülmektedir.

Makuşev'in öğrencileri arasında yer alan İvan Stepanoviç Yastrebov "Eski Sırbistan ve Arnavutluk. Yol Notları" adlı çalışmasıyla Makuşev ekolünün temsilcisi olmuş, böylece Arnavutluk ile ilgili çalışmalarda belirli bir yol kat edilmiştir. Ne yazık ki Yastrebov'un çalışmalarının bugüne değin çok küçük bir kısmının yayınlanmış olması, Rusya'da bu alanda yapılmış çalışmaların tam olarak değerlendirilmesine engel olmaktadır.

1850'den başlayıp 1917'ye kadar uzanan bu zaman diliminde Rusya'da Arnavut dili, edebiyatı veya sözlü kültür ürünlerini incelemeye yönelik resmi bir enstitü veya oluşum söz konusu değildir. Bu tür inceleme merkezleri ancak daha sonraki yıllarda Sovyetler Birliği döneminde kurulacak, bu alanda Nikolay Sevastyanoviç Derjavin, Agniya Vasilyevna Desnitskaya gibi uzmanlar yetiştirecek ve Albanistik alanında çok yönlü çalışmalar yapılabilecektir.

Ulaşabildiğimiz veriler temelinde incelediğimiz zaman dilimi ele alındığında Çarlık Rusya'sında Arnavutluk ile ilgili çalışmaların dağınık, objektiflikten uzak olduğunu söylemek mümkündür. Zira pek çok çalışmanın bakış açısı bu halkı incelemekten çok ya kendi köklerini, zaman içinde dağılmış Slav topluluklarını ya da incelenen toplumun Hristiyan Slav toplumlarına yaklaşımını tespit etmeye yöneliktir.

Sonuç olarak Çarlık dönemi Rusya'sında Arnavut tarihi, kültürü, coğrafyası ve sosyal yapısı ile ilgili çalışmaların Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen çalışmaların gerisinde kaldığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Arş, G. L. (2014). Nekotorie Voprosi İstorii Albanii v Trudah Dorevolyutsionnih Russkih Slavistov. *Nezavisimost Albanii v Obşçebalkanskom Kontekste. K 100-Letiyu Obrazovaniya Albanskogo Gosudarstva*, kitabı içinde Moskova, 23-28.
- Çernişevskiy, N. G. (1954). *Polnoe Sobranie Soçineniy*, içinde Moskova, 130-134.

- Efron, İ. A., Brokgauz, F., (1890). Arnavutlar. *Entsiklopedičeskiy Slovar Brokgauza i Efrona*, I. Cilt, 359-363.
- Frolova, M. M. (2014). Materialı O Puteşestvii Russkogo Konsula M. A. Hitrovo Po Ohridskomu Kaymakamlıku Letom 1864 g. *Nezavisimost Albanii v Obşçebalkanskom Kontekste. K 100-Letiyu Obrazovaniya Albanskogo Gosudarstva*, içinde, Moskova, 288-328.
- Frolova, M. M. (2015). M. A. Hitrovo-Perviy Russkiy Konsul v Makedonii (1860-1864). *Slavyanskiy Almanah*, içinde, S. 3-4, 38-56.
- Gilferding, A. F. (1855). *Pisma Po İstorii Bolgar i Serbov*. Moskova.
- Gilferding, A. F. (1868). *İstoriya Serbov i Bolgar*. S. Peterburg.
- Gusev, N. S. (2022). Srednevekovie Pamyatniki Arhitekturi v Makedonii v Opisaniyah Russkih Puteşestvennikov (Seredina XIX-Naçalo XX vv.). *Vestnik Slavyanskih Kultur*, içinde, S. 65, 26-43.
- Jugra, A. V. (2014). İz İstorii Albanovedeniya v Rossii. *Acta Linguistica Petropolitana. Trudi İnstituta Lingvistiçeskih İssledovaniy*, içinde S. 1, 555-587.
- Karlova, M. (1870a). Turetskaya Provintsiya i Ee Selskaya i Gorodskaya Jizn, Puteşestvie po Makedonii i Albanii. *Vestnik Evropı*, c. III, S. 6, 721-753.
- Karlova, M. (1870b). Turetskaya Provintsiya i Ee Selskaya i Gorodskaya Jizn, Puteşestvie po Makedonii i Albanii. *Vestnik Evropı*, içinde, c. III, S. 7, 150-190.
- Lamanskiy, V. İ. (1859). *O Slavyanah v Maloy Azii, v Afrike i v İspanii*, S. Peterburg.
- Lapteva, L. P. (2014a). Vladimir İvanoviç Lamanskiy (1833-1914) (K Stoletny Konçine Znamenitogo Slavista). *Slavyanskiy mir v tertem tusaçeletii*, içinde 47-59.
- Lapteva, L.P. (2014b). V. V. Makuşev-Perviy Russkiy İssledovatel İstorii Albanii. *Nezavisimost Albanii v Obşçebalkanskom Kontekste. K 100-Letiyu Obrazovaniya Albanskogo Gosudarstva*, içinde Moskova, 6-22.
- Levşina, J. L. (2012). Puteşestvie A. F. Gilferdinga 1868 Goda i Slavyanskie Ego 'Makedonskoy' Kollektzii (İtogi i Perspektivi İzüçeniya). *Arheografski Prilozi*, içinde, 77-107.
- Makuşev, V. V. (1871). *İstoriçeskie Raziskaniya v Albanii v Srednie Veka*. Varşova.
- Melçakova, K. V. (2015). *Bosniya i Gertsegovina v Obşçestvenno-Politiçeskoj Jizni Rossii v 1850-1870 gg.*, Moskova.
- Osvyanyı, N. R. (1911). Albaniya. *Voennaya Entsiklopediya*, içinde Peterburg, c. 1, 236-239.

- Pogodin, A. L. (1910). Albanskiy Vopros. *Vestnik Evrope*, S. 4, (s. 341-354).
- Popovkin, A. A. (2013). *Slavyanskije Blagotvoritelnie Obşçestva v Moskve i Sankt-Peterburge (1858-1921gg.)*. Voronej.
- Rovinskiy, P. A. (1897). *Çernogoriya v Ee Proşlom i Nastoyaşçem*, S. Peterburg, c. 1.
- Şemyakin, A. L. (2004). Mir Detstva Serbov v Putevih Zapiskah P. A. Rovinskogo. *Slavyanskiy Almanah*, 72-93.
- Şkundin, G. D. (2007). *Razdelyay i Vlastuy! Vopros o Separatnom Mire s Bolgariy v Politike Derjav Antantı (Oktyabrya 1915-Mart 1916 g.)*, Moskova.
- Valiyev, M. (2018). Russkiy Pisatel, Slavist i İstoric Literaturı Vasiliy Nikolayeviç Korablev (1873-1936). *Pravo na İmya. Biografika 20 Veka., Pyatnadsitate Çteniya Pamyati Veniamina İofe*, içinde, S. Peterburg, 82-95.
- Yastrebov, İ. S. (1904). Stara Serbiya i Albaniya. Ptevie Zapiski. *Spomenik Srpske Kralevske Akademije*, içinde, Beograd, 1-267.

Etik, Beyan ve Açıklamalar:

1. Bu makalenin yazarı/yazarları, etik kurul iznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu makalenin yazarı/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu makalenin yazarı/yazarları, kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları

Cilt 6/ Sayı 1/ 2024 - Volume 6/ Issue 1/2024

ss-pp: 89 - 94

Balat, G. (2024). Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar- [Mustafa İsen, Tuba Durmuş tarafından yayımlanan Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar- başlıklı kitabın değerlendirmesi]. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 6(1), 89-94.

Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar- Kitap Tanıtımı / Book Review

GÜLÇİN BALAT*

* Dr. / Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, gulcin.balat@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3967-2977

Gönderilme Tarihi | Date Applied: 22/01/2024

Kabul Tarihi | Date Accepted: 30/01/2024

Kitap Tanıtımı | Book Review

Bu çalışma Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Giriş

Balkan coğrafyası geçmişten günümüze Türklerin meskûn olduğu en önemli coğrafyaların başında gelmektedir. Türk-İslâm kültürüne dair birçok tarihî mirasın mevcut olduğu bölge hakkında gerek ulusal gerekse uluslararası alanlarda farklı disiplinlerden çok sayıda araştırma yapıldı ve yapılmaktadır. Balkanlar hakkında yapılan çalışmaların birçoğu her ne kadar uzun soluklu da olsa bazı açılardan eksik kalmış ve birçok konu etraflıca başlangıcından günümüze aydınlatılamamıştır. Bu türden bir eksiği gidermek hedefiyle yola çıkan Prof. Dr. Mustafa İsen ve Prof. Dr. Tuba Durmuş, 2023 yılında *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar-* isimli kitabı Türklükbilimi çalışmaları alanına kazandırmışlardır. Balkan kökenli müelliflerin uzun yıllara dayanan çok sayıda araştırmasının bir toplamı ve hatta zirvesi olarak ifade edilebilecek bu eser öncesinde Mustafa İsen tarafından *Yugoslavya Türk Çocuk Şiirinden Seçmeler (Reyhan İsen ile-1983)*, *Usûlî Divanı (1987)*, *Balkanlarda Türk Kültür Varlığı (1993)*, *Ötelerden Bir Ses-Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler- (1997)*, *Balkanlarda Türk Çocuk Şiiri Antolojisi (2001)*, *Balkanlarda Osmanlı Mirası Gezi Rehberi (Mehmet İbrahimgil ile-2005)*, *Varayım Gideyim Urumeli'ne (2009)*, *Bir Muhacir Köyünün Hikâyesi-Nalköyü (2019)* isimli çalışmalar yayımlanmıştır. Bu çalışmaların *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıcından Günümüze Kadar-* adlı kitabın hazırlayıcıları ve ön adımları olduğunu söylemek mümkündür. Balkanlarda Türklerin ve Müslümanların edebiyat faaliyetlerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp ortaya konulduğu ilk çalışma olma niteliğine sahip bu kitap, 15.yüzyıldan başlayarak Balkanlarda Türk Edebiyatının var oluş seyrini günümüze kadar getirerek okuyuculara ansiklopedik bir bilgi hazinesi sunmaktadır. Balkanlardaki Türk edebiyatının serencâmını tarihî ve kronolojik bir bakış açısıyla ele alan eserde sözlü edebiyat, divân edebiyatı ve çağdaş dönem Türk edebiyatı temsilcilerinin öncelikle biyografik bilgileri yer almaktadır. Eser, Balkan çalışmaları alanında en kapsamlı edebiyat tarihi olarak tarihteki yerini almıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında yazarlarının da ön sözde (s.14) belirttiği üzere müellifleri tarafından hazırlanan *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)* projesinin katkısı oldukça fazladır. Mevcut kitaba zengin ve hacimli bir malzeme sunan bu elektronik bilgi hazinesi, çalışmanın alanındaki en kapsamlı eser vasfına erişmesinde oldukça mühim bir rol oynamıştır.

Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıcından Günümüze Kadar- adlı eser, başta *TEİS* verileri olmak üzere mevcut bilimsel kaynakların taranması ve müelliflerinin yoğun çabaları sonucu ortaya konmuş bir çalışmadır. Balkanlardaki Türk dili ve edebiyatına ait birikimin hacminin ve yetkinliğinin sayısal verilerle ortaya konduğu eserde toplamda 1894 şair/yazar ve 128 şehir ele alınmaktadır. Çalışmanın kapsamını tarihî Osmanlı coğrafyası oluşturmakta

olup eserde Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan'da gelişen Türk edebiyatı ve bu edebiyatı meydana getiren şair/yazarlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Eserin şair ve yazar kadrosunu oluşturan temel iki yapı bulunmaktadır. Bunlardan biri Balkanlarda doğan şair ve yazarlar, ikincisi ise 15. yüzyıldan itibaren Balkanlara çeşitli görevlerle gönderilen kadı, müderris, nâib, kâtip, asker ve sancakbeyleridir. Eserin içerik yapısı ülkeler ve şehirler üzerinden kurulmuş olup ilgili bölümlerde ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Edebiyat tarihi çalışmalarının bilinen profili dışında bir yöntem belirleyen müelliflerin bu şekilde bir yapı inşa etmesinin sebepleri arasında mevcut yoğun malzeme ve şairlerin/yazarların yetiştiği tarihî ve kültürel çevrenin belirleyici bir unsur olması muhtemeldir. Bu yaklaşım ile eserde hem şair ve yazarların yaşadığı sosyo-kültürel çevreler tanıtılmış hem de eser Osmanlı şehirlerinin tarihî-kültürel arka planı hakkındaki bilgiler ile harmanlanarak kültür bilimi çalışmalarına kaynaklık edecek bir niteliğe bürünmüştür.

Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıcından Günümüze Kadar- adlı çalışma Türkiye'nin Balkan coğrafyasındaki en önemli kültür kurumlarından biri olan Türkiye Maarif Vakfı Başkanı Prof. Dr. Birol Akgün'ün *Sunuş* yazısı ile başlamakta ve Prof. Dr. Mustafa İsen'in *Önsöz* (s. 9-14) yazısı ile devam etmektedir. Eser hakkındaki genel mahiyetteki bu tanıtıcı yazıların ardından kitabın önemli bir kısmını oluşturan *Giriş-Balkanlar ve Türkler* (s.15-51) bölümü yer almaktadır. Türklerin Balkanlardaki dünü ve bugünü hakkında ayrıntılı bilgilerin yer aldığı mevcut bölüm, *Osmanlı Sonrası Balkanlarda Türkçe* (s.51-53) ve *Günümüzde Balkanlarda Türk Edebiyatı* (s. 53-72) alt başlıklarından oluşmakta olup *Günümüzde Balkanlarda Türk Edebiyatı* alt başlığında Kuzey Makedonya, Kosova, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya hakkında bilgiler verilmektedir. *Giriş* bölümünde Türklerin Balkan coğrafyasındaki varlığının 380 yılında başladığı ve 1352'den sonra başlayan Osmanlı Devleti'nin ilerleyişi ile Balkan ülkelerinin fethinin tamamlanması kronolojik olarak ifade edilmiştir. Balkanlara Osmanlı Türk idaresinde hem askerî hem de diplomatik olarak ne şekilde nüfuz edildiğinin ayrıntılı bir tarihî arka plan ile anlatıldığı bölümde tasavvufun Balkanlardaki etkisine geniş bir şekilde yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hâkimiyetinin ilk adımları derviş meşrepli kişilerin bölgeye gidişi ve bölgeyi hem Türk hem de İslâm kültürüne ısındırması ile başlamıştır. Balkanlardaki tasavvuf hem devletin siyasi mahiyetini hem de şair ve yazarların edebî hayatını etkilemiştir. İsen & Durmuş'un ifadesiyle "*Tasavvuf, pek çok Rumelili şairin şiirlerinin derinliklerinde değil yüzeyde, açıkça görülebilen bir konumdadır. Bu şiirler aslında mesajlarla yüklü, bir nevi tebliğ şiirleridir*" (s.24). Tasavvuf, özellikle Osmanlı döneminde Balkanlarda Türkçenin ve Türk edebiyatının teşekkül etmesine katkı sağlamış en önemli unsurdur. Balkanlardaki tekke, dergâh ve

medreseler kültürel yaratımların ortaya çıktığı önemli merkezler hâline dönüşmüştür. Özellikle Balkanlarda en etkili üç tarikatın biri olan Mevlevîlik aracılığıyla Balkanlarda güzel sanatlar alanında yüksek kalitede eserler verilmiş, klâsik Türk mûsikîsinin ve kültürünün önemli temsilcileri yetişmiştir (s. 26-27). Mevlevîlik yanında Balkanlarda en etkili tarikatlar Halvetîlik ve Bektaşîliktir. Balkanlarda Türk edebiyatı tarihi dairesinde yer alan önemli mutasavvıf şairler *Hayalî, Hayretî, Usûlî, Yenişehirli Avnî* ve *Gaibî* gibi isimlerdir. Balkanlarda Türk edebiyatı kapsamında yer alan şair ve yazarların meslekleri edebî hayatlarını da etkilemiştir. Meslekler ve şehirlerin mahiyeti edebî kimliğin inşasını tesis eden en önemli etkenlerdir. Örneğin, Akıncı vasfıyla bilinen ve şehirlerde yetişen şairlerin şiirlerinin mahiyeti de bu yönde gelişmiştir. Vardar Yenicesi, Prizren ve Vidin gibi şehirler bu bilgiyi destekler niteliktedir (s. 31). *Giriş* bölümünde ifade edilen önemli bilgilerden biri de Türk edebiyatını oluşturan şair ve yazar kadrosunun üçte birinin Balkan kökenli olduğudur. Balkanlarda Türk edebiyatını oluşturan üç önemli kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki Anadolu'dan Balkanlara giden müderris, kadı, nâib, kâtip, asker ve sancakbeyi gibi görevlerle bölgeye gelen kişilerdir ve müellif olarak Türk edebiyatının ilk öncüleridir. Malkara, Edirne, Dimetoka, Gümülcine, Serez, Vardar Yenicesi ilk örneklerin görüldüğü bölgelerdir. İkinci kaynak, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda doğmuş kişileri devşirme olarak eğitime alması ve onların Türkçeyi öğrenerek Türkçe edebî eserler kaleme almalarıyla oluşan kaynak ve üçüncüsü ise Balkanlarda doğup büyüyen ve buralardaki şehir merkezlerinde eğitimlerini tamamlayarak Türkçe eserler vermeye başlayan kişilerdir. Özellikle bu kişiler arasında Türk kültürü ekoloji çerçevesinde yer alan Boşnakların ve Arnavutların da Türkçe eserler vermesi önemli bir bilgidir (s. 32-41).

Eserde, Balkan coğrafyasındaki her bir ülkedeki Türk edebiyatı birikimi sayısal verileriyle beraber ayrı ayrı ele alınmıştır. Grafik ve şair-yazarların yetiştikleri/görev yaptıkları şehir haritaları ile somutlaştırılan bilgiler daha anlaşılır ve yorumlanabilir bir hâle getirilmiştir. Eserin yoğun ve dokümantalist içeriği görsellerle zenginleştirilmiş; bu suretle eserin yoğun akademik bilgisini ve derin kronolojik hâkimiyetini önemli ölçüde yansıtmıştır. Esere Balkanlardaki Türk edebiyatının bilançosu vasfını kazandıran da özellikle bu görsel, istatistiksel ve sayısal unsurlar ve bunların tablolarla zenginleştirilmiş olmasıdır. Bu husus aynı zamanda kitabın değerini daha da arttırmakta; anlaşılır kılmaktadır. İlgili her bölümde ayrı ayrı hazırlanan grafik ve haritalarda 10 ülke (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Yunanistan) çerçevesinde şehirlere ve yüzyıllara göre yazar/şair sayısı belirtilmiştir. Bu kapsamda Balkanlarda Türk edebiyatının şair ve yazar kadrosunu rakamlarla ifade etmek gerekirse şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır: Balkanlarda Türk edebiyatı kapsamında en fazla

şair ve yazar Yunanistan'da tespit edilmiştir. Balkanlardaki şair ve yazarlar Yunanistan'da 729, Bulgaristan'da 368, Makedonya'da 231, Bosna-Hersek'te 204, Sırbistan'da 114, Kosova'da 104, Arnavutluk'ta 72, Romanya'da 53, Macaristan'da 14 ve Karadağ'da 5 kişi olarak belirlenmiştir (s. 42-51). *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıcından Günümüze Kadar*- isimli çalışma, Balkanlarda Türklere ait edebiyatın mahiyeti hakkında bilgi vermesinin yanında disiplinlerarası yaklaşımlara da imkân verecek ölçüde bir akademik bilgi sunmaktadır. Bu çalışmanın içeriğinde Balkanlarda gelişen Türk edebiyatının yanında Türk mimarisi, basın-yayın faaliyetleri, tarihi, kimliği, meslek grupları, yer adları, coğrafyası, kültürü, dili ve dinine dair birçok motifi bulmak mümkündür. Bu unsurlar, yukarıda bahsedilen ülke ve şehir alt başlıklarında verilen zengin bilgilerden hareketle farklı bakış açıları tarafından analiz edilebilmektedir. Sadece edebiyat araştırmacıları değil Balkanlarda Türk kültürüne ilgi duyan, Türk kültürü üzerinde araştırmalar yapacak olan çok sayıda araştırmacıyı Balkanlarda şehir şehir dolaştıran ve bu şehirlerdeki Türk edebiyatının ilk örneklerinden son örneklerine kadar varlığını belgeleyen bu eser adeta başucu kaynağı niteliğinde hazırlanmıştır. Bu eser, kendisi de Balkan kökenli olan müelliflerin bir ömür Balkanlarda Türk kültürünü etüt ederken harcadıkları mesainin somut bir vesikasıdır. Eser, dün ve bugün Balkanlarda varlık gösteren Türkçenin ve Türk edebiyatının tarihe not düşülerek geleceğe bırakılan mirasının bir numunesidir. Kitap yazarı Mustafa İsen'in öncelikle Sırbistan-Belgrad Türkoloji bölümündeki mesai yılları ve sonrasında Balkanlarla hiç kopmayan bağı, uzun yıllar içerisinde Balkanlardaki birçok STK temsilcisi ile irtibatı ve Balkanlardaki yerel Türk edebiyatı temsilcileri ile olan sıkı iş birlikleri kitap müelliflerinin alana hâkimiyetini kat ve kat arttıran hususlar olarak dikkati çekmektedir. Aynı zamanda yine müelliflerin Türk kültürüne kazandırdıkları *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)* projesinde birçok bilim insanının Balkanlardan çok sayıda şahsiyeti literatüre kazandırmış olmaları ve bu kolektif birikimin esere önemli oranda yansıtılmış olması TEİS'in de ne denli büyük ve yerinde bir proje olduğunu ve birçok bilimsel esere ne şekilde kaynaklık edebileceğini göstermiş olması bakımından kıymetlidir. Mustafa İsen aynı zamanda Türkiye'de Balkanlarda Türk dili ve edebiyatı araştırmaları alanında ilk ve tek ihtisas dergisi olan *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*'nın (*BALTED*) bilim ve danışma kurulu üyelerindedir. Hâsılı, *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi- Başlangıcından Günümüze Kadar*- adlı eser, "kökü mazide olan âti" baba-kızın Balkan sevdasının en güzide tezahürüdür.

Kaynakça

İsen, M., Durmuş, T. (2023). *Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi-Başlangıcından Günümüze Kadar-*. İstanbul: Türkiye Maarif Vakfı Tiran New York Üniversitesi.

İnternet Kaynağı:

URL-1: [Erişim tarihi: 16.01.2024] (<https://teis.yesevi.edu.tr/>)

Etik, Beyan ve Açıklamalar:

1. Bu makalenin yazarı/yazarları, etik kurul iznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu makalenin yazarı/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu makalenin yazarı/yazarları, kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.

BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE
EDİBİYATI ARAŞTIRMALARI
STUDIES ON TURKISH LANGUAGE
AND LITERATURE IN THE BALKANS
تۈرك دۈيۈمۈ بۇرۇن
بۇرۇن تۈرك دۈيۈمۈ بۇرۇن

balted

Makedonya Türkleri Arasında Bir Ağıt "Hamdi" Türküsü: Hikâyesi ve İncelemesi/
A Lament Among Macedonian Türks, "Hamdi" Folk Song: Story and Analysis
*Barış PEHLİVAN

Altay Suroy Recepoğlu ve Mağcan Cumabayev'in "Türkistan" Şiirlerinde Bellek Mekânları/
Spaces of Memory in Altay Suroy Recepoğlu and Mağcan Cumabayev's "Turkistan" Poems
*Cüneyt AKIN

Karamanlıca Bir Destan: Ortodoksinin Pederi Merhum Patrik III. İoakim'e Methiye Beyitleri/
A Karamanlidika Epic: Ortodoksinin Pederi Merhum Patrik III. İoakim'e Methiye Beyitleri
*Recep BAŞAK, Seitkazy ABİBULLA

Türkçe Öğretimi Bağlamında Balkan/Rumeli İsimli Dergiler Üzerine Bir İnceleme/
A Study on "Balkan/Rumeli" Named Journals in the Context of Teaching Turkish
*Mehmet Önder KARACAOĞLU

Çarlık Rusya'sında Arnavutluk ve Arnavutlar Üzerine Yapılmış Çalışmalara Genel Bir Bakış/
General Overview of Studies of Albania and Albanians in Tsarist Russia
*Muvaffak DURANLI

Balkanlarda Türk Edebiyatı Tarihi -Başlangıcından Günümüze Kadar-
(Kitap Tanıtımı/Book Review)
*Gülçin BALAT

KIŞ-WINTER2024

ISSN: 2667-6699

